

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU HAKKINDA BASINA YANSIYAN
TARTIŞMALAR**

HAZIRLAYAN
ŞEYMA NUR ÖZDEN

AKADEMİK DANIŞMAN
Doç. Dr. ÖMER ERDEN

ORDU – 2017

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ*

Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak savunduğum “1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Hakkında Basına Yansıyan Tartışmalar” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20/09/2017

Şeyma Nur ÖZDEN

14530300010

*Form gerekli düzenlemeler yapılarak bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

Adres : Ordu Üniversitesi Cumhuriyet Yerleşkesi PK 52200 Merkez / ORDU
Tel : (0452) 226 52 67
Fax : (0452) 226 52 31

Web : <http://sbe.odu.edu.tr/>
e-mail : sbe@odu.edu.tr

ODÜ-SBE-F-48

TEZ JÜRİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün **14530300010** numaralı Yüksek Lisans öğrencisi Şeyma Nur ÖZDEN ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "**1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Hakkında Basına Yansıyan Tartışmalar**" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur. Bu çalışma **Tarih** Anabilim Dalında **yüksek lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Ad-Soyad-Üniversite

İmza

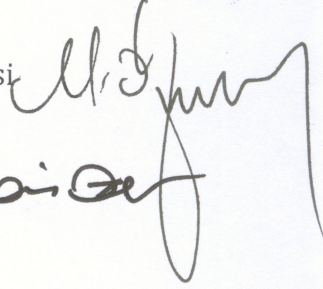
Başkan

: Doç. Dr. Ömer ERDEN- Ordu Üniversitesi

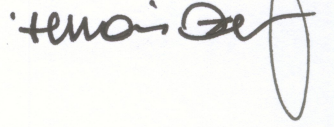

Jüri Üyeleri

: Prof. Dr. Mehmet OKUR- Karadeniz Teknik Üniversitesi

: Yrd. Doç. Dr. İsmail ÖZER- Ordu Üniversitesi

Savunma Tarihi: 20/09/2017

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans programı için hazırlanmıştır.

Anayasa değişikliği fikri belirli dönemlerde ihtiyaç duyulması halinde ortaya çıkmıştır. Günümüzde ve daha sonraki yıllarda anayasa değişikliği yönünde atılacak olan adımlara ışık tutması için, 1924 Anayasası'nın hazırlandığı dönemde ortaya atılan konular ve bunların basına nasıl yansıdığını değerlendirme fikri ortaya çıkmıştır.

“1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Hakkında Basına Yansıyan Tartışmalar” isimli çalışmamızda, öncelikli olarak anayasacılık hareketlerinin nasıl başladığına, bu hareketin ülkemizde ilk olarak nasıl yankı bulduğuna yer verdik. Osmanlı Devleti döneminde anayasallaşma adına atılmış ilk adımları ve ardından 1924 Anayasa'sının nasıl ortaya çıktığını tarihsel bir süreçte ortaya koyduktan sonra Anayasa'nın kabul edilmesini ve hakkında yapılan tartışmaları Zabıt Cerideleri ve dönemin önemli gazeteleri ışığında ele aldık. Bu bilgiler doğrultusunda 1924 Anayasası hakkındaki tartışmaları objektif bir biçimde aydınlatmaya çalıştık.

Hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle yanımda olan anne ve babama, hedeflediğim işlerde her zaman arkamda olan ablam ve ağabeyime teşekkür ederim.

Yüksek Lisans sürecinde öneri ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. İsmail ÖZER'e teşekkür ederim.

Yüksek Lisans süreci boyunca çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın her aşamasında bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan değerli hocam Sayın Doç. Dr. Ömer ERDEN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Şeyma Nur ÖZDEN

Ordu, Eylül 2017

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	viii
BÖLÜM I	1
GİRİŞ	1
ANAYASAL GELİŞMELER.....	4
1.1.Meşrutiyet ve Kanun-u Esasi	4
1.2.II. Meşrutiyet.....	10
1.3.Milli Mücadele Süreci.....	12
1.3.1.Milli Egemenliğe Atılan İlk Adım: Amasya Genelgesi.....	13
1.3.2.Erzurum ve Sivas Kongreleri	15
1.3.3.Ankara'da Birinci Meclis'in Açılması.....	16
1.4.Halkçılık Beyannamesi ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Kabulü.....	21
1.4.1.Halkçılık Programı Hakkındaki Tartışmalar	25
1.4.2.1921 Anayasasının Hazırlanma Sürecinde Meclis Tartışmaları.....	28
1.4.3.1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	33
1.5.Saltanatın Kaldırılması.....	36
1.6.Cumhuriyet'in İlanı	38
1.7.Halifeliğin Kaldırılması	39
BÖLÜM II.....	41
1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU'NUN KABULÜ VE ANAYASA HAKKINDAKİ TARTIŞMALAR.....	41
2.1.1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	41
2.2.Basında Yer Alan Tartışmalar.....	44
2.2.1. Cumhuriyetin İlanından 1924 Anayasasına Uzanan Süreç.....	44
2.2.1.1.Cumhuriyetin İlanının Değerlendirilmesi	44
2.2.1.2.Cumhuriyet Kavramının Sistemsel Olarak Şekillendirilmesi	47
2.2.1.3.Cumhuriyet Rejiminde Görülen Eksiklikler ile İlgili Tartışmalar	49
2.2.1.4.Cumhuriyet'in İlanının Aceleye Getirilmesi ile İlgili Tartışmalar	51
2.2.1.5.Yeni Yönetim Şekli ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Görülen Eksiklikler ile İlgili Tartışmalar	55

2.2.2. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Hazırlanırken Öne Çıkan Konular	63
2.2.2.1. Devletin İsmi ve İdare Şekli Hakkındaki Tartışmalar	63
2.2.2.2. Cumhuriyetin Biçimi ve Devletin Merkezi Hakkındaki Tartışmalar	65
2.2.2.3. Yeni Anayasada Örnek Alınacak Cumhuriyet Anlayışı Hakkındaki Tartışmalar	67
2.2.2.4. Cumhurbaşkanı'nın Yetkileri ve Kuvvetler Birliği Meselesi Hakkındaki Tartışmalar	69
2.2.2.5. Cumhurbaşkanı'na Verilen Yetkilerin Hakimiyet-i Milliye Kavramı Üzerindeki Etkisi ile İlgili Tartışmalar	77
2.2.2.6. Anayasal Süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın Konumunun Değerlendirilmesi	78
2.2.2.7. Meclis'in Yetkileri Hakkındaki Tartışmalar	80
2.2.2.8. Çift Meclis Sistemi Hakkındaki Tartışmalar	85
2.2.2.9. Hakimiyeti Milliye Esası ile İlgili Tartışmalar	86
2.2.2.10. Türkiyede'nin Anayasal Gelişimi Açısından Batı ile Etkileşiminin Değerlendirilmesi	87
2.2.3. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Şekillenmesi	89
2.2.3.1. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Değişikliği Hakkındaki Teklifler	89
2.2.3.2. Tadilat Yapılırken Üzerinde Durulan Maddeler	92
2.2.3.3. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Hakkında Önemli Teklifler	94
2.2.3.4. Teşkilat-ı Esasiye Kanun Layihası Hakkında Değerlendirme	102
2.2.3.5. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na Genel Bir Bakış	103
2.3. Meclis Görüşmelerinde Maddeler Etrafındaki Tartışmalar	107
2.3.1. Teşkilat-ı Esasiye Kanun Tasarısı Hakkında Fikirler	107
2.3.2. Teşkilat-ı Esasiye Maddeleri Hakkındaki Tartışmalar	109
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	145
ÖZGEÇMİŞ	150

ÖZET

1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU HAKKINDA BASINA YANSIYAN TARTIŞMALAR

Özden, Şeyma Nur

Yüksek Lisans, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ömer ERDEN

Eylül-2017

Sayfa: 160

Ortaya çıkışı Yakınçağ'a dayanan Anayasa kelimesi devlet düzeni ve siyasal düşüncenin merkez konularından birini teşkil eder. Devletin yönetim biçimini belirleyen, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin nasıl kullanılacağını saptayan, kişi hak ve özgürlüklerini koruyan metinlerin tamamı anayasa olarak adlandırılır. Devletlerin örf ve adetlerinin yazıya geçirilmesi ile başlayan anayasa hareketi Batı'da ki sınıf ayrımına bağlı olarak gelişmiştir. Osmanlı Devleti'ne gelince aynı durum söz konusu olmasa da yine bir nevi padişahın yetkilerini sınırlandıran Sened-i İttifak ve Tanzimat Fermanı gibi belgelerle anayasal düzene geçiş için bir adım atılmış sayılıyordu. Ardından gelen Islahat Fermanı bildirisi ile de aynı doğrultuda bir gidişat izlenmiştir.

Devlet içindeki ilim sahibi olan kişilerin genellikle batı ülkelerinde bulunan kanun ve anayasaları örnek alarak kendi devlet yapımıza uygun bir anayasa oluşturma çabaları her dönemde mevcut olmuştur. Meşrutiyet'in ilanı ile bir kanun olarak hazırlanan Kanun-u Esasi'de bu çabanın en somut delilidir. 1876'da kabul edilen Kanun-u Esasi, ilanından önce her yeni oluşum gibi oldukça tartışılmıştır. Bir yanda padişah yanlıları, diğer yanda liberal-yenilikçi kişilerden oluşan iki grup arasında bitmeyen tartışmalar sonucunda Belçika Anayasası örnek alınarak bir anayasa oluşturulmuştur. Öyle ki bu anayasa 1921 yılında kabul

edilen yeni anayasanın yanında varlığını korumaya devam etmiş, yürürlükten kaldırılmamıştır. Hatta 1921 Anayasası, Kanun-u Esasi üzerine kurulmuştur.

Mustafa Kemal'in hazırlamış olduğu Halkçılık Beyannamesi'de esas alınarak hazırlanmış olan 1921 Anayasası kabul edilmeden tartışılan maddeler içinde en çok üzerinde durulan konu meslek-i temsil ve iki dereceli seçim sistemi olmuştur. Anayasanın ilanından sonra devrim niteliğinde birbirinin devamı olarak gerçekleşen Saltanatın kaldırılması, Halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı ile 1921 tarihinde kabul edilen anayasa artık ihtiyaçlara cevap veremez olmuştur. Özellikle cumhuriyetin ilanı ile yeni devlet teşkiline yeni bir anayasa yapılması gereği açığa çıkmıştır. Kanun-u Esasi Encümeni tarafından oluşturulan komisyon yeni anayasa çalışmalarına hızla başlamış. Hazırlanmış olan kanun tasarısı Meclis'e sunulduktan sonra, teklif edilen maddeler üzerinde Meclis'te uzun süren tartışmalar yaşanmıştır. Mecliste vekillerden, dışarıda ise dönemin gazeteci-yazarlarından yeni anayasa için birçok farklı fikir ortaya atılmıştır. Görüşülen maddeler üzerinde en çok tartışmaya sebep olan ve üzerinde günlerce düşünülen konular, cumhurbaşkanının yetkileri, kuvvetler birliği meselesi ve çift meclis sistemi olmuştur. Uzun uzadıya görüşülen anayasa maddeleri 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilmiştir.

Demokratik bir rejim düzeni sağlamak için yapılmış olan 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 37 yıl boyunca, en uzun süre yürürlükte kalan anayasa olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, cumhuriyet, kanun

ABSTRACT

1924 CONSTITUTION DEBATES REFLECTED IN THE TURKISH PRESS

Özden, Şeyma Nur

Master Thesis, Department of Republican History

Advisor: Doç. Dr. Ömer ERDEN

September-2017

Page: 160

The emergence of the Constitutional word based on the Modern Age constitutes one of the central issues of state order and political thought. All of the texts that define the state of government and determine how to use legislative, executive and judicial powers and protect the rights and freedoms of individuals are called constitutions. The constitutional movement, which started with the writing of customs and customs of the states, developed in accordance with the class distinction in the West. When it came to the Ottoman State, the same situation was not mentioned, but it was considered as a step for the transposition of constitutional documents such as Sened-i İttifak and Tanzimat Fermanı which restricted the powers of a certain sultan. With the following declaration of Islahat Fermanı, a similar way had been was observed.

Efforts to formulate a constitution that is appropriate to the own state by taking as examples the laws and constitutions generally found in the western countries of the scholars within the state have always been available. Kanun-u Esasi is the most concrete evidence of this effort, too, which is prepared as a law with the declaration of Constitution. The Kanun-u Esasi, which was accepted in 1876, has been discussed quite a lot like every new formation before its publication. As a result of unending discussions between the two groups which have been occurred by Sultan's Fans and liberal innovators, a Constitution has been designed getting a sample of the Belgium Constitution. This Constitution continued to preserve its existence beside the new Constitution adopted in 1921

and it has not been removed from the Constitution. In fact, the 1921 Constitutional Constitution was founded on the Constitution of Kanun-u Esasi.

The subject of the 1921 Constitution which was prepared based on the Declaration of Populism that Mustafa Kemal had prepared was the most emphasized subject of the debate without the adoption of the 1921 Constitution and the two-grade election system. After the declaration of the Constitution, the Constitution, which was adopted as the continuation of each other in the form of revolution, was abolished and the Constitution accepted by the Constitution of the Republic and the Constitution of the Republic was no longer able to respond to the needs. Especially, the constitution of the republic and the constitution of a new state have become a necessity to make a new constitution. The commission formed by the Kanun-u Esasi Cemenian started to work on the new constitution. After the draft law was presented to the Assembly, there were long discussions in Parliament on the proposals. Many different ideas have been raised by the parliamenters in Assembly and outside the parliament and out of the journalists-writers of time fort he New Constitution. The issues that caused the most controversy over the material interviewed and considered for many days, were the powers of the president, the force union issue and the dual-parliamentary system. On 20 April 1924, the constitutional items that were discussed at length were accepted.

The Constitution of 1924, which was made in order to provide a democratic regime, became the constitution which lasted for the longest period of 37 years.

Key Words: Constitution, republic, law

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

C. : Cilt

Yay. : Yayın

Haz. : Hazırlayan

S. : Sayı

s. : Sayfa

TBMM. : Türkiye Büyük Millet Meclisi

İ: : İçtima

D: :Devre

BÖLÜM I

GİRİŞ

Anayasa kelimesi, İngilizce ve Fransızca da oluşturmak teşkil etmek anlamlarına gelen “constitution” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır¹. Anayasa, bir devletin temel örgütleniş şeklini, organlarını, bu organlar arasındaki ilişkileri ve devletle kişi arasındaki ilişkilerin temel kurallarını belirleyen üstün bir kanundur. Anayasa ve anayasacılık kavramları, Yakın Çağ'ın ürünleridir². 18. Yüzyıla kadar devletlerin hiç birinde yazılı kanunlar bulunmamıştır. Devlet örf ve adetler doğrultusunda yönetilmiştir. Bu dönemdeki düşünürler yazılı belgeler haline getirilen hukuk kurallarının daha geçerli olduğunu, devlet içindeki yaptırım gücünün çok daha etkili olacağını düşündüklerinden anayasa kurallarının toparlanıp yazılı hale getirilmesi fikrini benimsemişlerdir³. Daha önceki çağlarda devlet düzenine ilişkin bazı hukuk kuralları bulunmuş olsa da bugünkü anlamda anayasalar yoktu. Dünyada ilk yazılı anayasa metni, İngilizlere ait olan “Instrument of Government” (Hükümet Aracı) adlı bir belge olmasına rağmen, bugünkü anlamında ilk anayasalar 1787 ABD ve 1791 Fransa'ya ait anayasalardır. 19. ve 20. Yüzyıllarda hız kazanan anayasa akımıyla pek çok devlet birer anayasa kabul etmiştir⁴.

Batıda ki anayasacılık hareketleri toplum yapısında burjuvazinin yönetimde egemen olmasına bağlı olarak gelişmiş olmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nda aynı durum söz konusu değildir. Toplumda net çizgilerle birbirinden ayrılmış bir sınıflaşma olmamıştır⁵. Ülkemizin anayasal tecrübesi, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden çok öncelere dayanır. Senedi İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı gibi anayasal belgelerle yasa yapma girişimi

¹ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları (Ders Kitabı)*, (Ekin Basım Yayın, Bursa-2011), s. 20.

² Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, (Yetkin Yayınları, Ankara-2014), s. 3.

³ İlhan Arsel, *Anayasa Hukuku Demokrasi*, (Doğuş Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara-1964), s. 224.

⁴ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 4.

⁵ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, (Gerçek Yayınevi, İstanbul- 1986), s. 20.

başlamıştır⁶. 1839'da Osmanlı İmparatorluğu'nda sınırsız yetkiye sahip olan padişahın yetkilerinin sınırlandırılması ile başlayan Tanzimat Fermanı'yla, hukuk devletine yönelişin kapıları aralanmış oluyordu⁷. Bu fermanla padişah kendi yetkilerini sınırlandırmıştır. Batılılaşma hareketlerinin artmasıyla Avrupalı tarz hukuk kuralları geçerli olmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde anayasalcılığın başlangıcı olarak kabul edilen bu fermanın getirdiği en büyük yenilik her gücün üstünde kanun kuvvetinin bulunduğu düşüncesinin ortaya çıkmasıdır. Tanzimat ile birlikte ilk defa olarak, Osmanlı geleneğine ait kanun hukukunun ve İslam Şeriat hukukunun kaynakları ile Avrupa hukukundan alınan malzeme birleştirilerek çağdaş mecellelere benzeyen kanunlar yapılmaya çalışılmıştır⁸.

Tanzimat fermanının yetersiz kaldığı noktalar ortaya çıktıkça büyük devletler dışarıdan müdahale etmeye başlayarak, yayınlanan bildirinin denetleyicileri haline gelmişlerdir. Bu müdahaleler sonucunda bir önceki bildirinin genişletilmiş hali olan Islahat Fermanı 1856'da yayınlanmıştır⁹. Bu yansıma ile hukuk devletinin bir başka ögesi olan “kanun karşısında eşitlik ilkesi” Osmanlı Devleti'nde benimsenmiştir¹⁰. Tanzimat Fermanında büyük rol oynayan Reşit Paşa, Islahat Fermanını gereksiz bularak padişaha yazdığı uyarı mahiyetindeki yazısında egemenliğe aykırı imtiyazlar verildiğini, müslim ve gayrimüslim halk arasında sorunlar çıkacağını belirtmiştir. Dönemin dışişleri bakanı Fuat Paşa ise bu belgeyle yabancı devletlerin müdahalelerinin önleneceğini düşünüyordu. Fakat düşünülenin aksine Islahat fermanı Avrupa devletleri için yeterli olmamıştı. Niyazi Berkes'e göre; “1839 bildirisi Müslüman halka bir anayasa veremediği halde, 1856 bildirisi genel olarak Hristiyan milletlerin anayasal gelişmesinin başlangıcı olmuştur¹¹.”

Kanun yapma fikrinin ortaya çıkması beraberinde bir ikilik doğmasına da sebep olmuştur. Bunlardan biri doğu geleneğine bağlı kalınması, diğeri ise batılılaşma fikirleridir. Meydana gelen bu ikilik sonucu Mecelle hazırlanmasına

⁶ Ahmet Mumcu, “Misak-ı Milli ve Anayasamız”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.I, S.3, (Temmuz-1985), s. 814.

⁷ İhsan Güneş, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasa, Parlamento ve Demokrasi Anlayışı”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 29, No. 5, (2009), s. 899,900.

⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 1. Basım (Bilgi Yayınları, Ankara-1973), s. 187,195.

⁹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2016), s. 95-96.

¹⁰ Mumcu, *a.g.m.*, s. 816.

¹¹ Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s.191,192.

karar verilmiş, bu iş içinde Cevdet Paşa tayin edilmiştir¹². Medeni hukuk kanunlaştırılarak 1868’de Divan-ı Ahkam-ı Adliye kurulmuştur. Bu görev için iş başına geçen Cevdet Paşa ile Fransız Medeni Kanununu alma taraftarları, medeni hukuku kanunlaştırma sorununda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Şeriatı İslam hukukunun varlığının temeli olarak gören Cevdet Paşa’ya göre, bu hukuku bırakıp Fransız Medeni Kanunu esas alınarak bir hukuk oluşturmak İslam ulusunu yıkmak demektir. Fransız Medeni kanununu çevirme komisyonuna karşılık kurulan Mecelle Komisyonunun hazırlayacağı Mecelle Cevdet Paşa’ya göre Müslüman halk için dince bağlayıcı şeriat kanunları anlamına gelirken, Hristiyan halk için devletçe bağlayıcı kanun olarak nitelendiriliyordu. Muamelat, arazi hukuku ve aile hukukunun da kanunlaştırılmasından sonra dönemin Şeyhülislamı Hasan Fehmi Efendi, Cevdet Paşa’nın hukuk ve şeriat görüşünü engellemek için Şeriat işlerinin kendi yetkisi altında olduğu düşüncesini savunarak 1870’de Mecelle Komisyonunun çalışmalarının durmasına neden olmuştur. Cevdet Paşa pes etmemiş, aldığı işi devam ettirerek 1876’ya kadar Mecelle’nin on altı kitabının tamamlanmasını sağlamıştır. Bu kanunlar Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı Devlet’inde geçerliliğini devam ettirmiştir¹³. Tanzimat çağdaşlaşmak adına yapılmış olsa da bir kesim tarih yazarları tarafından, içerik bakımından çağdaş bir devlet yasası olarak görülmemiştir. Yönetilenlerin isteği üzerine yapılmış olmadığı gibi yasama yürütme ve adaleti uygulama gibi önemli işler devlet başkanlarının elinde toplanmıştır. Hükümdar mutlakiyetçiliği yerini Bab-ı Ali mutlakiyetçiliği almıştır. Berkes’in değerlendirmesine göre, yönetici zümre yerine halkı temsil eden bir rejim kurulabilseydi, batı ülkeleriyle gerçekleştirilen ilişkiler Osmanlı devletinin çöküşünü değil kalkınmasını sağlayabilirdi¹⁴.

¹² Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, (Ülken Yayınları, İstanbul-1999), s.49.

¹³ Ahmet Şimşirgil- Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, (KTB Yayınları, İstanbul- 2008), s. 49-51.

¹⁴ Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s. 257

ANAYASAL GELİŞMELER

1.1.Meşrutiyet ve Kanun-u Esasi

Dünyada 1776 tarihinde yayınlanan Amerika Haklar Beyannamesi ve 1789'da Fransa'da ki inkılap hareketinin sonucu olarak ortaya çıkan Fransız Hukuku Beşer Beyannamesi gibi anayasal girişimlere Osmanlı İmparatorluğu tarafından ilk adım Kanun-u Esasi ile atılmıştır¹⁵. Yeni bir kanun yapılması aşamasında ortaya birçok farklı tasarı çıkmıştır. Bunlar arasındaki en temel karşıt görüş Mithat Paşa ve Namık Kemal'e aittir. Mithat Paşa'ya göre; federal bir devlet kurulması gerekmektedir. Rol model alınacak devlet alman birliği olup, buna göre merkezîyetçi devlet yapısından uzak, birbirine bağlı bölgeler ve vilayetler topluluğu kurulmalıdır. Müslüman ve gayrimüslim halk tarafından seçilen kişilerle, merkezden atanacak kişiler tarafından meclis oluşturulacak, bu sayede hükümdar ve halk temsilcileri arasında bir denge sağlanmış olacaktır. Bu sistemle oluşturulmuş Kanun-u Esasi Anayasası ile devletlerarası konferansa çıkılarak büyük devletlerin diplomatik baskısı alt edilmiş olacaktır. Federal bir yapının Osmanlı Devleti'ni parçalara ayırmak olduğunu düşünen Namık Kemal'in görüşü ise; tam merkezîyetçiliktir. Müslüman ve Hristiyan halk Osmanlı egemenliği altında bir bütün olmalıdır. Biri halkı diğeri devleti temsil edecek milletvekilleri ve ayan meclisinden oluşan bir parlamento kurulmalıdır. Kanun-u Esasi hazırlanırken bu karşıt iki görüşten biri tam olarak benimsenmeye çalışılırsa sorunların büyüyeceğinden korkulduğu için, anayasa tartışmalarında bahsedilen fikirler yer almamıştır¹⁶.

Buna karşılık bir de Kanun-u Esasi'ye karşı olan devrimi gerçekleştirenler içinden çıkan birkaç düşünce vardır ki bunlardan ilki sadrazam Rüştü Paşa ile birlikte Cevdet Paşa'nın da savunduğu Tanzimat'ın yeterli olduğu düşüncesidir. Onlara göre anayasaya gerek yoktur, akıllı ve işi bilen bir padişahın başa gelip Tanzimat kanunlarını uygulaması yeterlidir. İkinci düşünce, başkomutan Hüseyin

¹⁵ Yavuz Abadan-Bahri Savcı, *Türkiye'de Anayasal Gelişmelerine Bir Bakış*, (Ajans Türk Matbaası, Ankara-1959), s. 33.

¹⁶ Selda Kılıç, "1876 Anayasası'nın Bilinmeyen İki Tasarısı", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (1993), s.558-559.

Avni Paşa'nın düşüncesi olan ordu egemenliği altında bir diktatörlük kurma fikridir. Üçüncüsü ise, Halifelik ve Sultanlık makamının, Müslüman halk ile eşit tutulması şartlı Halifeliği doğuracağı için, şeriatla uzlaşamayacağı görüşüdür.

Mithat Paşa, Süleyman Paşa ve sürgünden dönen Namık Kemal'inde katılmasıyla hazırlanan maddeler Rüştü ve Hüseyin Avni Paşaların onaylamamasına rağmen padişah V. Murat'a sunulmuştur. Padişahın yeni sözcüsü olan Sadullah Paşa, padişahın bir meclis kurulmasını istemediğini asayişli sağlamak için kuvvetli kanunların yeterli olacağını ve hepsinden önce mali alanda reform yapılmasına yönelik isteğini bildirmiştir. Mithat Paşa'nın hazırladığı tasarı bakanlar kurulunda gündeme gelmiştir. Hüseyin Avni Paşa ülkenin içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurarak, anayasa yapmayı değil, şiddet tedbirleri alınması gerektiğinin altını çizmiştir.

Meşrutiyet rejiminin kurulmasının gerekli olup olmadığını tartışmak için 8 Haziran'da toplanan Meşveret Meclisinde ilk defa resmi olarak Kanun-u Esasi tartışılmıştır. Bu tartışmalarda öne çıkan üç düşünce vardır. İlk grupta yer alanlar Kanun-u Esasi'nin hemen hayata geçirilmesini isteyenlerden oluşurken ikinci grup bunun tam tersiydi. Üçüncü grup ise bu fikre karşı olmamalarına rağmen sessiz kalanlardan oluşmaktaydı. İlk grupta bulunan ve elinde 45 maddelik bir tasarı bulduran Süleyman Paşa darbe yapıp padişah düşürüldüğüne göre Kanun-u Esasi yapılmasının gerekliliği konusunun altını çizerken, Namık Kemal Paşa Müslümanlardan oluşan İngiliz parlamentosu benzerinde bir parlamento kurulması yanlısıydı. Buna karşılık sadrazam Rüştü Paşa cahil bir halkın temsilciliğine başvurmanın devlet için kötü sonuçlar doğuracağını savunuyordu. Fetva emini ise aynı şekilde cehalet içindeki halkın oylarıyla düzen sağlanamayacağını belirterek, parlamento yerine ilim heyeti kurulması gerektiğini söylüyordu¹⁷. Tüm bu tartışmalar yaşanırken akli dengesinin yerinde olmadığı kanaatine varılarak V. Murat tahttan indirilmiş yerine II. Abdülhamit getirilmiştir. Bu bakımdan anayasa yapılması için gidilen yolun önü açılmış bulunuyordu. Zira Abdülhamit'in kendisi de de hilafet-saltanat karması bir yönetimin kanunlaştırılmasından yanaydı¹⁸. Kanun-u Esasi tartışmaları boyunca Mithat Paşa

¹⁷ Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s. 273,276.

¹⁸ Yavuz Özgüldür- Serdar Özgüldür, "1876 Anayasasının Hazırlanmasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, (1994), s. 334.

ile Abdülhamit arasında anayasa ve anayasal rejimle alakalı kavramlar üzerinde anlaşmazlıklar devam etmiştir. Çıkan anlaşmazlık yeni tahta çıkmış olan Abdülhamit in çıkaracağı hatt üzerinde de sürmüştür. Mithat Paşa hattın ilk şeklini hazırlamış olsa da Abdülhamit bu müsveddinin üzerinde birçok değişiklik yapmıştır. Meclis-i Umumi kurulacağını belirtmiş olsa da Kanun-u Esasi veya Kavanin-i Esasiye yapılacağı maddesini değiştirmiştir. Abdülhamit kendini geri çekerek görevlendirdiği kişilerin arasındaki çatışmaların gözlemcisi durumuna gelmiştir. 26 Eylül'de büyük bir şura toplanmıştır. Seyfettin Efendi sayesinde ulemanın desteğini sağlayan Mithat Paşa meşveret etmenin doğruluğunu ispatlamaya çalışmıştır. Buna karşılık fetva emini Kara Halil Efendi itiraz etmiş olsa da sonuçsuz kalmıştır¹⁹.

Anayasa çalışmalarının başlaması için yirmi kişiden oluşan özel bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyonda Mithat Paşa ve Sait Paşa Kanun-u Esasi tasarıları sunmasına rağmen bir sonuca varılamamıştı²⁰.

Abdülhamit, genel bir meclisin kurulması için temel bir kanun hazırlamak, bu meclisin devletin genel yönetimini düzenlemesini sağlamak ve bakanların bağlı kalacakları sorumluluk ilkelerinin belirlenmesi için bir komisyon kurulduğunu söylemiştir²¹. İlk toplantısını 24 Eylül 1876 tarihinde yapan komisyon Anayasa taslağının hazırlanması işini, kendi bünyesinden seçtiği alt komisyona havale etmiştir. Anayasa çalışmalarında Mithat Paşa, Askeri Mektepler Nazırı Süleyman Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi isimlerin bulunduğu liberal-reformist taraf ile padişah yanlılarının bulunduğu tutucu taraf arasında fikir çatışmaları ortaya çıkmıştır²². Mithat Paşa başkanlığında toplanmasına izin verilen komisyonda belediye, adliye, maliye, eğitim ve ordu mensupları yanı sıra Müslüman olmayan kişilerde yer almıştır. Komisyonun üye sayısı çalışmaların gidişine göre artmıştır. Haftada dört gün çalışan üyeler gündüzleri Babıali'de, geceleri Mithat, Damat Mahmut ve Servet Paşaların evlerinde çalışmalarına devam etmişlerdir. Komisyon içinde Ziya Paşa, Namık Kemal, Ohannes Efendi, Ramiz Efendi, Sava Paşa, Abidin Bey ve Hayrullah

¹⁹ Berkes, *a.g.e.*, s. 281.

²⁰ Bekir Sıtkı Baykal, "I. Meşrutiyet'e Dair Belgeler", *Bellekten*, C. XXIV, S. 96, (Ekim-1960), s.602.

²¹ Berkes, *a.g.e.*, s. 282.

²² Bülent Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.I, (1985), s.18.

Efendi gibi meşrutiyetçiler de bulunmaktaydı²³. Komisyon kurulduktan sonra yapılan tartışmalar sonucunda ortaya çıkan tablo, ulemanın tamamı değilse bile büyük çoğunluğunun Kanun-u Esasi karşısında cephe almasıdır. Bir kesime göre, padişah tanrının halifesidir ve Müslümanlar üzerinde etkili olan halifenin emridir. Başka hiçbir güç bunun üzerinde kabul edilemez. Diğer kesime göre ise, Kanun-u Esasi ve millet meclisinin varlığı Hristiyanların kanun yapmada etkin rol oynayacağı ve Müslümanların hukukunu yok edeceği düşüncesiydi.

Anayasaya karşı en keskin görüş Nusret Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazıdaki temel düşünce Hristiyanların benimsediği demokrasi anlayışının İslam devleti için taban tabana zıt bir yönetim şekli olduğudur. Kanun-u Esasi tartışmalarının yoğun olduğu dönemde mutlakiyetçiliği savunan birkaç din adamı dışında büyük çoğunluk meşveret usulünden yanaydı. Yani bir kesime göre; anayasalı rejim hükümdar egemenliği yerine halkın egemenliğini kabul etme esasına dayanırken, diğer bir kesime göre ise Müslümanlarla birlikte gayrimüslimlerin de devlete girmesiyle din-devlet ayrımı yapılacağı için halk egemenliği tesis edilmiş olacaktır. Başka bir görüş ise Tanzimat'ın yeterli olduğu düşüncesidir.. Tanzimat ile birlikte hükümdar kendi iradesiyle halka gerekli hakları tanıdı. Buda zaten İslam'a uygun bir yönetimdir. Sadrazam Rüştü Paşa ile Cevdet Paşa bu son görüşten yanaydılar²⁴.

Yapılan tartışmalar ve çalışmalar sonucunda 7 Şubat 1831 tarihli Belçika Anayasası örnek alınmıştır. Bu anayasa da güçler ayrılığı benimsenmiş ve padişahın yetkileri sınırlandırılarak halkı temsil eden parlamentonun daimi denetleme gücü sağlanmıştır. Bizde ise padişah baskısı fazla olduğu için bu sağlanamamıştır²⁵.

Mithat Paşa'nın hazırladığı ilk tasarıdan sonra alt komisyonun hazırladığı son tasarı metninin ilk bölümünde padişah haklarına yer verilirken, ikinci bölümde Osmanlı vatandaşlarının hakları belirtilmiştir. Üçüncü bölümde sadrazamlık kaldırılarak başbakanlığın getirildiği, bu kişinin de padişah tarafından atanacağı açıklanmış ve bakanların görevleri yazılmıştır. Sonraki maddeler de ise

²³ Güneş, *a.g.m.*, s. 902,903.

²⁴ Berkes, *a.g.e.*, s.284-287.

²⁵ Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası (Ders Notları)*, (Fakülteler Matbaası, İstanbul-1970), s. 52.

iki meclisin birleşmesiyle kurulmuş olan Umumi Meclis'in sorumlulukları belirtilmiştir. Kanun-u Esasi padişaha karşı değil, Avrupa devletlerinin kontrolünde hareket eden, halifeyi etki altına alarak keyfi yönetim sürdüren hükümet üyelerine karşı cephe almıştır. Komisyonun çalışmalarını bu çerçevede devam ettirmesi padişah II. Abdülhamit'i de rahatlatmıştı ²⁶. Komisyon 130 maddeden oluşan bir tasarı hazırlamış ve bunu sadrazama sunmuştur. Ahval ve istidat-ı memlekete uygun olmayan unsurlar taşıyan tasarının ülkenin geleceğini güvenceye alacak yeni düzenlemelerin hükümlerle haklarıyla uyuşması gerektiğine dikkat çekilerek tasarının Heyet-i Vükela arasında incelenip tadil edilmesi istenmiştir. Bu inceleme sırasında Namık Kemal tasarıdaki bazı maddelere açıkça karşı çıkmıştır. Rüştü Paşa ise politik davranarak padişah haklarını gözetir görüntüsü içinde anayasa karşıtı bir tavır takınarak, Kanun-u Esasi yerine Tanzimat Layihası şeklinde bir layihanın yayınlanmasını daha uygun bulmuştur. Tasarının başlangıcındaki maddelerinin padişahın gücünü azaltacağını ve onu halkın gözünde küçük düşüreceğini iddia etmiştir. Tasarıdaki sadrazamlık kurumunun kaldırılarak yerine başvekkâletin oluşturulmasına da karşı çıkmış ve geleneksel düzenin sürdürülmesini istemiştir. Heyet-i Vükela'da incelenen tasarı padişaha sunulmuştur. Padişah, çeşitli kişilerden komisyonlar kurarak bu tasarıyı incelemelerini ve görüşlerini bir raporla kendine bildirmelerini istemiştir. Tasarıyı inceleyen her bürokrat bu konudaki düşüncelerini bir raporla padişaha sunmuştur. Padişahın her maddesini çeşitli kişilere incelettirerek anayasanın ilanını geciktirmesi, anayasa yanlılarını da tedirgin etmiştir. Süleyman Paşa, padişahın sarayına giderek Kanun-u Esasi çıkarılmaz ise sonucun kötü olacağını bildirmiştir. İşte böyle bir ortamda Damat Mahmut Paşa ünlü 113. maddenin anayasaya konulmasını önermiştir. Namık Kemal bu maddenin benimsenmesiyle değil Kanun-u Esasi'nin, Tanzimat Fermanı'nın verdiği hakların bile yitirileceğini belirterek maddeye karşı çıkmıştır. Padişah ise Anayasacıları köşeye sıkıştırarak, bu madde Anayasada yer almaz ise Kanun-u Esasiyi imzalamayacağını belirtmiştir. Anayasanın ilanını çıkmaza girmişti. Buna en çok üzülenlerin başında Mithat Paşa geliyordu. Sadrazam Rüştü Paşa'nın istifasıyla yerine Mithat Paşa atanmıştır. 22 Aralık 1876'da Damat Mahmut'un karısının sarayında bir toplantı yapılarak, Kanun-u Esasi tasarısı görüşülmüştür. Padişah da 113.maddeden

²⁶ Berkes, *a.g.e.*, s. 290.

vazgeçmeyip, kendi eliyle maddeye son şeklini vermiş ve 23 Aralık 1876'da Kanun-u Esasi'yi imzalayarak ilanını sağlamıştır. On bir bölüm ve 119 maddeden oluşan anayasa büyük bir törenle ilan edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu artık kişilerin keyfine göre değil bu anayasanın ön gördüğü çerçeve içerisinde yönetilecektir. Böylece mutlak sistemden meşruti sisteme geçilmiş oluyordu²⁷.

Anayasanın hazırlanmasında halkı temsil eden bir organ olmadığı gibi bir halkoylaması da söz konusu değildir. 1876 Kanun-u Esasi'de devletin başlıca organlarını ve bunların yetkilerin belirleyen maddeler olmasına karşın kuvvetler birliği veya kuvvetler ayrılığı sistemine dair herhangi bir açıklama yoktur. Kanun-u Esasi'ye göre;

- Osmanlı Devleti bölünmez bir bütündür (madde 1).
- Başkenti İstanbul'dur (madde 2).
- Padişahlık ve Hilafet hakkı Osmanlı Hanedanına aittir (madde 3-4).
- Devletin resim dini İslam'dır (madde 11).

Böylece Anayasa ile Devletin monarşik ve teokratik yapısı resmi ve hukuksal bir niteliğe kavuşmuş olmaktadır. Kanun-u Esasi'ye göre egemenlik erki padişahda toplanmaktadır²⁸. Görünürde meşruti sisteme atılan bir adım olan ilk anayasamızda son olarak kabul edilen 113. madde önceki bütün hükümleri ölü birer madde haline getirmiştir. Aslına bakıldığında yetkiler yine padişah etrafında toplanmış oluyordu. Yasama ve yürütme gücünü dolaylı olarak elinde bulunduruyor olması padişahı herkesin üstünde bir güç olarak hakim kılmıştır. Böyle bir üstünlük şimdi birde anayasallaştırılıp garanti altına alınmıştır. Bu da Tanzimat'tan bu yana süregelen laiklik düşüncesinden geriye gidildiğinin göstergesidir²⁹. Daha da detaylı incelendiğinde yapılmak istenenin aksine hakimiyetin halkta değil, tanrının yeryüzündeki temsilcisi sayılan padişahda olduğu görülmüştür. Hükümdarın yetkilerine dinsel meşruluk getirilmesinin yanı sıra din-devlet birleşimi de kanunlaştırılmıştır. Yasama, yürütme, yargı erklerinde ayrılık söz konusu değildir. Bütün bunların ucu padişaha dayandırılıp, hepsinde son söz sahibi padişah olmuştur. 36. madde ile kanun hükmünde kararname çıkarma hakkı ve 7. madde ile padişaha parlamentoyu dağıtma hakkı vermiştir. Bu

²⁷ Güneş, *a.g.m.*, s. 903-905.

²⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s.135,136.

²⁹ Aldıkaçtı, *a.g.e.*, s. 53, 59.

hakla padişah parlamentoyu tatil etmiştir. Kanunun oluşturulmasında ön ayak olan kişiler zihinlerindeki karmaşa ve çelişkilerle kaos ortamında bir yapıt ortaya koymuşlardır. Fakat ortaya çıkan rejim hedeflendiği gibi halkın iradesine dayanmamış bilakis padişahın yetki alanını genişleterek sıkıyönetim rejimini ortaya çıkarmıştır. Yasanın hazırlanmasında rol oynayan Mithat Paşa ölümle cezalandırılırken, Süleyman Paşa, Namık Kemal gibi isimlerde sürgüne gönderilmiştir³⁰.

Kanun-u Esasi anayasası Meclisi Umumi adında bir yasama organı oluşturmuştur. Meclisi Umumi altında, atamayla gelen üyelerden oluşan Heyet-i Ayan ve seçimle gelen üyelerin oluşturduğu Heyet-i Mebusan'dan oluşan iki meclis vardır. Heyet-i Mebusan üyelerinin seçimi gerçek anlamda halk tarafından seçilmiş olmadığı için parlamenter sistem oluşturulmuş sayılamazdı. Bu ilk anayasa sistemimizi parlamenter olmaktan alıkoyan en önemli unsur, parlamenter hükümet şeklinde yasama yetkisinin hükümdarın elinde olması ve bakanların yasama yetkisini kullanan meclise karşı sorumlu tutulmalarıdır. Mümtaz Soysal'ın değerlendirmesine göre; *“I. Meşrutiyetle gelen sistemi parlamenter kabul etmek mümkün değildir³¹.”*

1876 yılında ilan edilen, ilk anayasamız olarak kabul edilen Kanun-u Esasi, “asıl ve temele mensup, esasla ilgili” demektir³². Kanun-u Esasi ile devamlılık gösteren kanun yapma hareketlerinin temelinde “ittihad-ı anasır” endişesi yatar. Osmanlı Devleti himayesindeki tüm etnik grupları bir arada tutmak için çağdaş uygulamaları devlet yönetiminde gerçekleştirmeye çalışmıştır³³.

1.2.II. Meşrutiyet

Namık Kemal, Ziya Paşa ve Mithat Paşa'nın sürgün edilmesinden sonra Mithat Paşa'nın katledilmesi ve çok kısıtlı yetkileri olan Osmanlı Heyet-i Mebusan'ının 28 Haziran 1877'de padişahın emri üzerine dağıtılması muhalefeti ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Nihayetinde Abdülhamit, Heyet-i Vükela'nın

³⁰ Berkes, *a.g.e.*, s. 293-296.

³¹ Soysal, *a.g.e.*, s. 30-33.

³² Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları (Ders Kitabı)*, s. 20.

³³ Hüseyin Bulut, “Türk İnkılabı ve Cumhuriyet”, *Atatürk Dergisi*, C.V, S.2, (2006), s. 107.

başına Ahmet Vefik Paşa'yı getirerek 13 Şubat 1878'de Meclis-i Umumi'yi dağıtmıştır³⁴. Bundan sonra gelen süreç Abdülhamit'in 30 yıllık istibdadı altında geçmiştir. Meclis feshedilmiş olmasına rağmen Anayasa ortadan kaldırılmış değildir, fakat anayasaya uygun olarak kabul edilen meclisin toplanması gereği yerine getirilmemiştir³⁵.

Tanzimat ile başlayan modernleşme sürecinin bir uzantısı ve sonucu olarak hukuksal alanda atılan büyük bir adım olan Kanun-u Esasi'yi olumlu değerlendirenlerden Karal' a göre, "*Halkın devlet idaresine katılımı sağlanmış, padişahın hak ve yetkileri sayılmış, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin yetkileri belirtilmiş olmasından dolayı hukuksal ve siyasal bir inkılap olarak değerlendirmek gerekir*³⁶." Mutlak idare ve teokratik bir sistem geleneği içinde idare edilen bir imparatorlukta, tüm olumsuzluklarına rağmen modern devlet yapısına gidiş sürecinde cılız bir katkıda olsa bir anayasanın ilan edilmiş olması azımsanmayacak bir gelişmedir. Bu süreç ve anayasal sisteme geçiş aşaması Abdülhamit'in baskıcı idare döneminden sonra II. Meşrutiyet'le birlikte yeniden ilan edilen, 1908 Kanun-u Esasi'si ve 1909 değişiklikleriyle daha da ileriye gidilecektir³⁷.

Abdülhamit'in istibdadına gittikçe artan tepkiler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin muhalefeti, artık padişah için tehlike durumuna gelmiştir. Bu nedenle zaten Kanun-u Esasi'nin yürürlükte olduğunu belirten padişah meclisi iş başına çağırarak derhal seçim yapılmasını bildirmiştir. Böylelikle 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilmiştir³⁸. Bu seçimler I. Meşrutiyet döneminde Heyet-i Mebusan tarafından kabul edilip Ayan Meclisi ve padişah tarafından onaylanmayan Mebus Seçimleri Yasa Tasarısı'nın yürürlüğe konmasıyla gerçekleştirilmiştir³⁹. Abdülhamit'in 31 Mart Vakası ile birlikte tahttan indirilmesinden sonra 21 Ağustos 1909'da padişahın yetkilerini sınırlandıran bir anayasa değişikliği söz konusu olmuştur⁴⁰.

³⁴ Aldıkaçtı, *a.g.e.*, s. 60.

³⁵ Soysal, *a.g.e.*, s. 35.

³⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi C.VIII*, (Türk Tarih Kurumu, Ankara-1988), s. 230.

³⁷ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 192.

³⁸ Aldıkaçtı, *a.g.e.*, s. 64.

³⁹ Soysal, *a.g.e.*, s. 36.

⁴⁰ Abadan- Savcı, *a.g.e.*, s. 45.

V. Mehmet Reşat'ın tahta geçmesinden sonra, Meclis-i Mebusan yetersiz olduğu düşünülen 1876 Anayasası'nı tamamen kaldırıp yerine yenisinin hazırlanmasını değil mevcut anayasanın tadil edilmesini önermiştir⁴¹. Parlamenter sistem ve halk hakimiyeti eğiliminde yapılan tadilatlarla, yapılacak olan tadilatların padişaha sunulması rafa kaldırılmış oluyordu. Aynı zamanda üzerinde çok tartışılan ve birçok tepkiye yol açan 113. maddede ki padişahın sürgün yetkisi de kaldırılmıştır⁴². İkinci Meşrutiyetin getirdiği yeni yapıya göre, Osmanlı siyasal sistemi parlamenter demokrasiye yaklaşmıştır. Fakat anayasa uygulaması bakımından başarılı olamamıştır. Bu dönemde kişi hak ve özgürlükleri pratiğe geçirilememiş, anayasa fiili olarak yürürlükte kalmıştır. II. Meşrutiyet anayasasının hukukumuzda ilk büyük katkısı kitle egemenliğine dayanan yeni bir egemenlik anlayışını kazandırmış olmasıdır⁴³. 1876 Kanun-u Esasi'si ile siyasi iktidarın tek bir şahıs elinde bulunması ortadan kaldırılmıştır. Siyasi otoritenin hem halk gücüne dayanması hem de anayasanın çizdiği çerçeve içinde bulunması anayasalı devlet rejimini ortaya çıkarmıştır. Kuvvetler ayrılığı tam anlamıyla belirgin değildir. 1908 İhtilali'nde ise halkın siyasi otoritede söz hakkı artmıştır.

1.3.Milli Mücadele Süreci

Meşrutiyetten, parlamenter demokrasiye geçiş niteliğinde yapılan değişiklikler halk hakimiyetini sağlamayı amaçlamışsa da uygun bir zemin bulamamıştır. Bunun yanı sıra iki dereceli seçim sistemi de gerçekleştirilmek istenen düşüncenin yüzeysel kalmasına neden olmuştur⁴⁴.

1914 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti bir savaşın içine girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda Türk ordusu çok ağır kayıplara uğramış, Mondros Ateşkes Antlaşması uyarınca mevcut birlikler terhis edilmiş ve silahları alınmıştır. Türklerin anavatanı işgal edilmeye, paylaşılmaya başlanmıştır. Düşman devletler Osmanlı Devleti'ne maddi ve manevi yönden saldırmışlar, yok etmeye ve

⁴¹ Aldıkaçtı, *a.g.e.*, s. 65.

⁴² Abadan-Savcı, *a.g.e.*, s. 46.

⁴³ Aldıkaçtı, *a.g.e.*, s. 63,65.

⁴⁴ Abadan- Savcı, *a.g.e.*, s. 46,51.

paylaşmaya karar vermişlerdi⁴⁵. Sonunda Osmanlı Devleti topraklarının büyük kısmı egemenliğinden çıkmıştır. Takip eden dönemde, Anadolu ve Rumeli’de işgale başlanması, burada Mustafa Kemal’in önderliğinde bir kurtuluş savaşının başlamasını da beraberinde getirmiştir⁴⁶. Mütareke ile devlet yok sayılırken, yerine yeni bir devletin kurulması amaçlanmıştır. Yeni devletin kurucularının kuruluş parolası ise milli egemenliğe dayanan bağımsız bir Türk devleti kurmaktır. Türk inkılabının temel ilkelerinden biri olan milli egemenlik ilkesinin, Türk siyasi hayatında yer alışı ve kamu hukukuna girişi, Atatürk’ün Samsun’a çıkışı ile başlamıştır⁴⁷. Birinci Dünya Savaşı sonunda artık cumhuriyetçi fikirleri ile tanınan ve yakınları arasında bilinen Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkması, ülkenin içinde bulunduğu zor koşullar altında gerçekleşmiş ve düşmanı işgalden kurtarmak için ön hazırlıklar yapılması ve halkı savaşa hazırlamakta en güvenilir kaynağın Anadolu insanı olacağı inancına dayanmıştı. Bunun bir nedeni Anadolu’da başlayan bazı direnme hareketleri, bir başka nedeni de İstanbul Hükümeti ile padişahın kendi rahatlarını düşünerek ülkenin içinde bulunduğu kötü durumla ilgilenmeyip Türk halkını başsız bırakmasıdır⁴⁸.

1.3.1. Milli Egemenliğe Atılan İlk Adım: Amasya Genelgesi

19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkan Mustafa Kemal Paşa sadarete gönderdiği 22 Mayıs tarihli raporda, “*Millet, milli hakimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunun için çalışacaktır.*” diyerek milli mücadelenin hedefini ve yeni kurulacak düzenin temelini belirtmiştir. İlk defa resmen, milli egemenlik teorisi, resmi bir evrakta dile getirilmekte, milli egemenlik millet için bir hedef olarak gösterilmektedir⁴⁹.

⁴⁵ Abdullah İlğazi, “Atatürk’ün Halkçılık Anlayışının Türkiye’nin Çağdaşlaşmasındaki Rolü ve Önemi”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.8, (2002), s. 109.

⁴⁶ Cenk Reyhan, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye’de Ülke Yönetimi: Halkçılık Beyannamesi, Teşkilat-ı Esasiye ve Yasalaşmayan Kanun Tasarıları”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.XLII, S.4, (2009), s. 1,2.

⁴⁷ Mehmet Okur, “Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, *Atatürk Dergisi*, C.III, S.1, (2000), s. 293.

⁴⁸ İlğazi, *a.g.m.*, s. 109.

⁴⁹ Hamza Eroğlu, “Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt I, S.1, (Kasım-1984), s. 140.

12 Haziran 1919'da Amasya'ya gelen Gazi Mustafa Kemal Paşa, 22 Haziran 1919 günü yayınlanan Amasya Tamimi ile ileride kuracağı Türkiye Cumhuriyeti'nin şeklini de neredeyse belirlemiş ve oluşturmaya çalışmıştır. *“Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. İstanbul Hükümeti üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Millet in istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Ulusun içinde bulunduğu durum ve koşulların gereğini yerine getirmek ve haklarını dünyaya duyurmak için her türlü etki ve denetimden uzak bir ulusal heyetin varlığı zorunludur”* gibi maddelerle Amasya Tamimi'nin bugün anlaşılabilen çok güzel sonuçları ortaya çıkmıştır. Amasya Genelgesi'nde, o güne kadar sözü edilmek istenmeyen, çekinilen, hatta korkulan ulusallık, bağımsızlık ve egemenlik kavramları ile millet, milli irade ve milliyetçilik kavramları ısrarla vurgulanmıştır⁵⁰. Mustafa Kemal'in genelge metnini dönemin ünlü komutanlarına imzalatıp onaylatmasının amacı, milli mücadeleyi kişisellikten çıkarmak ve onun bir halk harekâtı haline gelmesini sağlamaktır. Ayrıca genelgeyi bu isimlere onaylatarak milli mücadeleyi halk nezdinde meşru ve daha etkili hale getirmeyi düşünmüştür⁵¹. Halifenin varlığına karşılık milletin gücüne yer veren milli hakimiyet anlayışı, Amasya Tamimi ile Türk siyasi hayatına girmiştir. Amasya Tamimi aynı zamanda millet egemenliğine dayanmayan milli bağımsızlığın da süreklilik sağlayamayacağını ortaya koymuştur. Amasya Tamiminde yer alan, milli egemenlik ilkesi, Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarına da etkili olmuş, daha sonraları, hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu düsturunu ortaya koymuştur⁵².

Mustafa Kemal'in Amasya'da ilgilendiği konuların başında burada bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurmak vardır. Çünkü halkın teşkilatlanarak haklarını savunması ve geleceği belirleme yetkisinin kendisine ait olduğu bilincinin uyandırılması temel amaçlardandı. Amasyalılar bu düşünce doğrultusunda 14 Haziran'da Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin adını değiştirerek Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti yaptılar. Amasya Genelgesi kararları ile milli mücadele için dağınık mahalli teşkilatların birleştirilmesi milli haklara sahip çıkacak kongrelerin toplanması ve böylelikle milletin kendi kaderine hakim olması istenmiştir.

⁵⁰ Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, (Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-1991), s. 21,22.

⁵¹ Selim Özcan, “Amasya Genelgesi'nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, (2013), s. 75.

⁵² Eroğlu, “Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız”, s. 140.

Amasya genelgesi ile Erzurum ve Sivas kongrelerinin toplanması çalışmaları başlatılmıştır.

1.3.2.Erzurum ve Sivas Kongreleri

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan, Türk İstiklal Savaşı'nın ilk temellerinin atıldığı Erzurum Kongresinin burada toplanması tesadüf değildir. Mondros mütarekesinin hükümlerine göre Erzurum'u da içerisine alacak bölgede bir Ermenistan kurulmasının istenmesi yanında, Trabzon'da da Rumlar mütarekeden faydalanarak Doğu Karadeniz'i içine alan bir Rum Pontus Devleti kurmayı hayal etmişlerdir. Ermeni ve Rum azınlıkların vatanın bütünlüğünü tehdit eden bu düşünceleri, Amasya Genelgesinin "Vatanın bütünlüğü ve milletin istiklali tehlikededir" maddesi ile çeliştiğinden, Erzurum kongresindeki "Milli sınırlar içinde vatan birbirinden ayrılmaz bir bütündür" kararı ile karşılık bulmuş ve böylece milleti bölmek isteyenlere karşı ilk esaslı ihtar verilmiştir. Kongrenin, Erzurum'da toplanmasının diğer bir sebebi şehrin işgal güçlerinin kontrolünden uzak bir bölgede olup, güvenli olması yanında mütarekeye göre diğer bölgelerdeki ordu birliklerinin terhis edilmesine rağmen buradaki XV. Kolordunun terhis edilmemesi ve başında ise milli mücadele taraftarı Kazım Karabekir Paşa'nın bulunmasıdır⁵³. Kongre aldığı kararlarla, bir taraftan milli birliği ve beraberliği sağlamağa çalışmış, milli hudutlar içinde vatan bütünlüğünü ve ayrılık kabul edilemeyeceğini açıkça dünyaya duyurmuştur. Misak-ı Milli'nin ise ilk tohumları bu kongrede atılmıştır. "*Kuva-yı Milliyeyi amel ve milli iradeyi hakim kılmak esastır*" sözü, millet egemenliğinin değerini ortaya koymaktadır⁵⁴. Amasya Genelgesi ile ifade edildiği gibi Erzurum'da da İstanbul Hükümeti'nin görevini tam olarak yerine getiremediğinden, çare olarak yerine geçici bir hükümetin kurulması gerektiğinden söz edilmiştir.

4 Eylül-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi kararlarını aynen kabul ederek, onu bütün ülke için geçerli saymıştır. Yine Sivas'ta alınan kararlar İstanbul Hükümeti'nin millet menfaatlerine aykırı her hangi bir karar veya davranışı üzerine milletin kayıtsız kalmayacağı, gerektiğinde

⁵³ Özcan, a.g.m., s. 73,77-78.

⁵⁴ Eroğlu, "Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız", s. 140,141.

milli iradeye dayanan bir hükümetin derhal kurulacağı belirtmiştir. Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'nde de manda ve himaye konusunda taviz vermemiştir⁵⁵. Sivas Kongresinden sonra, İngiliz Amirali Robeck 17 Eylül 1919'da Lord Curzon'a gönderdiği raporda, Anadolu'da gelişmeye başlayan milli hareketin, millete dayandığını, esas amacı itibarıyla da cumhuriyete yönelmiş olduğu belirtilmiştir⁵⁶.

Milli Mücadele laikliğe doğru sağlam adımlarla giden millet hakimiyetinin ve anayasalı devlet rejiminin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Kurulmak istenen siyasi teşkilat sadece kongrelerden ve milli meclis kurarak hükümet icraatını bu meclisin kontrolü altına sokacak olan Heyet-i Temsiliye'den ibarettir.⁵⁷ Fakat giderek gerçek gücünü daha çok hissettiren milli egemenlik unsuru İstanbul'da Hükümet değişikliğine yol açmış ve yeni kurulan Ali Rıza Paşa Kabinesi, Mebusan Meclisi'nin yeniden toplanmasını kabul etmiştir⁵⁸. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan'ın en önemli hizmeti Misak-ı Milli'yi hazırlamak olmuştur. 1876 Anayasasına göre kurulan ve yetkileri sınırlı, milli iradeyi tam olarak temsil etmekten uzak olan bu meclis 16 Mart'ta işgal kuvvetlerinin baskısıyla dağıtılmıştır⁵⁹. Bunun üzerine Kuvayı Milliye'yi amil İrade-i Milliye'yi hakim kılmak için Anadolu'da milli meclisin kurulması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Böylelikle anayasalı devlet rejimi başlamıştır. Bu rejim önce anayasa düzenini sonrada hilafet ve saltanat makamını görmezden gelerek oluşturulmuş meclis hükümeti sistemini⁶⁰ ortaya çıkarmıştır⁶¹.

1.3.3. Ankara'da Birinci Meclis'in Açılması

İşgal kuvvetlerinin baskısı ve tehdidi altında olan meclisin serbestçe çalışamayacağını anlayan ileri görüşlü devlet adamı Mustafa Kemal Paşa, milli

⁵⁵ Özcan, *a.g.m.*, s. 78,80.

⁵⁶ Eroğlu, "Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız", s. 141.

⁵⁷ Abadan- Savcı, *a.g.e.*, s. 51.

⁵⁸ Okur, *a.g.m.*, s. 294.

⁵⁹ Eroğlu, "Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız", s.141.

⁶⁰ Meclis Hükümeti Sistemi; yasama, yürütme ve bazen de yargı yetkilerinin bir mecliste toplandığı sistemlere denir. Bkz. Mehmet Turhan, "Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.46, S.1, (1991), s. 453.

⁶¹ Abadan- Savcı, *a.g.e.*, s. 52.

iradeyi gerçekleştireceği, olağanüstü yetkileri olan bir meclisi Ankara'da kurmaya karar vermiştir. Ankara'da millet iradesine dayanan, millet temsilcilerinden oluşan meclis için seçimlerin yapılacak olması, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarına uygun düşmektedir⁶². Mustafa Kemal'in 17 Mart 1920'de yayınladığı İntihabat Tebliği toplanacak yeni meclisin seçim usulünü belirlemiştir. Nüfuslarına bakılmaksızın her livadan beş kişi seçilecektir. Bunları ise belediye meclisi üyeleri ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yerel yönetim kurulu üyeleri seçecektir. Ayrıca İstanbul'dan Meclis-i Mebusan'dan gelecek üyeler de seçilmiş üye kabul edileceklerdir⁶³. 21 Nisan'da yapılan çağrı üzerine Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın meclis başkanlığına seçilmesi ile faaliyetlerine başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi, millet egemenliğini yansıtmada ve milletin kaderini belirlemede önemli rol oynamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte ortaya ciddi bir anayasa sorunu çıkmıştır. Gerçekten de olağanüstü şartlarda kurulmuş olan meclisin, 1876 Kanun-u Esasi hükümlerine göre işlemesi mümkün değildir⁶⁴.

Meclisin açılışından sonra, 24 Nisan 1920'de Atatürk'ün sunduğu öneri ile Meclis şu esasları kabul etmiştir:

“- Hükümet kurulması zorunludur.

- Geçici olarak bir hükümet başkanı tanımak ya da bir padişah vekili ortaya çıkarmak uygun değildir.

- Mecliste beliren ulusal iradenin, memleket kaderine doğrudan doğruya el koymasını kabul etmek ilkedir. TBMM'nin üstünde bir güç yoktur.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.

Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul hükümet işlerine bakar. Meclis Başkanı bu kurulun da başkanıdır.

Not: Padişah ve halife baskı ve zordan kurtulduğu zaman, Meclisin düzenleyeceği kanuni esaslara uygun olarak durumunu alır.

Böyle bir hükümet, ulusal egemenlik temeline dayanan halk hükümetidir; Cumhuriyet'tir⁶⁵.”

⁶² Eroğlu, “Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız”, s. 142.

⁶³ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa-2000), s. 45-56.

⁶⁴ Okur, *a.g.m.*, s. 294.

⁶⁵ Atatürk, *a.g.e.*, s. 300.

İllerden gelen temsilciler ve Meclis-i Mebusan'ın Ankara'ya gelebilen üyelerinin oluşturduğu TBMM'de üye sayısı başlangıçta 115 olup, daha sonra başka üyelerinde katılımıyla Goloğlu'nun tespitine göre, 390 kişiye ulaşmıştır⁶⁶. 25 Nisan 1920 tarihinde çıkarılan 5 no'lu genel kurul kararıyla yürütme organı olarak Bakanlar Kurulu oluşturulmasına karar verilmiştir. Yasama ve yürütme güçlerinin aynı mecliste toplanması sonucu olarak Meclis başkanı İcra Vekilleri Heyeti'nin de başkanı sayılmıştır. Yapılan oylamalarla birinci başkanlığa Mustafa Kemal, ikinci başkanlığa ise Celaleddin Arif Bey⁶⁷ getirilmiştir⁶⁸. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan I. TBMM'de temsil sisteminin neye göre olacağı ile ilgili tartışmalarda, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu taslağında sunulan mesleki temsil sistemi kabul görmemiştir. Bunun yerine seçim çevrelerindeki temsilcilerin katılacağı ve milli egemenlik esasına dayanan parlamento fikri kabul edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte devlette ki egemenlik anlayışı değişmiştir. Osmanlı Devleti'nde parlamenter sistemle birlikte batıdaki hukuksal gelişmeler örnek alınmış ve padişahın otoritesinde bulunan yetkilerden bir kısmı olan yasama yetkisi parlamentoya bırakılmıştır. 1920'de açılan meclis ise ilk etapta sadece yasama yetkisini değil yürütme ve hatta yargı gücünü de denetimi altına almıştır⁶⁹. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25 Nisan tarihindeki oturumunda tartışılan konu yürütme gücünün hangi ilkelere göre oluşturulacağı olmuştur. Bu hususta ortaya 3 farklı fikir çıkmıştır. Bunlardan birincisi; Mustafa Kemal Paşa'nın sunduğu İcra Vekilleri'nin meclisçe seçilmeleridir, ikincisi; Celalettin Arif Bey'in önerisi olan öncelikle geçici bir İcra Encümeni seçip, icra vekillerinin nasıl seçileceğini ve meclisle ilişkilerin belirleneceği bir kanun tasarısı hazırlamak üzere Layiha Encümeni oluşturulmasıydı. Üçüncüsü ise Tokat milletvekili Nazım Bey'in önerdiği yürütme işlerinin, ait oldukları meclis komisyonları tarafından yerine getirilmesidir. Sonuç olarak TBMM 25 Nisan 1920 tarihli ve 5 sayılı kararla kuvve-i icraiye teşkiline karar vermiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında 6 üyeden oluşan Muvakkat İcra Encümeni'ni teşkil etmiştir. Bu encümenin

⁶⁶ Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi III*, (Başnur Matbaacılık, Ankara-1971), s. 159.

⁶⁷ Celaleddin Arif Bey, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin eski başkanıdır. Bkz. Haluk Selvi, "Büyük Millet Meclisi'nde Celaleddin Arif Bey (1875-1930)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum- 1994.

⁶⁸ Faruk Yılmaz, *Türk Anayasa Tarihi 1808-2010*, (İz yayıncılık, İstanbul-2012), s. 78.

⁶⁹ Soysal, *a.g.e.*, s. 39,40.

hazırladığı tasarı 1-2 Mayıs tarihlerinde görüşülmüştür. Yürütme işlerinin Meclis komisyonlarınca görülmesi konusunda Celalettin Arif Bey icra vekillerinin, komisyonlara yürütme ile ilgili işleri danışabileceklerini fakat istedikleri şekilde karar vereceklerini söylemiştir.

Tasarının görüşülmesi başladığında Saruhan milletvekili Refik Şevket Bey ve diğer bir kısım üyeler tartışılan maddelerin anayasa değişikliği niteliği taşıdığı için üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Kabul olunan bu öneriden sonra tartışılan konu Genelkurmay başkanının çalışma alanı olmuştur. Refik Şevket Bey Genelkurmay Başkanı'nın İcra Vekilleri Heyeti içerisinde görev yapmasını Kanun-u Esasi'ye aykırı bulurken, Mustafa Kemal Paşa Milli Müdafaa Vekaleti görevini üstlenmiş olan Genelkurmayın İcra Vekillerine dahil olmasının daha güçlenmesini sağlayacağını belirtmiş ve Büyük Millet Meclisi'ne karşı sorumlu olduğunu söylemiştir. Kanun tasarısının ikinci maddesi anayasa hukuku açısından tartışmalara konu olan İcra Vekillerinin Büyük Millet Meclisinin yarısından fazlasının çoğunluğuyla seçilmesi meselesidir. Her vekilin üstlendiği yürütme işlerinde ilgili Meclis komisyonuyla danışabileceği yolundaki üçüncü madde üzerinde farklı fikirler öne sürülmüşse de tasarıdaki hali olduğu gibi kabul olunmuştur. Dördüncü madde uygulanan hükümet sisteminin niteliği hakkında bize fikir veren İcra vekilleri arasında çıkacak karşıtlık ve anlaşmazlıkların Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce halledilmesidir.

18 Mayıs 1920 de Anayasa Komisyonu tarafından hazırlanan "Büyük Millet Meclisinin Şekil ve Mahiyetine dair Mevad-ı Kanuniye" tasarısı Meclis Genel Kurulu tarafından görüşülmeye başlanmış fakat 22 Mayıs tarihli oturumda tamamıyla reddedilmiştir. 5 Eylül 1920 de ise Nisab-ı Müzakere Kanunu kabul edilmiştir.⁷⁰

Tarihimizde bundan sonra yapılacak olan bütün anayasalarımızda etkisi hissedilecek olan meclisin üstünlüğü ilk olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yürütme yetkisinin daha sağlıklı bir şekilde kullanılması için İcra Vekilleri Heyeti kurulmuş ise de Meclis üyeleri yalnızca yasama işleriyle kalmayıp yürütme alanlarına da müdahale etmişlerdir. Bu sebeple Mustafa Kemal Meclis Hükümeti sistemine karşı eski bağlılığını yitirmiş ve Meclis karşısında bir bakanlar kurulu oluşturma yoluna gitmiştir⁷¹.

⁷⁰ Ergun Özbudun, *1921 Anayasası*, (Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-1992), s. 8-14.

⁷¹ Soysal, *a.g.e.*, s. 41, 42.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişi ifade eden I. TBMM'nin rejimi, bir takım tarihçiler tarafından, Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'yla arasında hukuki ve siyasi devamlılıklar bulunduğu için Üçüncü Meşrutiyet olarak isimlendirilmiştir, ancak kurumsal devamlılık ve ihtilal hukukunun bir arada tutulmasıyla karmaşık bir sistemle I. TBMM oluşturulmuş. Bu meclis için yapılan seçimlerde 1877 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanmıştır. 1876 Anayasasının aksine Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti heyet merkezleri ve yerel yönetim meclislerinde bulunan üyelerin ikinci seçmen kabul edilmesine ek olarak 1919'da belirlenen ikinci seçmenlerinde 1920 seçimlerine katılmasına imkan sağlanmıştır. Aynı şekilde Meclis-i Mebusan üyelerinin de TBMM'ye katılabilecekleri belirtilmiştir. Bu açıdan baktığımızda eski mebusların görevlerinin devam ettiği ve yeni mebusların seçilme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu da demek oluyor ki Osmanlı Anayasal düzenine duyulan bağlılık devam etmektedir.

Seçim konusunda çıkan bu ikilik anayasa konusunda da ortaya çıkmıştır. TBMM'de ve 1921 Anayasasında Kanun-u Esasi'nin yürürlükte kalıp kalmayacağına ilişkin bir hüküm bulunmadığından mebuslar arasında da tartışmalar olmuştur. Öyle ki Mustafa Kemal Londra Konferansı'na çağırılma mevzusunda İstanbul Hükümetini tanımadıklarını belirtirken Teşkilat-ı Esasiye Kanununun maddelerini aynen bildirdiğini söylemiş ve 1921 Anayasası'nın ilk dokuz maddesini sıraladıktan sonra 10. madde olan "*Kanun-u Esasi'nin bu maddeleri ile uyuşmayan hükümleri eskiden olduğu gibi yürürlükte kalacaktır*" eklenmiştir. Anayasa hazırlandığı dönemde buna benzer önerilen bir madde reddedilirken şimdi kabul edilmesi de çelişkiler oluşturmuştur. Bu çelişkiye rağmen 1921 Anayasası'nda eksik bulunan temel hak ve özgürlükler, anayasanın değerlendirilmesi, parlamenter ayrıcalıklar gibi bazı kavramlar 1876 Anayasasına göndermede bulunarak izah edilmeye çalışılmıştır.

Birinci TBMM yeni bir anayasa meydana getirmesi ile ihtilalci bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymakla beraber hukuksal sürekliliğe de önem vermiştir. Çalışmalarında Osmanlı parlamento birikiminden gelen yöntemlerden sık sık yararlanmıştı. Bu sürekliliğin en büyük göstergesi ise Meclisi Mebusan içtüzüğünün günün şartlarına uymayan maddelerinin 26 Nisan 1920'de değiştirilerek TBMM'de uygulanmasının kabul edilmesidir. TBMM'nin sonraki

dönemlerinde farklı tüzükler hazırlanmış olsa da Osmanlı parlamentosunun izleri sürmeye devam etmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 7 Haziran 1920 tarihli kanunla, 16 Mart 1920'den itibaren İstanbul hükümeti tarafından yapılmış, fakat kendilerince onanmayan tüm ulusal ya da uluslararası işlemleri olmamış varsayarken aslında İstanbul hükümetini tamamen yok saymamış, sadece kendi kabul etmediklerini yok sayacağını belirtmiştir. TBMM, hukuksal olarak İstanbul'dan kopmamış olsa da uygulamada yasama, yürütme ve yargı güçlerini eline tutarak kendi içinde oluşturduğu kurumlar aracılığıyla kullanmıştır. Karar alırken Meclis-i Ayan veya padişahın onayına başvurulmamıştır. Osmanlı bünyesindeki bu iki kurumun anayasal sistemdeki etkisi TBMM'nin açılışıyla fiilen son bulmuştur⁷².

Ülke içindeki bütünlüğü koruyabilmek ve dışarıda sorunların çözümünü sağlayabilmek gibi ulusal bir amaç etrafında toplanan TBMM bunu sağlayabilmek için yasama ve yürütme gücünü bünyesinde toplayan, olağanüstü yetkilere sahip bir yapıda kurulmuştur⁷³. Meclis başkanının hükümetin de başkanı oluşu meclisten ayrı bir hükümet kurmayı engellemiştir⁷⁴. Mecliste bulunan gelenekçi kesimin amacı çıkarılacak ilk yasalarda padişah ve halifeyi kurtarmaktı. Bu gerçekleştiğinde meclisin görevi de bitmiş ve geri çekilmiş olacaktı. Tüm bu düşünceler karşısında Mustafa Kemal saltanatın geri gelmesini de 1876 Anayasası'nın uygulamada kalmasını da istemiştir. Fakat tüm bunların gerçekleşmesi için düşünceleri böyle bir netlikle ifade etmeyerek gereken zemini oluşturmaya çalışmıştır⁷⁵.

1.4.Halkçılık Beyannameşi ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Kabulü

Halk devleti, halkın yönetimi olarak bilinen halkçılık kavramı toplum içerisinde bireyler arasında herhangi bir fark gözetmeden kişilere eşit olarak varlık

⁷² Hasan Kendirci, *Meclis-i Mebusandan TBMM'ne Kopuş ve Süreklilikler*, (Kitap Yayınevi, İstanbul-2009), s. 40-45.

⁷³ Abadan- Savcı, *a.g.e.*, s. 56-58.

⁷⁴ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 79.

⁷⁵ Abadan- Savcı, *a.g.e.*, s. 58,59; İlhan Arsel, *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına*, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara-1975), s. 760.

hakkı tanınması olarak açıklanmıştır⁷⁶. Mustafa Kemal Atatürk'ün zamanına göre üstün özellikler gösteren dünya görüşünün temelinde yer alan halkçılık düşüncesinin değeri zamanın ve mekanın şartları ile doğrudan alakalıdır⁷⁷. Atatürk'ün tek amacı halk egemenliğine dayanan bir halk devleti kurmaktır⁷⁸. Devletin halk yararına iş gören bir yapı olarak biçimlenmesi düşüncesiyle ortaya çıkan halkçılık fikri, batıya yönelişin bir sonucu olmuştur. Batıda da mevcut bulunan sistem halkın kendi geleceğini belirleyebildiği bir işleyiştir. Bu anlamda Atatürk'ün de halkçılık anlayışı sadece kurumsal düzeyde olmayıp toplum yaşamının içerisinde uygulanan bir ilke halinde bulunmuştur⁷⁹. Mustafa Kemal, yıllardır Padişah ve Halifeye bağlı kalmış, onlardan başka bir şey görmemiş olan halka ve hatta 23 Nisan 1920'de kurulan meclise bir halk hükümeti düşüncesini benimsetmeye çalışmıştır⁸⁰.

Meclis'te Halkçılığa bir tanımlama ve muhteva getiren ilk konuşmayı Konya Mebusu Refik Bey yapmıştır. Refik bey özellikle memurların halkçı olmasını halkı yüceltmesini, kendi ifadesiyle halka inmesini isterken, halk tanımını da “*Merdivenin birinci basamağında bulunan ve hükümetin yegâne istinatgâhı olan*” şeklinde açıklamıştır⁸¹. Karesi Mebusu Hasan Basri Bey halkçılığın ezilip sömürülenlerin kurtuluşuna yönelik bir hareket olduğunu söyleyerek, milletin kendi hakimiyetine hakim olması şeklinde yorumlamıştır⁸². Birinci mecliste halkçılık hem mana bakımından değerli, hem de hemen hemen her türlü siyasi görüşte ortak kabul gören bir kavram, bir dayanak noktası olmuştur⁸³.

Cumhuriyet öncesi dönemde toplumu ilgilendiren, bugüne ve geleceğe ışık tutan tek belge halkçılık görüşünün kabul edilmesidir. Kabul edilen bu görüş, 1921 Anayasasının temelini oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın imzası ile

⁷⁶ Yücel Özkaya, “Atatürk ve Halkçılık”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, AAM, (Ankara 1998), s. 56.

⁷⁷ Cezmi Eraslan, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık*, (Kum Saati Yayınları, İstanbul-2003), s. 11-12.

⁷⁸ Cahit Tanyol, *Atatürk ve Halkçılık*, (Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara-1981), s.71.

⁷⁹ Muharrem Tunay, “Atatürk'ün Halkçılık İlkesi ve Çalışma Hayatı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S:2, (Mart-1986), s.510.

⁸⁰ İlgazi, a.g.m., s. 118-121.

⁸¹ TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ:32, C.2, 12.7.1920, s. 274.

⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, İ:94, C.5, 4.11.1920, s. 297.

⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, İ:40, C.2, 28.7.1920, s. 394.

meclise sunulan Anayasa tasarısı, halkın içinde bulunduğu yoksulluğu gidermeyi, mutluluk ve güvenini sağlamayı, bu doğrultuda toprak, eğitim, adalet, ekonomi ve toplumsal islerde çağın gereklerini, halkın gerçek gereksinimlerine göre yenilikleri ve kuruluşları gerçekleştirmeyi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin görevleri arasında saymıştır. Meclis konuşmasında da Mustafa Kemal Paşa, “...bugünkü mevcudiyetimizin mahiyet-i asliyesi milletin temayülât-ı umumiyesini ispat etmiştir. O da halkçılıktır. Halk hükümetidir, hükümetlerin halkın eline geçmesidir⁸⁴” diyerek, idarenin halkın eline geçmesinin şartları iyileştireceği yönündeki düşüncesini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Mustafa Kemal'e göre devrim amaç değil araçtır. Değişmez tek amaç halk egemenliği ve halkın devletini kurmaktır. Adı ne olursa olsun bu halk devletinin adı değişmemelidir. Onun halkçılığına ne doğuda ne de batıda bir kaynak aramak boşunadır. Mustafa Kemal'in kurmuş olduğu devletin temelinde ne halkın halk için, halk tarafından yönetimi ne de halka rağmen halk için yönetim söz konusudur. Atatürk'ün halkçılık anlayışında, yüzyıllarca sürüp gelen halkla devlet arasındaki uçurumu kapama, yönetilenlerle yönetenler arasındaki yabancılaşmayı ortadan kaldırma, devleti halk adına halk için halk yararına işleyen bir kuruluş olarak biçimlendirme, temel düşüncelerdir. Mustafa Kemal'in halkçılık anlayışı kuramsal düzeyde bir görüş olmayıp, toplum yaşamını her kesitinde en somut şekilde uygulanması gereken bir ilke durumundadır. Onun halkçılık ilkesine göre, iktidarın kaynağı doğrudan halkın kendisindedir ki bu zaten Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenmiş biçiminde ve hemen hemen toplumun bütün kesimlerinin ulusal cepheye katılışında kendini açıkça ortaya koymuştur. Bu düşüncesi, ulusun özgürlüğünü, eşitliğini amaçlıyordu ki bu da aslında kendisinin demokratik sisteme olan inancını ortaya koymuştur. Sadece farklı işlevleriyle birbirlerini tamamlayan zümrelerden oluşan bir toplum yapısını yeterli görmeyen Mustafa Kemal Paşa'ya göre böyle bir yapı halkın egemen olduğu özgürlükçü ve eşitlikçi bir siyasi rejimle desteklenmelidir⁸⁵.

1920 ilkbaharında, Anadolu'da, İttihatçı milletvekilleri tarafından kurulan Yeşil Ordu, İslamiyet ile sosyalizmi birleştiren bir anlayışa sahiptir. Gizli bir örgüt olan Yeşil Ordu'ya mensup milletvekilleri, Yeşil Ordu'nun bir tür meclis

⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, İ:32, C.2, 12.7.1336, s. 277.

⁸⁵ İlgazi, a.g.m., s. 119-121.

grubu niteliğinde olan Halk Zümresi'ni 1920 yaz sonlarında örgütlemişlerdir. Halk Zümresi TBMM içerisinde gücünü hissettirmeye başlamış, Yeşil Ordu Genel Sekreteri Nazım Bey'i, Mustafa Kemal'in adayı Refet Bey'e karşın içişleri bakanı olarak seçtirmeyi başarmıştır. Halk Zümresi'nin siyasi programı da Yunus Nadi'nin Anadolu'da Yeni Gün adlı gazetesinde yayınlanmıştır. 8 Eylül 1920'de yayınlanan bu programdan yaklaşık beş gün sonra Mustafa Kemal 13 Eylül 1920'de TBMM'ye bir beyanname sunmuştur. Mustafa Kemal'in böyle bir beyanname ilan etmesinin nedeni, gittikçe güçlenen Halk Zümresi'nin bazı ilkelerini hükümet programı haline getirerek Halk Zümresi'ni zayıflatmak; Halk Zümresi'nin üyelerini kendi yanına çekmek olarak açıklanmaktadır⁸⁶. Halkçılık Programı, Hükümetin Beyannamesi adıyla Meclis'in 18 Eylül 1920 tarihinde gerçekleşen toplantısında okunarak, bu çerçevede kanun tasarıları hazırlandığı belirtilmiştir⁸⁷.

Zabıt Ceridesi'nin bölüm başlıkları arasında bu program "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası" olarak geçmektedir. Büyük Millet Meclisi'nin bir anayasası olmadığı için 1876 Anayasası Büyük Millet Meclisi'nin anayasası olarak görünmektedir⁸⁸. İşte ilk anayasamızın temelini bu Halkçılık Beyannamesi oluşturmaktadır. Bu beyanname, bir anayasa taslağı olmakla birlikte içeriği bakımından yer yer bir hükümet programı niteliğindedir. Maksat ve meslek, Mevaddı Esasiye ve İdare başlıklı⁸⁹ üç kısımdan oluşan Halkçılık Programında önemli görünen başlıca noktalar şöyle özetlenebilir: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin amacı bağımsızlığı sağlamak, hilafet ve saltanatı kurtarmak ve halkı emperyalizm ve kapitalizmin zulmünden kurtararak idare ve hakimiyetin hakiki sahibi kılmaktır. İkinci amaç, halkın refahını sağlamak ve bütün toplumsal işlerde asrın icabına ve halkın hakiki ihtiyacına göre gerekli değişikliği vücuda getirmektir. Programın 5.maddesinde padişahın ve halifenin kurtuluşundan sonra kavanini esasiye dairesinde yerini alacağı belirtilmiştir. 6. maddede "*Hakimiyet bilakaydüşart milletindir. Usulü idare, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir*" denilmektedir. Bu esaslar çerçevesinde yasama ve yürütme yetkilerinin de Büyük Millet Meclisi'nde toplandığı kabul edilmektedir.

⁸⁶ Reyhan, *a.g.m.*, s. 3.

⁸⁷ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, (Bilgi Yayınevi, İstanbul-1978), s. 90.

⁸⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ:99, C.5, 18.11.1920, s. 363-365.

⁸⁹ TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ:67, C.4, 18.9.1920, s. 184.

4. maddeye encümeni mahsus bir eklemede bulunarak meslek-i temsil esasına yer verilmiş ve halkın kendi mukadderatını kendisi bilfiil idare etmesinin en yetkin yolunun meslek-i temsil olduğu ifade edilmiş, bu da Meclis'te tartışmalara sebep olmuştur. Mustafa Kemal, meslek-i temsil esasının savunulması sırasında ortaya konulan radikal demokrasi düşüncelerin karşısında hep olumsuz bir tavır almış ve esasen kendi programında yer vermediği bu ilkenin benimsenmemesini istemiştir. Halkçılık Beyannamesinin daha sonraki maddelerinde, Türkiye Halk Hükümeti'nin Büyük Millet Meclisi tarafından yönetileceği, meclisin iller halkı tarafından seçileceği, her elli bin nüfusa bir milletvekili düşeceği, seçimlerin iki yılda bir yapılacağı ifade edilmiştir. 18-23. maddeler, yönetimin düzenlenmesi ile ilgilidir. Bunlar idare teşkilatının iller, ilçeler ve bucaklar biçiminde bölüneceğini, illerin muhtariyete sahip olacağı bazı genel işlerin dışında eğitim, sağlık, iktisat, tarım, ulaştırma ve yardım toplama işlerinin kanunlar dahilinde ilin yetkisi içinde olduğu, yılda iki ay toplanacak olan il meclislerinin beş bin nüfusta bir üye olmak üzere il halkınca seçileceği ve bunların bir daimi kurul oluşturacağı, illerin hükümetçe atanmış valiler tarafından idare olunacağı, ilçelerin de kaymakamlar tarafından idare olunacağı ifade edilmiştir. 24-29. maddeler nahiyeleri anlatırken, 30-31. maddeler genel müfettişliği tanımlamaktadır⁹⁰. 18 Eylül 1920 günü meclis genel kuruluna sunulan bu metin “Anayasa Tasarısı” başlığını taşımakla birlikte, birçok milletvekili tarafından bir anayasa tasarısından çok hükümet programı olarak değerlendirilmiştir.

1.4.1.Halkçılık Programı Hakkındaki Tartışmalar

Büyük Millet Meclisi'nde bu metnin hukuki niteliği ve içeriği tartışma konusu olmuştur. Sonunda belge her şubeden seçilen üçer kişiden kurulu Encümen-i Mahsus adlı özel ve geçici komisyona gönderilmiştir⁹¹. Başkanlığı İzmir Milletvekili Yunus Nadi Bey ve Raportörlüğünü Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey' in yaptığı komisyon raporunu hazırlamış ve iki ay sürecek olan tartışmalar başlamıştır. Programın ilk bölümünü oluşturan dört madde TBMM

⁹⁰ İsmail Eyyüpoğlu, “Bir Demokrasi Açılımı Halkçılık ve Mustafa Kemal Atatürk”, *Atatürk Dergisi*, C.III, S.I, (2000), s. 280.

⁹¹ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 247,248.

hükümetinin temel amaçlarını içerdiği için anayasa başlangıcı görünümünde olduğu düşünülerek çıkarılmıştır. Encümen Mazbata Muharriri İsmail Suphi (Soysallı) Bey, bunu şu şekilde açıklamıştır:

“Hükümetin bize gönderdiği halkçılık programı, birisi maksat ve meslek, birisi mevaddı esasiye, diğeri de idare ismi altında üç kısma ayrılmış idi. Bunu iki kısma ayırabiliriz. Biri maksat ve meslek, diğeri mevaddı esasiye ve idariyedir. Maksat ve meslekte, birinci madde de, Meclisi Alinizin yemin ettiği ve esas teşkil eden gayeden bahseder. İkinci madde de; Türkiye Büyük Millet Meclisi emperyalizm ve kapitalizme düşman olarak ancak bunlarla mücadele sayesinde idare ve hakimiyetin sahibi olmak gayesine ulaşacağını söyler. Üçüncü madde de, orduya zorunlu olarak güvenmekten, sırf emperyalizm, kapitalizmle mücadele ederek kendisinin sahip olduğu orduyu yaşatmaktan bahseder. Dördüncü madde, halkın iktisadi şubelerinde refah olmasının sebeplerinden bahseder.” İsmail Suphi Bey, bu dört maddeyi değerlendirdiğinde hedeflenen amaçları gösterdiğini ve kanuna sığar şeyler olmadığını belirtmiştir. Encümen başlangıç olarak bir program yapmak istemiş olsa bile neticede böyle bir programın, Meclisi Alinin tek tek bütün azası tarafından tasdik edilmesinin doğru olmadığını görmüştür. Çünkü bir program, bir fırkaya mensup kişileri birleştirebilir, kimin yaptığı işe uygunsa o imzalar. Halbuki Meclis bir fırka olmadığı için, fikir çatışmaları vardır. Bundan dolayı Meclis namına bir program yapmanın doğru olmayacağı sonucu çıkarılmıştır. Onun için Hükümetin program ismi altında gönderilenler, kanun şeklinde yollanmış ve programın başında bulunan mevaddı esasiye; maksat ve meslek mevaddı olarak Büyük Millet Meclisinin ulaşacağı gayeleri gösterdiği için, bunun bir beyanat şeklinde yazılmasına karar verilmiştir. Takdim edilen Encümen-i Mahsus mazbatasında bir beyanname vardır ki; o dört maddeyi içerir. Bu dört madde zaten Meclisi Alinin çeşitli sebeplerle, ilan ettiği esaslara aittir⁹². Bundan başka Büyük Millet Meclisinin nereye gittiği, hangi amaçla ve ne gibi esasa dayanarak yürüdüğü kimileri tarafından sorulacak soru olarak görülebileceği için bu gibi suallere cevap olarak maksat ve meslek başlığı altındaki dört madde ruhunun ancak beyanname şeklinde yazılması uygun görülmüş ve maddeler bu hale dönüştürülmüştür. Bu görüş doğrultusunda, Halkçılık programının ilk dört

⁹² TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ: 99, C.5, 18.11.1920, s. 409.

maddesi, TBMM'nin beyannamesi olarak kabul edilmiştir⁹³. Halkçılık Beyannamesi'ni değerlendiren, Bülent Tanör'e göre; metin sol bir yaklaşıma sahiptir. Bu da gösteriyor ki hazırlanan tasarımlarda Bolşevik devriminin olduğu kadar Meclis içerisinde ki sol gruplarında etkisi vardır. Fakat buradaki kapitalizm ekonomi üzerinde değil, dış sömürü olarak anlaşılmaktadır. Belirtildiği şekilde ordu da Osmanlı döneminde ki fetih ve cihat anlayışından uzaklaşmış, antiemperyalist ve ulusal savunma yapısına bürünmüştür⁹⁴.

Anayasa olarak değerlendirilmeye başlanıp, Encümen'in tadilinden sonra TBMM'de tartışılmaya başlanan Halkçılık Beyannamesi'nde 18. maddeden başlayan idare ile ilgili olan bölüm, 11. maddeden başlatıldı. 12. madde de (Halkçılık Beyannamesi'ndeki 19. madde) vilayetlerin manevi şahsiyete ve tam muhtariyete sahip oldukları kabul edilmekteydi. Bu maddeyi Konya milletvekili Musa Kazım Efendi, adem-i merkeziyete doğru atılmış bir adım olarak değerlendirerek; *“Bu kanunla merkeziyete doğru veya adem-i merkeziyete doğru gidildiği bundan sonra tanzim edilecek kanunla anlaşılacaktır”*⁹⁵ şeklinde yorum yapmıştır.

Merkezi otorite-yerel yönetim hakkındaki tartışmalarda 14 ve 15. maddelerin görüşüldüğü esnada ortaya çıkmıştır. Mahalli idarelere yetki verilmesinin yanı sıra bunun yol açacağı olumsuzluklardan endişe eden Amasya milletvekili Ömer Lütfi Bey'in açıklaması şu şekildedir: *“Bizim şimdi memleketimiz de ayırımız gayrımız kalmamıştır. İçimizden Arnavutluk ayrıldı, Arabistan'ın idaresini kendi Şuasına bıraktık. Yekpare bir memleket kaldı. Buralarda mahalli idareler temin etmek için bazı şeyler vermek istiyoruz. Bendeniz buna tamamıyla taraftarım. Fakat vereceğimiz şeylerin bir dağıtma şeklini almasından korkuyorum”*⁹⁶. Bu sözlerin ardından vilayetin başına amir olan kişinin, Meclis'e karşı da vali olması için, valinin halk tarafından seçilmesi gerektiği düşüncesini de belirtmiştir⁹⁷.

Meclis görüşmeleri esnasında ortaya çıkan sorunlar bunlarla sınırlı kalmamıştır. Tefrik-i vezaif konusunda da görevlerin yerel ve merkezi olarak nasıl

⁹³TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ: 99, C.5, 18.11.1920, s. 410.

⁹⁴ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 248,249.

⁹⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ:114, C.6, 14.12.1920, s. 368.

⁹⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ: 119, C.6, 22.12.1920, s. 491.

⁹⁷ TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ: 119, C.6, 22.12.1920, s. 491,492.

paylaştırılacağı tartışılmıştır. Vilayetlerin durumu hakkındaki tartışmalar da ise karşıt fikirler ortaya çıkmıştır. Vehbi Bey vilayetlerin kendi başlarına umumi müfettişlik bölgeleri oluşturmasının mümkün olmadığını yalnızca iktisadi ve içtimai ilişkiler kurularak bir araya gelip müfettişlik meydana getirebileceğini söylerken, Hüseyin Avni Bey bu şekilde vilayetlerin özerkliklerini kaybedeceklerini dile getirerek itiraz etmiştir⁹⁸.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası'nda, Umumi müfettişlik kurumu taşra örgütlenmesini tamamlayan genel gözetim kurumu veya merkezileşme mekanizması olarak düşünülmüştür. Anayasa görüşmeleri sırasında merkezi yönetim ile yerel yönetim arasındaki boşluğu doldurmak suretiyle, kurulduğu söylenen umumi müfettişlik sisteminin adem-i merkeziyet ile yönetilen toprakların merkeze sıkı bir şekilde bağlanmasını sağlayarak yönetimde aksaklık yaşanmasının önüne geçileceği belirtilmiştir⁹⁹.

1.4.2.1921 Anayasasının Hazırlanma Sürecinde Meclis Tartışmaları

TBMM'nin birinci döneminde görüldüğü gibi, 1921 Anayasası çalışmalarının yapıldığı dönemde de radikal reformcular ve muhafazakarlar arasında rejim tartışmaları ortaya çıkmıştır. Hilafet ve saltanat sorunuyla ilgili olarak muhafazakar tutum sergileyen Karesi milletvekili Hasan Basri Bey, başkanlık makamına sundukları taktirde, "Makamı hilafet, esaretten tahlisinden sonra, vazı meşrunu ahzeder" tarzından bir madde eklenmesini talep etmişlerdir. Kendisi hilafet ve halife meselesini aynı mesele olarak kabul edenlerden değildir. Yani hilafet makamını işgal edip hilafetin gereğini yerine getirmeyen, aksine Müslümanı Müslümana kırdıran bir adamın halife tanınmasına taraftar olmadığını söylemiştir. Diğer bir milletvekili olan Hamdi Namık Gör ise, hükümetin verdiği halkçılık programında beşinci madde olarak kabul ettiği "*Hilafet makamının kurtarılmasında başarı sağlandıktan sonra padişah ve halifei müslimin kavanini*

⁹⁸ Cenk Reyhan, "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye'de Ülke Yönetimi/Halkçılık Beyanamesi, Teşkilatı Esasiye ve Yasalaşamayan Kanun Tasarıları", *Amme İdaresi Dergisi*, S.42/4, (2009), s. 6, 7.

⁹⁹ TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ: 134, C.7, 17.1.1921, s. 292-299.

esasiye dairesinde muhterem kabul edilir.” maddesine Encümen tarafından gerek görülmemesine hak veriyordu. Çünkü zaten hukuku esaside padişahın mevkiinin belli olduğunu, bunun yazmasına gerek olmadığını savunmuştur. Yani bunda encümen dahi iyi niyetle hareket etmiştir. Yalnız bu Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Kanunu Esasi mahiyetindedir. Burada yapılacak Teşkilat-ı Esasiye Kanununun makamı hilafet ve saltanat hakkında sessiz kalmasının içeride kötü etkiler oluşturacağını düşünmüştür. Bunu aleyhimizde kışkırtıcı davranışta bulunmaları ihtimalini düşünerek belirtmiş, onun için hükümetin teklif ettiği bu maddenin aynen beşinci madde olarak kabulünü teklif etmiştir. Buna karşılık Kütahya Mebusu Ragıp Bey de, “Hilafet makamı ve saltanata ait bu encümeni mahsus mazbatasında bir şey yok değildir. Aksine Heyeti Ali-i tarafından bu programın müzakeresine başlandığı zaman baş taraftaki beyannamede Türkiye Büyük Millet Meclisi milli hudutlar dahilinde hayat ve istiklali temin ve hilafet ve saltanat makamını koruyacağını gayet açık olarak milletin maksadını gösteriyor. İkincisi, bunun hükümlere muhalif olmayan Kanunu Esasi’nin maddeleri de hükmü geçer niteliktedir. Onlar da tadil edilmiyor. Kanunu Esasi’de birden fazla madde de hukuku saltanat ve makamı hilafetten bahsediliyor. Bundan dolayı hilafet meselesi, saltanat meselesi hassas bir meseledir.” demiştir. Bununla gereğinden fazla uğraşmanın zarar vereceğini, Meclisi Ali-i’nin hilafet ve saltanat makamının kurtarılması maksadıyla Meclisin meydana geldiğini ilan etmiştir. Bu yüzden mevaddı esasiyede bu madde varken başka bir maddeden bahsetmenin gereksiz olacağını vurgulamıştır.

İçinde bulunulan şartlar altında bu sorunun üzerinde fazla durulmasının doğru olmayacağını düşünen Mustafa Kemal, mevzubahis olan mevaddı kanuniye, mevcut olan mevaddı kanuniyenin bir kısmı olduğunu söylemiştir. Kanun bugün için tespit edilmesi gereken bazı noktaları ve özellikle teşkilatı dahiliyeye ait bazı hususatı içeriyor. Fakat bununla bütün kanunlar, elde mevcut olan Kanun-u Esasi tamamen hükümsüz bırakılmamıştır. Bu sebeple mevaddı kanuniyenin içinde ve başında pek mühim olan hilafet ve saltanat meselesiyle meşgul olmayı Mustafa Kemal de uygun görmemiştir. İslam dünyasının sürekli olarak Meclis-i Ali-i’nin hilafet ve saltanat, halife ve sultan meselesiyle meşgul olmasında tehlike görmüş, “Bunu bizden zorla almak isterlerse her türlü mücadeleyi yaparız, ikide birde Meclisi Alinizin bu mesele üzerinde müzakere ve

münakaşa açması doğru değildir. Bugün bu makamı işgal eden zat, bu millet ve memleket için hain bir adamdır. Meclisi Alinizde şimdiye kadar pek büyük ve ciddi tarihi cüretler gördük. Bu Meclis ciddi tarihi hizmet ve cesaretler göstermiştir. Bu tezahürat ile bir milletin mevcudiyetini sağladınız. Dünyada büyük inkılap yapan ve büyük kuvveti olan devletler, bilhassa bugün fevkalâde müsait şartlarla temas meydana gelmiştir.” şeklinde mevzuu değerlendirmişti¹⁰⁰. Tüm bu tartışmalardan sonra kanun tasarısında TBMM'nin amacını açıklayacak bir hüküm eklenmesinden vazgeçilmiş fakat Teşkilat-ı Esasiye Kanununun ek maddesinde yer alan ibarede Nisab-ı Müzakere Kanununun birinci maddesine yer verilmiştir. Bu madde de TBMM'nin amacını, “*Hilafet ve Saltanatın, Vatan ve Milleti istihlas ve istiklali*” olarak tanımlanmıştır.

1921 Anayasasında tartışılan konulardan biri de temsilin temeli ile ilgilidir. İcra Vekilleri Heyeti bu temsil konusuyla alakalı ayrıntıya girmemişlerse de, Encümen-i Mahsus hazırladığı tasarı da mesleki temsil sistemini önermiştir. Bu konunun mecliste ki akislerini incelediğimizde, görüşmeler sırasında Encümen raportörü İsmail Suphi (Soysallı) Bey'in mesleki temsil ilkesi ile ilgili olarak, encümenin en başarılı seçim şeklini temsil-i mesleki usulünde bulduğunun altını çizdiği görülmüştür. Temsili mesleki usulü dairesinde, bu memlekette şimdiye kadar söz söylemeye hukuken hakkı olmayan, fakat fiilen yetkili olan kişi sözlerini söylemiştir. Halk Meclise gelecek ve hukukunu sözü ile, oyu ile müdafaa ve muhafaza edecektir. Halk idaresi yapmak için, halkı memlekete sahip kılmak için halkı Meclise getirmenin gereği vurgulayan Soysallı, meslek erbaplarının Meclise getirildiklerinde kendi haklarını müdafaa edebileceklerini savunmuştur¹⁰¹. Kendi mesleklerinden başka bir şey bilmeyen, okuma, yazma bilmeyen halktan oluşan bir Meclisle memleketin idare edilmesinin güç olacağı düşünülse de, mesleki temsil usulünü encümen kabul etmiştir. Mesleki temsil sayesinde, memlekette azınlığın çoğunluğa hükmetmesi gibi bir sonuç doğmayacaktır. Şimdiye kadar ki gibi, millet mebusunu tanımadan seçmeyecektir. Meslekler arasında sendikalar yapılacak, cemiyetler teşkil edilecektir. Meslek erbabı kendinin hukukunu en iyi şekilde müdafaa edebilecek olan adamı gönderecektir.

¹⁰⁰ TBMM, Gizli Celse Zabıtları, D:1, İ: 72, C.1, 25.9.1920, s. 134,135.

¹⁰¹ TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ:99, C.5, 18.11.1920, s. 435.

Mesleki temsil konusunda pek çok fikir ortaya atılmıştır. Bu konuya olumlu bir yaklaşım gösteren Mahmut Esat Bey'in sözleri ilgi çekicidir. Mesleki temsil taraftarı olmakla, tarihin önünde vatan vazifesini yerine getirdiğini düşünen Esat'a göre, parlamento usulü, bir milleti doğrudan doğruya iş başına getirecek yollardan değildir. Bu memleketi asırlardan beri omuzlarında taşıyan çiftçi tabakasıdır. Fakat bunlar şimdiye kadar iş başına geçememiştir. Memleketi temsil edemeyen, bu memleketle alakası pek az olan kimseler milletin kaderini üç asırdan beri ellerine almışlardır. Ülke yönetimini, memleketi memleket yapan kişilerin değil de, politikacılığı benimsemiş kişilerin eline bırakmanın hata olduğunu vurgulayan Mahmut Esat, bu düzen değişmedikçe Kanun-u Esasiler de yapılırsa devletin refaha ulaşamayacağını belirtmiştir¹⁰².

Mesleki temsil sayesinde devlet memurlarının da halk üzerindeki baskısının son bulacağına değinen Karesi Milletvekili Vehbi Bey, Doğu'da özellikle en kalabalık nüfusu çiftçinin oluşturduğunu yine en çok ezilenin de çiftçi kısım olduğunu belirtmiştir. Onları himaye edecek olan bu sistem sayesinde meslek namına yardımlaşma meydana geleceğini söyleyen Vehbi Bey, ayrıca mesleki temsil sisteminin Türk toplumunda eskiden beri var olduğunu dile getirmiştir. Aynı düşünceleri kuvvetlendirerek destekleyen Kütahya Milletvekili Ragıp Bey'e göre, ahi teşkilatının kurulmasından bu zamana kadar geçen sürede esnaf değerini yitirse de memlekette iz bırakmıştır. Bundan dolayı esnafı seçimde daha yararlı bir şekilde getirmek için esnafa meslek adına bir yetki verilirse memlekette sanat yaşayacağını ve ekseriyetin haklarının güvence altında olacağını belirtmiştir¹⁰³. Encümen-i Mahsusu temsilen konuşan Yunus Nadi Bey, mesleki temsili devrimci bir adım olarak görmüş ve bu tezini şöyle savunmuştur: "*Büyük Millet Meclisinin vazifesi yalnız memleketin müdafaasına mahsus kalamazdı. Büyük Millet Meclisi belki bir inkılap mahsulü değildir. Büyük Millet Meclisi inkılap etkenidir. Büyük Millet Meclisi nasıl ki bu memleketi tehlikeli durumdan kurtarmak için bir Hükümet teşekkülü, bir devlet teşekkülü mahiyetini muhafaza etmişse, bundan sonra da memleketin alacağı şekli idarenin ne olduğunu tespit, etmek mecburiyetindedir*"¹⁰⁴.

¹⁰² TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ:99, C.5, 18.11.1920, s. 436-438.

¹⁰³ TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ:106, C.6, 30.11.1920, s. 158.

¹⁰⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ:105, C.6, 29.11.1920, s. 129.

Bütün bu tezler ve düşünceler karşısında duran güçlü bir grup vardı, ki bunlar mesleki temsili kesinlikle istemiyorlardı. Mesleki temsil sisteminin uygulama kabiliyetinin bulunmadığını düşünen Karesi Milletvekili Hasan Basri Bey'e göre, toplumsal inkılaplar böyle programlarla gerçekleştirilemezdir. Kendisi bahsedilen usulü uygulamaya koymanın zorluğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Ahi teşkilatı, mesleki temsilde tetkik edilecek mühim bir esastır. Fakat o teşkilat birçok sebep yüzünden, maalesef eski halini kaybetmiştir. Bir kere mesleki seçimi mademki, mesleklere, sınıfa dayandırmak istiyoruz, öncelikle kaide-i eskiden var olan esnafı, eskiden var olan meslekleri teşkilatlandırıp geliştirelim. Ondan sonra, biz mesleki intihabı, belki bir kaç seçim dönemi geçtikten sonra tatbik edebiliriz¹⁰⁵.”*

Parlamentonun görevinin yalnızca, meslekleri düzenleyen kanunlar oluşturmaktan ibaret olmadığını altını çizen Trabzon milletvekili Hüsrev Bey, oluşturulacak meclisin vazifesinin yalnızca sanat olmadığını belirttikten sonra, devletlerarası anlaşmalar yapılacağını söylemiştir. Bunun için de, Meclis içerisinde askerlikten iyi anlayan tanınmış simalar, diplomatlar, yani siyasi memurlara ve hukuku siyasiyeyi bilen insanlara ihtiyaç olduğu için yalnızca meslek sahipleriyle tüm bunların altından kalkılamayacağını belirtmiştir¹⁰⁶. Mesleki temsil sistemine tezat olarak ortaya atılmış farklı seçim sistemlerinden biri Tunalı Hilmi Bey'in önerisi olan şuradan şuraya seçimdir. Bir diğer ise Karahisar-ı Şarki milletvekili Mesut Bey'in önerdiği referandum ve halk teşebbüsü sistemidir¹⁰⁷. Belirttiğimiz gibi tartışılan konulardan biri olan mesleki temsil esası, halkçılık ilkesinin bir gereği olarak savunulmuştur. Buna karşı çıkanlar ise özellikle bu sistemin uygulanma gücünün bulunmadığını işaret ederek mesleki temsilin esnaf ve benzeri tabakaların siyasi bakımdan yetersiz mensuplarına ya da yerel nüfus sahiplerine mecliste etkinlik vereceğini vurgulamıştır. Sonuçta mesleki temsil reddedilmiş, genel siyasal temsil üzerinde çoğunluk sağlanmıştır. İkinci önemli tartışma konusu seçimlerin tek dereceli olup olmamasıydı. Encümen tasarısında halkın doğrudan doğruya seçme hakkını kullanılacağı belirtilerek tek dereceli seçime yer verilmiştir. Mesleki temsille

¹⁰⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, D.1, İ:100, C.5, 20.11.1920, s. 165,166.

¹⁰⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi, D:1, İ: 106, C.6, 30.11.1920, s. 156.

¹⁰⁷ Ergun Özbudun, *1921 Anayasası*, s. 34.

birlikte bu hükümde reddedilerek seçimlerde iki dereceliliğinin sürmesine çoğunlukla karar verilmiştir¹⁰⁸.

1.4.3.1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Encümen-i Mahsus raporunun görüşülmesine 18 Kasım 1920 tarihli birleşimde başlanmış ve iki ay süren bir görüşmelerden sonra 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir¹⁰⁹. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesine rağmen eski anayasa görevi gören Kanun-u Esasi yürürlükten kaldırılmamıştır. Bu sebeple iki anayasalı bir dönem yaşanmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olağanüstü koşullara sahip olmasına karşın geçici olacağı düşüncesiyle hazırlanmamıştır. Türkiye'de siyasal-anayasal alanda ki büyük değişimler 1921 Anayasası'nın geçerliliği süresindeki üç yılda yaşanmıştır¹¹⁰. 1921 Anayasası hazırlanış ve kabul edilişi bakımından Osmanlı-Türk anayasacılığının en önemli örneği olmuştur¹¹¹.

Meclis görüşmelerinde gerginliğin en yüksek seviyede olduğu sıralarda kazanılan iki askeri başarı, Anayasa'nın son şeklini almasının ardından kabul edilmesinde etkili olmuştur. Bunlardan ilki, Birinci İnönü Savaşı'nda düşman ilerleyişine engel olunması, ikincisi de Çerkez Ethem kuvvetlerinin dağıtılması olmuştur¹¹².

21 Anayasası'nın görüşülmesi sırasında ve kabulünde oldukça esnek davranılmıştır. Kanun-u Esasi değişikliğinde uygulanan oylama sistemindeki gibi büyük çoğunluk aranmamış, katı kurallar konulmamıştır. Böylelikle Osmanlı-Türk tarihinde yumuşak anayasa olarak görüşülüp, kabul edilmiş tek anayasa durumundadır. Yine aynı anayasa için Osmanlı-Türk anayasacılığın tek demokratik anayasası olduğunu söyleyebiliriz. Hemen hemen iki ay süren ve

¹⁰⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 247,248 - Eyyüpoğlu, *a.g.m.*, s. 79-80.

¹⁰⁹ Okur, *a.g.m.*, s. 297.

¹¹⁰ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 267-268.

¹¹¹ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 250,521.

¹¹² Atatürk, *a.g.e.*, s.372-375; Okur, *a.g.m.*, s. 297.

oldukça hararetle geçen anayasa görüşmeleri, gelenekçi ve yenilikçi olan tarafların uzlaşmasıyla sonuçlanarak, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir¹¹³.

Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun temel maddeleri şunlardır;

- 1) Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim şekli, halkın mukadderatını kendisinin ve gerçek olarak yönetmesi ilkesine dayanır.
- 2) Yürütme gücü ve yasama yetkisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır.
- 3) Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir ve hükümeti “Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti” adını taşır.
- 4) Büyük Millet Meclisi iller halkınca seçilmiş üyelerden oluşur.
- 5) Millet Meclisi'nin seçimi, iki yılda bir kere yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıldır ve yeniden seçilmek mümkündür. Eski Meclis, yeni Meclis toplanıncaya kadar görevine devam eder. Yeni seçimlerin yapılmasına imkan görülmediği takdirde, görev süresi sadece bir yıl uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinin her biri, yalnız kendini seçen ilin ayrıca vekili olmayıp, bütün ulusun vekilidir.
- 6) Büyük Millet Meclisi'nin genel kurulu, kasım ayının başında, davetsiz toplanır.
- 7) Şariat hükümlerinin uygulanması, Bütün kanunların yürürlüğe konması, değiştirilmesi, yürürlükten kaldırılması, anlaşma ve barış imzalanması ve vatan savunmasıyla ilgili savaş ilanı gibi temel haklar Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Kanun ve tüzüklerin düzenlenmesinde, halk için en yararlı ve zamanın ihtiyaçlarına en uygun fıkıh ve hukuk hükümleri ile gelenekler ve adetler ile öteden beri süregelen uygulamalar temel alınır. Bakanlar Kurulu'nun görev ve sorumlulukları özel kanunla belirlenir.
- 8) Büyük Millet Meclisi, hükümeti oluşturan bakanlıkları, özel kanuna göre seçilen bakanlar aracılığıyla yönetir. Meclis, yürütme ile ilgili işlerde bakanları görevlendirir ve gerektiğinde bakanları değiştirir.

¹¹³ Özbudun, *21 Anayasası*, s. 48-50.

9) Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından seçilen başkan, bir seçim dönemi boyunca Büyük Millet Meclisi Başkanı'dır. Bu sıfatla Meclis adına imza atma ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylama hakkına sahiptir. Bakanlar Kurulu üyeleri içlerinden birini kendilerine başkan seçer. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun da doğal başkanıdır.

10) Teşkilat-ı Esasiye'nin bu maddelere aykırı düşmeyen hükümleri eskisi gibi yürürlüktedir¹¹⁴.

Teşkilat-ı Esasiye'nin milli egemenlik ve kuvvetler birliği gibi yeni siyasal rejimin temellerini oluşturan iki ana ilkesinin hiç tartışmasız kabul edilmesi, TBMM'nin açıldığı günden beri bu ilkelere kesin olarak bağlı olduğunun kanıtıdır. Bu iki ilke, mecliste bulunan radikal reformcular ve muhafazakarlar tarafından benimsenmiştir. İlk madde olan egemen hakkının kesinlikle millete ait olması şimdiye kadar ülkede hakim olan monarşik egemenliğin ve buna dayanan saltanat ve hilafet makamının ortadan kalkması demektir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 3. maddesinde yer alan “*Türkiye Devleti, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur*” maddesi yeni bir devletin kurulmakta olduğunun habercisidir. Aynı topraklarda bir başka Türk devletinin kurulduğunu ilan etmek Teşkilat-ı Esasiye'nin en inkılapçı yanlarından biridir¹¹⁵. Yeni anayasa ile Osmanlı İmparatorluğu yerine, yeni bir devletin kuruluşu hukuki yönden desteklenerek güçlenmiştir¹¹⁶. İçerik itibarıyla de Kanun-u Esasi'den çok farklı temellere dayanan 21 Anayasası'nın en önemli yeniliği milli egemenlik ilkesidir. Saltanatın kaldırılacağına sinyallerinin verildiği ve monarşik yönetimi yıkacak olan maddeler vardır. Yasama ve yürütme güçleri TBMM'ye verilirken, il ve nahiyelerde kurulan halk iradesiyle, yerinden yönetim ilkesi kabul edilmiş oluyordu. Kurulan bu yönetim biçimi meclis hükümeti sistemini meydana getirmişti¹¹⁷. TBMM'nin yaptığı bu anayasa, hazırlanma şekli ve kabul ediliş

¹¹⁴ Atatürk, *a.g.e.*, s. 382,383.

¹¹⁵ Okur, *a.g.m.*, s. 300.

¹¹⁶ Eroğlu, “Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız”, s. 146.

¹¹⁷ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 17.

biçimi ile Türk anayasa tarihinde bir ilke imza atmıştır¹¹⁸. Bu anayasanın farklı bir özelliği de yerel ve yerinden yönetimlere önem vermesidir¹¹⁹.

1.5.Saltanatın Kaldırılması

25 Eylül 1920’de ilk olarak Mustafa Kemal tarafından Meclis’in gizli oturumunda Halifelik ve Saltanat makamı hakkında konuşulmuştur¹²⁰. Meclis görüşmeleri sırasında da saltanat ve hilafetin geleceğinin ne olacağı, TBMM’nin yetkilerinin konuşulması, TBMM ve İcra Vekilleri arasında ilişkinin nasıl olacağı yönünde yapılan tartışmalar I. TBMM’de siyasal rejimle ilgili çok fazla görüş ayrılığının olduğunun ispatıdır¹²¹. I. TBMM’nin hakim ruhunu Samet Ağaoğlu şu şekilde niteliyordu: “Tüm dünya üzerinde şimdiye dek milletin kaderine her yönden bu denli müdahale eden ve hakimiyete el koyan başka bir meclis görülmemiştir. Ona bu yetki, yalnızca Teşkilatı Esasiye Kanunu’nda yer alan “Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin kaderine kayıtsız şartsız hakimdir” ibaresinden gelmiyordu. TBMM’nin kullandığı yetki yazılı bir kaynaktan değil, Kuva-yı Milliye ruhundan geliyordu¹²².”

Türk milleti Mondros Mütarekesi’nden başlayarak adım adım egemenlik hakkını kazanmış ve kullanmaya başlamıştı. Hem padişah ve hükümetlerin düşman ile işbirliği yapmış olması hem de Mudanya Mütarekesi’nden sonra Lozan’da ki barış görüşmelerine Avrupa devletlerinin, Ankara Hükümeti’ni ve İstanbul Hükümeti’ni ayrı ayrı davet etmesi gerginlik oluşturmuştur. Buna bağlı olarak konferansta Türk milletini hangi tarafın temsil edeceği karmaşası ortaya çıkmıştır¹²³. Konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal daha önce Refet ve Fuat Paşalarla birlikte Rauf Bey ile saltanat hakkında görüşmüştür. Görüşme esnasında Moskova’dan yeni dönmüş olan Fuat Paşa bu konuya henüz hakim olmadığını belirterek herhangi bir görüş belirtmemiştir. Rauf Bey ve Refet Paşa ise saltanata

¹¹⁸ Ahmet Mumcu, “24 Anayasası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. II, Mart 1986, S.5, s.816.

¹¹⁹ Özbudun, *21 Anayasası*, s. 43.

¹²⁰ TBMM, Gizli Celse Zabıtları, D:1, İ:72, C.2, 25.9.1920, s. 135.

¹²¹ Özbudun, *21 Anayasası*, s. 49.

¹²² Samet Ağaoğlu, *Kuva-yı Milliye Ruhu*, (Kaynak Yayınları, İstanbul-1999), s.12.

¹²³ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s.277.

bağlılıklarını dile getirerek, halkın bir arada tutulmasının yalnızca saltanat ve hilafetle sağlanacağı fikirlerini Mustafa Kemal'e beyan etmişlerdir. Bu düşünceleri bilmesine rağmen Mustafa Kemal Paşa hilafetin ve saltanatın birbirinden ayrılacağını Rauf Bey'e söyleyerek, bunun doğruluğu hakkında konuşma yapması için kendisine görev vermiştir.

31 Ekim 1922 tarihinde Müdafaa-ı Hukuk Grubu toplantısında saltanatın kaldırılmasının gerektiği yönünde konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, aynı düşünceleri 1 Kasım 1922 günü yapılan Meclis toplantısında da dile getirmiştir. Mecliste tartışmalara yol açan bu konunun, görüşülmesi için Teşkilat-ı Esasiye, Şer'iyeye ve Adliye Komisyonlarına gönderilmiştir¹²⁴. Nihayet Türkiye Büyük Millet Meclisi, 30 Ekim 1922 tarihli ve onu takip eden, 1-2 Kasım 1922 tarihli kararlarla Saltanatın kaldırıldığını ilan etmiştir. Zaten Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'yla birlikte Türk Milleti egemenliğini kendi eline alarak Osmanlı Devleti'nin tarihe karıştığını ve Yeni bir Devlet kurulduğunu, padişahlık kaldırılarak TBMM kurulduğu belirtilmiştir. Egemenlik hakkını millete, yasama ve yürütme haklarını Büyük Millet Meclisi'ne veren 21 Anayasası'na göre saltanat makamının devam etmesi zaten mümkün değildir. Böylelikle 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmış ve halifelik makamından ayrılmıştır¹²⁵. Bu kanun milli egemenlik ilkesini sonsuzlaştıran, Türk inkılabının önemli bir basamağını oluşturmuştur¹²⁶.

Birinci mecliste en başından beri farklı görüşlere sahip üyeler vardı. Mecliste işlerin istikrarlı bir şekilde yürümesi için Mustafa Kemal Paşa inkılapçı düşüncelere sahip Birinci Grubu kurmuştur. Buna karşılık kurulmuş olan İkinci Grup ise tamamen muhafazakar yada liberal düşüncededir. Tüm üyeler Misak-ı Milli konusunda görüş birliğindeydiler. Bölünmenin asıl sebebi siyasi rejimin nasıl olacağı konusudur. Lozan görüşmeleri sırasında Meclis'te ki bu karışık ortamı sonlandırmak için Mustafa Kemal seçimleri yenileme kararı almıştır. Bunun ardından 1 Nisan tarihli seçim beyannamesi ile "Dokuz Umde"yi ilan etmiştir.

¹²⁴ Atatürk, *a.g.e.*, s. 463-465, 467.

¹²⁵ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 278-279.

¹²⁶ Eroğlu, "Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız", s. 147,148.

11 Ağustos 1923'te çalışmalarına başlayan yeni meclis ilk olarak mebuslar için yemin metnini kabul etmiştir. İkinci olarak ta 23 Ağustos 1923'te Lozan Antlaşmasını imzalamıştır. Bunun ardından devam eden süreçte Kurtuluş Savaşı'nın başından beri merkez kabul edilen Ankara 13 Ekim 1923'te Türkiye Devleti'nin merkezi seçilmiştir. İkinci dönem meclisi Genelkurmay Vekaletini kaldırmış, askeri ve sivil mebusları ayırmıştır. Atmış olduğu en önemli adım ise Cumhuriyetin ilanı ve halifelik makamının kaldırılması olmuştur¹²⁷.

1.6.Cumhuriyet'in İlanı

Saltanatın kaldırılmasından sonra başlayıp 24 Temmuz 1923'te sonlanan Lozan Barış Konferansı ile Türk inkılabında yeni bir devir açılmıştır. Meclis açıldığı günden beri uygulanan meclis hükümeti sistemi gelinen noktada yetersiz kaldığı için yeni bir devlet şekline ihtiyaç duyuldu. Kurulan bu yeni devlet için en uygun idare şekli ise cumhuriyettir¹²⁸.

İkinci yasama döneminde Anayasa'da 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevaddının Tavzihan Tadiline Dair Kanun'la birlikte Cumhuriyetin ilanı yanında hükümet sistemiyle ilgili çok mühim değişiklikler yapılmıştır¹²⁹. Cumhuriyet'i ilan etmek için yeni bir anayasaya gerek duyulmamış, sadece değişiklik yapılmıştır. Hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğu belirtildikten sonra, devlet başkanlığı makamı da Cumhurbaşkanı olarak kurulmuştur. Cumhurbaşkanı bir dönem için, TBMM üyeleri tarafından seçilecek ve yeniden seçilmesi mümkün olabilecektir. Kurulmuş olan Cumhurbaşkanlığı makamına gelecek kişinin yine meclisin kendi üyeleri tarafından seçilecek olması meclis hükümeti sisteminin devam ettiğinin göstergesidir. Cumhurbaşkanının icra vekilleri heyetinin başkanı olması yanı sıra, gerekli gördükçe Büyük Millet Meclisi'ne de başkanlık etmesi yine meclis hükümeti sistemi ve kuvvetler birliğinin bir sonucudur. Meclis hükümetinin belirgin özelliği olan, meclisin vekilleri seçmesi de ortadan kalkmıştır. Yeni sistemde meclis tarafından seçilen

¹²⁷ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 280-283.

¹²⁸ Eroğlu, "Atatürk ve Millî Egemenlik", s. 36.

¹²⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, *Atatürk Araştırma Merkezi*, (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1997), s. 343.

Cumhurbaşkanı, meclis üyeleri arasından başvekili seçer. Yeni sistem, vekillerin ve başvekilin seçilmesi görevini meclisin elinden alıp Cumhurbaşkanının yetkisi dahiline bırakmakla meclis hükümetinden parlamenter rejime doğru adım adım ilerlendiğini göstermiştir. Böylelikle daha güçlü ve meclisten bağımsız bir hükümet kurulması sağlanabilecekti. Meclis yürütme ve idare yetkilerini kendi bünyesinde barındırmakla birlikte, bu yetkilerin kullanımını icra vekillerine bırakmıştır¹³⁰. Bununla birlikte yürütme kuvveti çift başlı hale gelmiştir¹³¹.

1.7.Halifelğin Kaldırılması

Halifelik saltanat ile birlikte kaldırılmamış, aksine bu makam korunmaya devam etmiştir. İslam ülkelerinin koruyuculuğunu üstlenmiş bir devletin bunu gözden çıkarması zor olacağından dolayı, ve henüz hem içeride hem dışarıda tedirgin bir hava hakimken böyle bir girişimde bulunmak doğru olmayacaktır. Bazı bölgelerdeki Müslümanlar hilafete büyük umut bağlamışlardır. Fakat cumhuriyetin ilanından sonra halifelik, hükmetme yetkisi olmayan bir makam haline gelmiş bulunduğu için kaldırılması mevzu bahis olmuştur¹³².

Mustafa Kemal’de, “*Milletimizin kurduğu yeni devletin mukadderatına, işlerine, bağımsızlığına, unvanı ne olursa olsun hiç kimseyi karıştıramayız! Millet kendisi, kurduğu devleti ve onun bağımsızlığını koruyor ve sonsuz olarak da koruyacaktır*” sözleriyle halkın refah içinde, bir arada yaşayabilmesi için halifelik makamına gerek olmadığını açıklamaya çalışmıştır¹³³. Tüm bu çabalar üzerine çalışmaya başlayan Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi ve 53 arkadaşı bir yasa tasarısı hazırlamıştır. Bu tasarıda halifelğin kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı mensuplarının yurt dışına çıkarılmaları önerilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilerek hayata geçirilen bu tasarı ile halifelik kaldırılmıştır.

Bülent Tanör’e göre, “*Halifelğin kaldırılmasının anayasal açıdan iki önemli özelliği vardır. Bunlardan ilki, ulusal devlet düzeni kurulurken, hilafet gibi ulusöncesi (ümmet) ve ulusüstü (İslam enternasyonal) bir kurumun*

¹³⁰ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 283-285.

¹³¹ Mümtaz Soysal, *a.g.e.*, s.167.

¹³² Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s.285.

¹³³ Atatürk, *a.g.e.*, s.480,481.

sürdürülmesinin anlamsızlığıdır. Dolayısıyla bu makamın kaldırılması, yeni ulusal devletin ulusötesi (İslam birliği) iddialarda bulunmayacağı demektir. Buda ulusallaşmanın bir parçasıdır. İkincisi ise; devletin ve milletin, artık din ile siyasetin iç içe olduğu bir kurum tarafından yönetilmemesidir. Bu her ne kadar laiklik yolunda atılmış bir adım olsa da, anayasada devletin dininin İslam olduğu belirtiliyordu¹³⁴.”

¹³⁴ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s.286-287.

BÖLÜM II

1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU'NUN KABULÜ VE ANAYASA HAKKINDAKİ TARTIŞMALAR

2.1.1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Saltanatın kaldırılmasından sonra Cumhuriyetin ilanı ve onu takip eden sürede halifeliğin kaldırılmasıyla bundan sonra atılacak adımlar için zemin hazırlanmıştır. Fakat bunun sistemli bir şekilde gerçekleşebilmesi için Anayasal bir düzen kurmak gerekmektedir. 29 Ekim 1923'te yapılan değişikliklere rağmen mevcut olan 21 Anayasası'nda bir takım eksiklikler vardır. Kamu özgürlüklerini içeren bir bölümün olmaması, yargı gücünü düzenleyen hükümlerin olmaması gibi sebeplerde dolayı yeni bir anayasa yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Yeni oluşturulacak anayasa için bir komisyon kurulmuştur. Derhal çalışmalara başlayan komisyon örnek olarak Polonya Anayasası'nı almıştır. Bunun sebebini Polonya'da da biz de ki gibi güçler birliğinin benimsenmiş olmasıyla ve parlamenter sistem esasına dayandırılmasıyla açıklayabiliriz.

Büyük Millet Meclisi içerisinde bu ihtiyacı karşılamak için ilk girişim hareketi Kanun-u Esasi Encümeni tarafından yapıldı. Hazırlanan anayasa tasarısı Meclis genel kuruluna sunulmuştur. Anayasa görüşmeleri başladığında, kabulü için toplantı yeter sayısının salt çoğunluğunun üçte ikisinin oy vermesinin gerektiği kabul edilmiştir¹³⁵.

Meşrutiyet döneminde yapılan yürütme gücünün üstünlüğü düzenlemeleri yerine, 1924 Anayasasında meclisin üstünlüğü ilkesi esas alınmıştır. Yürütme gücüyle birlikte hükümeti denetleyip düşürme yetkisi de meclisin eline geçmiştir. Buna karşılık hükümetin meclisi dağıtma yetkisi yoktur. Öyle ki cumhurbaşkanının temsil ettiği başkumandanlık bile meclis bünyesinde sayılmıştır. Ayrıca meclisin yanında Meşrutiyet dönemindeki gibi bir senatoda

¹³⁵ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri.*, s.290, 291.

yoktur. Anayasal düzenlemeler meclis üstünlüğünden kesinlikle ödün vermeyecek şekilde yapılmış olsa da bu sadece kuramsal olarak kalmış uygulama da pek fazla kendini gösterememiştir. Görünürde Meclis'te olan üstünlük uygulama da parti aracılığıyla yürütmeye geçmiştir¹³⁶.

Birinci Dönem TBMM olağanüstü yetkilere sahip bir parlamento olup, kurucu meclis niteliğindedir. İkinci Dönem TBMM'de bu özelliğini 1924 Anayasasının kabul edilmesine kadar korumuştur. Fakat bu durumun aksine, 9 Mart 1924 tarihli karar Meclisin kendi kendini sınırlandırmaya başladığının göstergesi olmuştur. Anayasa'nın yasalaşması artık sıradan olmaktan çıkıp, mutlak çoğunluğun üçte ikisinin oyu ile kabul edilebilir hale getirilmiştir. Meclis her ne kadar kendi yetkilerini sınırlandırmış olsa da, anayasanın diğer kanunların üzerinde olduğunu ortaya koymuştur. 1924 Anayasası hazırlanırken güçlü bir devlet düzeni kurulması hedeflenmiştir. Bu amaçla Lehistan ve Fransa'da kabul edilmiş olan 1875 Anayasa kanunlarından faydalanılmıştır¹³⁷.

Encümen mazbata muharririnin belirttiğine göre anayasa taslağı oluşturulurken 4 yıl içerisinde gerçekleşen değişiklikler esas alınmıştır. Bu birikimlerden ilk sırada milli egemenlik esası bulunuyordu. Kuvvetler birliğinden ve meclisin üstünlüğünden bahsederken aslında üzerinde durulan konunun milletin hakimiyeti olduğunu belirten Tanör, komisyonun sunduğu tasarıda Cumhurbaşkanına verilen veto, fesih gibi hakların reddedilmesinin de bu görüşü destekler nitelikte olduğunu belirtmiştir¹³⁸. Anayasa hazırlanırken ortaya atılan iki mevzuu hakkında uzun süre tartışmalar yaşanmıştır. Bunlardan biri cumhurbaşkanlığı makamının güçlendirilmesi, diğeri ise çift meclis sistemidir. Çift meclis sistemi hakkında öneride bulunan iki mebusun görüşü çoğunluk tarafından kabul görmediği için onaylanmamıştır. Çift meclis sistemi kuvvetler birliği ve meclis üstünlüğü esasına ters olduğundan dolayı kabul edilmemiştir. Ayrıca tek meclisli hükümet sistemi sayesinde alınan kararlar hızlı bir şekilde hayata geçirilebileceği belirtilmiştir. Cumhurbaşkanının meclis karşısındaki gücünün arttırılmasını öngören teklifte reddedilmiştir. Cumhurbaşkanıyla ilgili görev süresinin 7 yıl olması, hükümetin görüşünü aldıktan sonra seçimlerin

¹³⁶ Hasan Kendirci, *a.g.e.*, s. 46,47.

¹³⁷ Şeref Gözübüyük-Zekai Sezgin, *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, (AÜSBF Yayınları, Ankara-1957), s. 29-35.

¹³⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s.292.

yenilenmesine karar verebilmesi, yasaları tekrar görüşmek için meclise geri göndermesi gibi görevler kendisine kısmi bir veto yetkisinin verilmesi gibi maddeler reddedilmiştir. Değiştirilerek kabul edilen tek madde Başkomutanlıkla ilgilidir. Tüm kuvvetlerin başkumandanlığının Cumhurbaşkanına verilmesini sağlayan madde uzunca bir süre tartışmaya sebep olduktan sonra sembolik bir şekilde kabul edilmiştir¹³⁹. Cumhurbaşkanına verilmek istenen yetkilerin büyük bir çoğunluk tarafından kabul edilmemesinin sebebi milli egemenlik ve meclis üstünlüğü ilkesinin benimsenmesidir¹⁴⁰. Meclis hükümeti sistemi Kurtuluş Savaşı döneminde uygulanmış ve başarıya ulaşmış olduğu için önem taşımıştır. Bunun yanı sıra mecliste de kuvvetler birliği esas alınmıştır¹⁴¹. Bu esastan yola çıkarak Kanun-u Esasi Encümeni hazırlamış olduğu “*Teşkilat-ı Esasiye Hakkında Mazbata ve Teklif Kanunisi*”nde¹⁴² millet egemenliğini ön planda tutmuştur.

Teşkilat-ı Esasiye Komisyonu, Karesi Mebusu Ahmet Süreyya Bey’in 114 maddelik ve Antalya Mebusu Ahmet Saki Bey ve arkadaşlarının 16 maddelik Anayasa Değişiklik Tekliflerinin ışığında hazırladığı 108 maddelik Teşkilat-ı Esasiye Anayasası Layihası¹⁴³,’nı Genel Kurul’a sunmuştur. 9 Mart 1924 Pazar günü başlanan Anayasa görüşmeleri neticesinde yeni Teşkilatı Esasiye Kanunu 105 madde olarak Genel Kurulca kabul edilmiştir. Bazı maddelerdeki eksikliklerle birlikte kişi hak ve özgürlükleri konusunda herhangi bir madde konulmamasına rağmen, Encümenin sunduğu tasarı Genel Kurul tarafından onaylanmıştır. Böylelikle cumhuriyet döneminin ilk Anayasası 20 Nisan 1924’de kabul edilmiştir¹⁴⁴.

1924 Anayasası üç temel esas üzerine kurulmuştur. Cumhuriyet, milliyetçilik ve güçler birliği hedef alınarak oluşturulan Teşkilat-ı Esasiye Anayasası aynı zamanda yenilikleri geliştirme amacını da güdüyordu. 1924 Anayasası Türk tarihinde kesintisiz olarak en uzun süre (36 yıl) yürürlükte kalan anayasadır. Eksikliklerine rağmen 1924 Anayasası devlet işlerine düzen ve disiplin getirmiştir. İnkılapların hızlı bir şekilde hayata geçirilmesinde büyük rol oynamıştır. Bu anayasa ile TBMM kuruculuk niteliğini kendi isteği ile büyük

¹³⁹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 292,293.

¹⁴⁰ Şeref Gözübüyük-Zekai Sezgin, *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, s. 56-65.

¹⁴¹ Orhan Aldıkaçtı, *a.g.e.*, s. 81-83.

¹⁴² TBMM, Zabıt Ceridesi, D:2, İ:7, C.7, 9.3.1340, s.213-217.

¹⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 7, C. 7, s. 217- 222.

¹⁴⁴ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s. 294.

ölçüde sınırlandırmıştır. 2. maddede devletin şeklinin cumhuriyet olduğu ilkesini değiştirmenin mümkün olmadığı, teklif bile edilemeyeceği belirtilmiştir. 21 Anayasası'nın temel ilkelerinin aynen kabul edildiği 24 Anayasası inkılapçı bir karaktere sahiptir. Yargı gücü ve bağımsızlığın kabul edilmiş olsa dahi bu gücün ilkelerinin daha sonra düzenleneceği belirtilerek yine son söz TBMM'ye bırakılmıştır. Aynı şekilde Türklere tanınmış olan kamu özgürlükleri de her an belli bir kalıba sokulacak şekilde kabul edilmiştir. Bundan sonra yapılacak olan inkılapların bir engele takılmadan ilerleyebilmesi için gerekli olan bu maddelerde ki eksikliklerin çok partili döneme geçildiğinde kendini belli edeceği düşünülmüştür¹⁴⁵.

2.2.Basında Yer Alan Tartışmalar

1920 yılında kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti içerisindeki meclis reisi aynı zamanda hükümetinde reisidir. Devlet başkanı olarak ayrıca bir makamdan bahsedilmemiştir. Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra saltanatın kaldırılmasıyla, halifeye yönetme yetkisi verilmeye çalışılmıştır. Tüm bu gelişmelerden sonra atılan adımlar Cumhuriyet rejimine yönelik olmuştur. Cumhuriyet'in ilan edilmesi öncesi ve sonrasında oldukça uzun süre tartışmalara konu olmuştur. Meclis içerisinde milletvekilleri arasında hararetli görüşmelerin temeli olan cumhuriyetin ilanı meselesine, basında da geniş ölçüde yer verilmiştir.

2.2.1. Cumhuriyetin İlanından 1924 Anayasasına Uzanan Sürec

2.2.1.1. Cumhuriyetin İlanının Değerlendirilmesi

Cumhuriyetin ilan edilmesinin yabancı ülkelerde bulunduğu yankıyı ele alan İkdam gazetesi, Türkiye'de cumhuriyetin ilan edilmesinin Fransızlar arasında oldukça olumlu bir tesir yarattığını belirtmiştir. Kendileri de cumhuriyet ile idare

¹⁴⁵ Temuçin Faik Ertan, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 2. Baskı, (Siyasal Kitabevi, Ankara-2012), s. 191-192.

edilen Fransızlar'ın 1871 savaşlarından sonra ilan ettikleri cumhuriyet ile bugünkü hakim konumlarına ulaştıklarını, Türkler için de benzer hayırlı bir gelecek olacağını beyan ettikleri yazılmıştır. Fransızların yanısıra diğer yabancılar da istiklallerini her şart altında muhafaza eden Türkler için cumhuriyetin kuvvetli ve hayırlı olması temennisinde bulunmuşlardır. Türkleri mağlup olduğu bir mütarekeden galip olduğu bir mütarekeye ulaştıran Gazi Mustafa Kemal'in reis-i cumhur seçilmesini de oldukça yerinde bir karar olarak nitelendirmişlerdir¹⁴⁶.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan bir haberde, 29 teşrinievvel günü inkılabın en nurlu günlerinden biri olarak adlandırılmıştır. Cumhuriyetin mükemmelliğinden bahsedilmiştir. Fransız, Amerika ve İsviçre cumhuriyetlerinin menşelerinden ve neticelerinden bahsedildikten sonra, Türkiye Cumhuriyeti nasıl tabii bir doğuşun tecellisi ise oranın reisinin de öyle tabii bir seçimle mevkiine geçtiği ve Gazi Paşa'nın bu memleketin son kurtarıcısı olduğu yazılmıştır¹⁴⁷.

Mehmet Asım ise Cumhuriyetin ilanı sonrasında ortaya çıkan tartışmalara sonuç olacak mahiyette kaleme aldığı makalesinde bazı noktaların altını çizmiştir. Halk partisinde yapılan toplantı esnasında parti üyeleri tarafından farklı iki anlayış tarzı ortaya atılmıştır. Bu anlayışlardan birine göre, cumhuriyet millet egemenliğinin en gelişmiş şeklidir. Millet egemenliği adına istenen şey, cumhuriyetin kabul ve ilan edilmesinden ibarettir. Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte millet egemenliği bütünüyle tatbik ve tatmin edilmiş olacaktır. Tüm bunlara rağmen Cumhuriyetin ilanı üzerine İstanbul'da bazı endişeler ortaya çıkmıştır. Merak edilen şudur: “Acaba bu endişeler milletin egemenliği aleyhinde bulunan ve yine memleketin başına şahsa ait hükümdarlık tehlikesini getirmek isteyen insanların hislerini mi ifade etmektedir?”

Diğer bir anlayışa göre de, cumhuriyet millet egemenliğinin en gelişmiş şekli değildir. Aksine Cumhuriyetin en gelişmiş şekli millet egemenliğidir. Asıl istenen egemenliğin kayıtsız şartsız millette olmasıdır. Millet egemenliğinin bir çeşit yansıması olan Cumhuriyetin de aralarında uyumsuzluğa düşmüş oluşma tarzları vardır. Bundan dolayı bunlardan hangisi milletin egemenliğini daha sağlamlaştırırsa elbette onun tercih edilmesi gerektiği savunulmuştur. Bir

¹⁴⁶ İkdam, 1.11.1923.

¹⁴⁷ Hakimiyet-i Milliye, 1.11.1923.

dereceye kadar herkesçe kabul edilecek şekilde neticelendirildiği belirtilen bu iki anlayış tarzı arasında uzun bir tartışma meydana gelmişse de hangisinin daha doğru olduğunu gösteren bir sonuç elde edilememiştir. Tartışma esnasında her iki tarafında Cumhuriyet yönetimini kabul etmekte ve ülkemiz için bundan başka kabule değer bir yönetim usulü bir hükümet şekli bulunamayacağını teyit etmekte anlaşma sağlamış olduğu açıkça görülmüştür. Bu iki tarafın yönetme tarzı arasında belli belirsiz bir fark olduğunu gözlemleyen Hüseyin Cahit'in düşüncesine göre, elbette bu iki anlayış tarzından her birinin esasları doğru, fakat ifade ediliş şekilleri yanlıştır. Bu sebepten dolayı hiçbir ilmi bir sonuç elde edilememiştir.

Milletin egemenliği hakkındaki bu anlayış tarzlarının tetkikini Teşkilat-ı Esasiye Kanununun değişikliği söz konusu iken faydalı bulan Hüseyin Cahit, milletin egemenliği hakkındaki anlayışlar ile bu anlayışlar arasında Cumhuriyet yönetiminin içinde bulunduğu durum belirlenmedikçe yapılacak değişiklikte yanlış anlamaları engelleyecek şeklin verilmesinin zor olacağını altını çizmiştir.

Hüseyin Cahit'e göre, meseleye açıklık getirmek için öncelikle millet egemenliğinin, ikinci olarak cumhuriyet yönetiminin iyi anlaşılması lazımdır. Esas mesele olan millet egemenliği, milletin bireyleri tarafından seçilerek oluşturulan millet meclisinin yasama ve yürütmeye özgü görev ve yetkilerinin gerek devlet başkanları gerek yürütme kuvvetleri üzerine üstün ve hakim bir nüfuza sahip olması demektir. Millet egemenliği prensibi meşrutiyet ile yönetilen memleketlerde dahi teorik olarak lazımdır. Fakat teorik olarak meşrutiyet usulünde dahi millet egemenliğinin yürürlükte olabileceği kabul edilirse de söz konusu yönetimde millet egemenliği eksiktir. Çünkü cumhurbaşkanı olan kişi daima her memleketin Kanun-u Esasi'si gereğince hem yasama hem de yürütmeye hakim olur. Bunun içindir ki millet meclisi tarafından kabul edilen kanunlar cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. Halbuki Meşrutiyet ile yönetilen memleketlerde cumhurbaşkanı olan hükümdar daima miras yolu ile bu konuma geçmekte olduğundan elinde bulundurduğu yasama ve yürütme hakkını doğrudan doğruya Millet Meclisinden yani milletten devralmış sayılmaz.

Hüseyin Cahit'e göre, bir devletin Teşkilat-ı Esasiyesinin de hükümdarın varlığı milletin egemenliği için büyük bir eksik oluşturmuştur. Millet Meclisinin

elinde bulundurduğu üstünlüğün doğru bir şekilde işlemesi için en önemli hususun cumhurbaşkanının seçim ile getirilmesi olduğunu savunmuştur. Bu zaten tam anlamıyla cumhuriyet şekli olacaktır. Cumhurbaşkanının seçimi bazen doğrudan doğruya kamuoyuna müracaat yoluyla olur. Bazen de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda kabul edildiği gibi Millet Meclisi tarafından uygulanır. Buradan da anlaşılıyor ki Cumhuriyet yönetiminde Millet Meclisinin temsil yetkisi iki şekilde ortaya çıkar:

- Doğrudan doğruya kanun koyma, hükümetin teşkil ve takibi, yürütme kararı alma
- Cumhurbaşkanı olan kişinin seçilmesi

Hüseyin Cahit Yalçın'ın belirttiğine göre bu açıklamalar dikkate alınırsa meşrutiyetteki millet egemenliği anlayışı ile cumhuriyetteki millet egemenliği anlayışı arasındaki fark kolayca anlaşılır. Yani Meşrutiyette millet egemenliği tamamlanmamıştır. Cumhuriyetin millet egemenliği uygulaması ise daha mükemmeldir. Ülkemizde benimsenen yönetim şekli cumhuriyettir. Cumhuriyet, mutlakiyet ve meşrutiyet denilen hükümet şekline her şekilde üstünlük sağlanmıştır. Cumhurbaşkanının hükümet ve millet meclisi arasındaki hukuk vazifeleri karşılıklı bakış açılarından cumhuriyet usullerince de çeşitli dereceler olabilir. Hüseyin Cahit'e göre en doğru ifade "*Cumhuriyet millet egemenliğinin en gelişmiş şekilde yansıdığı hükümet şeklini ifade eder*" olacaktır. Çünkü egemenlik bir yetkidir. Aynı zamanda buna karşılık cumhuriyet mutlakiyet ve meşrutiyet şekilleri karşısında üçüncü bir şekildir ki cumhurbaşkanının ve hükümetin yetkileri derecesine göre yüksek şekilleri içinde bulundurabilir.

2.2.1.2. Cumhuriyet Kavramının Sistemsel Olarak Şekillendirilmesi

Ortaya çıkmış olduğu günden beri Cumhuriyet meselesi hakkında basında pek çok tartışmalı yazılar yer almıştır. 16 Ekim 1923 tarihli Anadolu Ajansı'nın yarı resmi olarak verdiği açıklamaya bakarsak, Cumhuriyet meselesi hakkında yapılan haberlerin birtakım varsayımlardan ibaret olduğu yazılmıştır. Devletin idare şeklini tespit edecek heyetin yaptığı tetkikat bile henüz bir netlik kazanmamıştır. Diğer yandan Ankara muhabirlerinin verdiği bilgiye göre de bu

tetkikat heyeti, reisi cumhura kanunları reddetme ve meclisi feshetme hakkını vermekten vazgeçmiştir.

Ebüzziyazade, devlete yeni bir şekil verilmesi konusunda en çok kendilerinin itiraz ettiklerini belirterek şu açıklamaları yapmıştır; “1 Kasım kararı ile kesinlik kazanan ve Hakimiyet-i Milliye'nin eksiksizliğine dayanmış olan Büyük Millet Meclisi hükümet şeklini milli mücadelemizin önemli bir sonucu olan inkılabımızla bağdaşmış görüyorduk. Aslında bu hükümet şekli cihat zamanlarında yerleşerek Anadolu'yu üç sene süreyle idare ettiği gibi, tüm zaferleri de kazanmıştır. Ayrıca 1 Kasım kanunuyla da güçlenmiştir. Ondan sonra geçip giden bir sene süresince bu hükümet adına Avrupa ile temasa geçtik. Yine bu hükümet adına Lozan'a görevli kişiler gönderdik. Bu kişiler aracılığıyla Lozan'da anlaşma imzalandı. Yani Büyük Millet Meclisi memleketimizde kabul gördüğü gibi dış ülkelerde de tanınmıştır. Peki, üç sene boyunca zaferler sağlamış bir hükümet şeklinin şimdi değiştirilmesine neden ihtiyaç duyulmuştur?” Ayrıca hükümet şekli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile sağlaştırılan Hakimiyet-i Milliye esasına tamamıyla bağlı olmasıyla da oldukça avantajlı olarak değerlendirilmiştir. Ebüzziyazade, mevcut hükümet şeklinin değiştirilip batıdan alınacak herhangi bir şekil yerleştirilmeye çalışılacak olursa hakimiyet-i milliye esasından ister istemez feragat edilmiş olacağını düşünmüştür. Ebüzziyazade'nin belirttiğine göre, hükümet şeklini değiştirme bahanesiyle hakimiyet-i milliye esasına aykırı olacak bir şeye kalkışmak herkesi huzursuz etmektedir. Ankara İstasyon binasında toplanmış olan Tetkikat Heyeti mesaisinde, Anadolu Ajansı'nın 17 Ekim 1923 tebliğinde bildirildiği üzere, “Teşkilatı Esasiye Kanununun daha detaylı bir şekle dönüşürse, ona kimsenin itirazı olmaz. Çünkü Teşkilatı Esasiye Kanununun bir dereceye kadar genişletilmesi gerektiğini herkes biliyor. Bunla birlikte yapılacak olan bu genişletme çalışmalarının kesinlikle kanunun ruhuna tamamen uygun olması gerekmektedir. Bu esastan vazgeçilecek olursa Hakimiyeti milliye anlayışına zarar geleceği muhtemeldir. Fakat bu millet geleceğinin kendi eline bırakılmasının ne büyük bir nimet olduğunun farkındadır. Bundan dolayı bu hakimiyetin herhangi bir şarta bağlı olması için atılacak hiçbir adımı millet onaylamaz.” şeklinde durumu değerlendirmiştir. Ankara'da istasyon binasında toplanmış olan heyetin de gazetelere yansıyan düşüncelerinde, bunu destekledikleri gözükmektedir. Çünkü heyet, ajans yoluyla yayılan haberleri

yalanladığı gibi, bizzat kendi kendisinin tespit ettiği maddelere bile kesin gözüyle bakmadığını belirtilmiştir. Bu maddelerde kesinlik sağlamak için elbette Meclis'e gönderilecektir. Meclis üyeleri ise 9 umde'ye bağlı kalmak şartı ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince seçilen yolla belirlenen kanun hükümlerinin değiştirilmesine rıza göstermeyecekleri düşünülmüştür.

Özet olarak, hem Anadolu Ajansı'nın bildirdiği tebligat hem de gazetecilerin gönderdikleri haberler Cumhuriyet fikrini bir hayli açıklamıştır. Bu açıklamanın da milletin düşüncelerini yatıştırmaya yardımcı olacağı düşünülmüştür¹⁴⁸.

Ebuziyazade'ye göre; gereksiz olarak çıkarılan cumhuriyet kurma çabalarına son vermek lazımdır. Böylece boş yere devam eden dedikodular kesilir ve halk huzursuzluktan kurtulur. Yok eğer bir cumhuriyet kurulması mecburi ise o zaman bu cumhuriyeti kitapta yeri olan cumhuriyetlerden birine benzetmek gerekir. Bu bir tercih meselesidir. Yoksa her iki şekli birbirine karıştırarak bunu kitaba uydurmaya çalışmak hem halk hem de mebuslara kabul ettirmek mümkün değildir¹⁴⁹.

Aynı doğrultuda bir açıklama yapan Ahmet Cevdet'in düşüncesine göre, bugün memlekette cumhuriyet olmalı mı, olmamalı mı gibi hukuk esasını ilgilendiren bir meseleden ziyade herkesin düşündüğü ve önem verdiği maddi işlerin açılması, dış satım konusunun memlekete geç gelmesi, geçim sıkıntısının giderilmesi gibi konular çözüldüğü zaman memleketin düzeni, yaşayışı da yoluna girecektir. Memlekette bundan daha kayda değer bir mesele olmadığını belirtmiştir¹⁵⁰.

2.2.1.3.Cumhuriyet Rejiminde Görülen Eksiklikler ile İlgili Tartışmalar

Mecliste alkışlarla kabul, toplanan ilan edilen Cumhuriyetin yaşamasını gerçekten istiyor muyuz? sorusuyla yazısına başlayan Hüseyin Cahit,

¹⁴⁸ Velid Ebuzziya, "Cumhuriyet Bahsi Tavazzuh Ediyor mu?", *Tevhid-i Efkar*, 18.10.1923.

¹⁴⁹ Velid Ebuzziya, "Meclis Reisliği ile Cumhur Reisliği Bir Arada Olmaz" *Tevhid-i Efkar*, 20.10.1923.

¹⁵⁰ Ahmet Cevdet Oran, "Cumhuriyet, Halk Fırkası, Hilafet, Rauf Bey", *İkdam*, 24.11.1923.

cumhuriyetin yaşamasının her şeyden önce alkışlarla değil iyi idare ile mümkün olduğunu belirtmiştir. İfade ettiği; “*Cumhuriyet bir tılsım değildir ve bundan sonra her şey kendiliğinden yoluna girecek değildir. Ancak herkes çaba gösterirse her şeyin düzelmesini sağlayabiliriz. Mesele hükümet kurulması değildir. Şimdiye kadar da hükümet vardı, fakat idarede adamlarımız yoktu. Cumhuriyet bize idare şeklindeki değişikliklerle birlikte Heyeti Vekile’ye girecek kişilerin zihninde de bir değişiklik getiriyor muydu? İşte meselenin ruhu bundadır.*” cümleleriyle cumhuriyetin gerçek anlamda kurulması ile ilgili düşünceleri açıklamıştır.

“*Ben Cumhuriyetçiyim. Tüm heyeti içtimaiyeler için en ideal şeklinin cumhuriyet olduğu düşüncesindeyim.*” ifadesini kullanan Hüseyin Cahit, Medeni hukuka ve kanuna riayetkar olan bir toplumun ortaçağa ait bir idare şekliyle yönetilmeyi kabul etmeyeceğinin altını çizmiştir. Eğer zihinlerde ortaçağ görüşü hakim oluyorsa, bu yüzyıla ait bir devlet adamı görüşü yoksa cumhuriyet manasız bir kelimedenden öteye gidemeyeceği doğrudur. Resmen ilan edilen cumhuriyetin fiilen harekete geçmesi memleketi canlı tutması için mücadele etmek gerektiğinin ancak bu mücadelenin kardeş kavgası anlamına gelmediğinin üzerinde durmuştur.

Anadolu’da, Büyük Millet Meclisi vatanın kaderine hakim olmaya çalıştığı andan beri Türkiye’de Cumhuriyet kurulmuştur. Millet bir yandan istiklal savaşı yapmış diğer yandan kendi kendini idare etmeyi öğrenmiştir. Millet kazandığı zaferle varlığını zaten kanıtlamıştır. Yani Hüseyin Cahit’e göre atılan toplar yeni bir oluşumu ifade etmemiş, sadece mevcut olan durum hakkındaki şüpheleri yok etmiştir. Cumhuriyetin ilanının aceleye getirildiğini düşünen Yalçın, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda tasarlanmış olan değişiklik henüz proje halindeyken ve firkada görüşülmemişken Kanun-u Esasi tadilatı yapılmasının pekte normal karşılanmadığını belirtmiştir¹⁵¹.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun tadil ve Cumhuriyetin ilan edilmesinin emri vaki olarak geliştiğini belirten Ahmet Emin, milli mücadele yıllarında mühim görevlerde bulunan Mustafa Kemal Paşa’nın cumhurbaşkanı görevini üstlenerek memleket için hizmet etmesinin devlet için hayırlı olacağı temennisinde bulunmuştur. O günkü durumu göz önünde bulundurduğunda fayda sağlayacak iki noktayı şöyle değerlendirmiştir; Birincisi kabine usulünün açık bir

¹⁵¹ Hüseyin Cahit Yalçın, “Yaşasın Cumhuriyet”, *Tanin*, 31.10.1923.

şekilde kabul edilmesidir. Eski İcra Vekilleri idare şeklinin ihtiyaçtan doğmuş kanunlara uygun olarak yetki sahibi olan kişiler tarafından idare edilmesi ve vekillerin yalnızca meclisle hükümet arasında birer aracı konumunda kalmasının faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu şartlar gerçekleşmemiştir. Bir işe girişme gücü Hükümetten değil, vekillerin kendilerinden alınmıştır. Girişimde bulunacak olan vekillerin birlikte uyum içerisinde çalışması gerekmektedir. Önceki şekil bunu sağlayamamıştır. Meclis kendi istediği kişileri bir araya getirerek çalışmaya mecbur bırakması sonucunda işler düzenli şekilde ilerlememiştir. Kabine sistemine geçilmesiyle birlikte İcra vekillerinin işleyişi için uygun bir zemin oluşturuldu. İkincisi ise, önemli zamanlarda Milli Cephenin boş bırakılmasına neden olan politika dedikodularının bitmiş olmasıdır. Gizli müzakereler hakkında ortaya atılan altı boş söylemlerin halkın zihnini bulandırmasının önüne geçilmiştir.

Böyle faydalara karşın yine de atılacak adımın sakıncaları da olduğunu savunan Ahmet Emin, devlet şeklinin değişikliği gibi önemli kararların birkaç saat içerisinde sınırlı tartışmaların ardından kabul edilmesini doğru bulmamıştır. Halk Fırkası tadil tekliflerini 4 sene müzakere ettikten sonra meclise göndermiştir. Kanun-u Esasi Encümeni'nin müzakeresinden sonra Meclise gelen teklif hakkında hemen karar verilmesi yanlıştır. Devletin yönetimini sağlayacak kanunların ayaküstü görüşülüp hızlı bir biçimde tadil edilmesi sağlıklı bulunmamıştır. Milletler Kanun-u Esasilerini zamana yayarak tartışarak oluştururlarsa, ortaya konulan kanunların uzun soluklu olacağı belirtilmiştir¹⁵².

2.2.1.4. Cumhuriyet'in İlanının Aceleye Getirilmesi ile İlgili Tartışmalar

Partide uzunca bir süre tartışılan meselenin esası Hüseyin Cahit'e göre; *“Cumhuriyetin ilanı için acele edilmiş midir? sorusu kaynaklıdır. Acele edildi diyenler cumhuriyete karşı fikir sahibi olanlar mıydı? Cumhuriyetin ilanı için bir kabine buhranı yapıp bundan yararlanıldı mı? Yararlanılmadı mı?”* Hüseyin

¹⁵² Ahmet Emin Yalman, “Cumhuriyetin İlanı”, *Vatan*, 31.10.1923.

Cahit milletvekillerinin Cumhuriyetin kabulüyle ilgili söylemlerini şu şekilde belirtmiştir:

Saruhan milletvekili Vasıf Bey 1 Kasım'da verilen kararda, *“doğrudan doğruya cumhuriyet fikrinin kabul ve ilanından ibarettir”* düşüncesini paylaşıp bunun etrafında kaç gün görüşülebilir diye sorgulamıştır. Eğer ilan edilen şey hukuk esasına bakanlar kurulunun vazife ve yetki sorumluluğunun da cumhurbaşkanının yetkisi olsa idi acele edilmiş olduğuna kendisi de hüküm edecektir. Çünkü böyle mühim bir meselenin otuz saatte hal olunmayacağını ifade etmiştir.

Kütahya milletvekili Recep Bey bu konuda acele etmekte sakınca görmeyenlerdendir. Kendisi hangi esasların ne kadar zamanda konulursa akla uygun ve yasal olacağına dair bir mantıkla kıyaslama hükümlülüğü yoktur diyerek, acele oldu diyenlerin itirazlarını kabul etmemiştir. Ağaoğlu Ahmet Bey'de bu konuda; *“Bu kadar fikir ve yöntem ve kurala saygı duyma hissine bile ihtimal vermiyoruz”* diyerek düşüncesini dile getirmiştir. Ahmet Bey Cumhuriyete aşık olanlar için acelesinin olmamasının gerektiğini söylemiştir. İsmet Paşa ise Cumhuriyetin ilanında acele etmek değil tam tersine geç kalındığı fikrindedir. Bunda tamamıyla haklıdır.

Hüseyin Cahit'e göre, Vahdetin halledildiği gün devletin şeklinin Cumhuriyet olduğunu da belirtilerek, iş olarak geçerli olan cumhuriyetin şimdi yeni bir şey yapılmış gibi ilan olunmaması gerektiğini söylemiştir. Şikayet edilen acelecilik değil usul ve kanuna uygun hareket edilmemesidir. Vasıf Beyin; *“Yalnız cumhuriyetin fikirlerini ortaya koyduk hukukun temeline dokunmadık yoksa bunlar dokuz saatte halledilmezdi”* ifadesi de ancak bu suretle yorumlanabilir. Çünkü yapılan şey yalnız cumhuriyetin ilanından ibaret değildir. Kanun-u Esasi maddeleri değişmiştir Millet Meclisinin elinde bulunan yasa yapma ve yürütme hakimiyeti daraltılarak kabine uslu meydana getirilmiştir. Büyük millet meclisinin temelini etkileyen, bu kadar derinlemesine değişiklikler yapılırsa hukukun temeline de dokunulmuş demektir.

Hüseyin Cahit özellikle cumhuriyetin ilanı ile ilgili bir problemleri olmadığını, isteklerinin yalnızca cumhuriyeti sağlam temeller üzerine oturtmak ve meclisi ani kriz baskınları tehlikesine karşı korumak olduğunu vurgulamıştır.¹⁵³

Tanın'ın Cumhuriyetçiliğine dil uzatamayanlar gariptir. Hüseyin Cahit kendileri hakkında yazılan yazılarla ilgili olarak; *“Cumhuriyetçiymişiz, fakat cumhuriyetin yürüyeceğine inanmış değilmışiz. Bu iddia memleketin durumunu, siyasi konumunu, adamlarını tanımıyor olmaktan ileri gelebilir.”* açıklamasını yapmıştır. Türkiye’de cumhuriyetin mutlaka yürüyeceğini, cumhuriyet tamamen kalkarsa sadece idare olarak değil bütün vatan olarak iflas edilmiş olacağını belirten yazar; *“Memleketin geleceğinden ümidimizi kesmiş olsaydık Cumhuriyetin yürümeyeceğine inanmış olsaydık bu mücadelenin içinde işimiz ne idi? Vatanın esenliğine, yükselmesine en kötü günlerde bile sönmeyen bir iman kalbimizde daima parlamasaydı bu mücadelemizde bize destek veren yardım eden kim olur?”* sözleriyle kendisine yöneltilmiş olan ithamları reddetmiştir.

Cumhuriyet, istibdat, saltanat mülk şekillerini inceleme ve yargılama da bulunurken Hüseyin Cahit, memleketimizin hususiyetini göz önünde tutmak gerektiğini belirtmiştir. Saltanat yanlısı taraftarları cumhuriyet adamlarını kabiliyetsizlikleriyle suçlayabilirler. Kendi aralarında daha yetenekli kişilerin bulunduğunu söyleyebilir, başka tarafta bunun tamamı ile tersi bir düşüncede bulunabilirler. Meselenin yalnızca isim değil, zihinlerde de sistematik olarak değişmesinin gereğini vurgulayan yazar şu ifadeleri kullanmıştır: *“Saltanat yönetiminden milletin egemen olduğu bir yönetime geçildi. Aynı adamlar milletin egemenliği diye kendi icabımız olan şekli biraz kitaba uydurarak gerçek ismini aklımızda tutup adlandırdık. Cumhuriyet oldu. Yine aynı adamlar dolayısıyla bizim memlekette Cumhuriyet iş görmeyip de kamuoyundan düşecek ve yerine başka bir hükümet şekli gelecek olursa işlerin düzelebileceğine ihtimal vermek kolayca aldatmakta ileri gidilmiş olur. Çünkü suç Cumhuriyetin değil, bizindir.”*

Cumhuriyet aleyhinde çalışmak, cumhuriyeti suçlu görmek ve bu rejim değişimi ile memleketin daha iyi idare edileceğini zannetmek ufak bir çözüm arama sonucunda konunun çürütüldüğünü anlamanın hata olacağını söyleyen Hüseyin Cahit; *“Saltanat yönetimi ile Cumhuriyet arasında, devletin iyi idare*

¹⁵³ Hüseyin Cahit Yalçın, “Esas Mesele”, *Tanın*, 1.12.1923.

etmesi görüşünde madem bir fark bulunmuyor, o zaman neden Cumhuriyet tarafı oluyorsunuz?” diye cumhuriyetçilere serzenişte bulunmuştur.

Yalçın’a göre, hürriyet ve meşrutiyeti uygun gören ve bunun memlekette vereceği kuvvete düşman olanlar, zorbalıklarını gerçekleştirmek için sürekli saltanatı pekiştirmeye ve onun adına hürriyeti ezmeye kalkmışlardır. İttihat ve Terakki aleyhinde yapılan propagandaların bir kısmının bu partinin sultana düşman olduğuna dair söylentileri meydana getirdiğini ortaya atmıştır.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra padişah idaresinde mutlak hükümete doğru gerileme tehlikesi görülmüştür. Cumhuriyet böyle bir ihtimali reddederek akıllara rahatlık verir. Bakanlar kurulunda da, cumhurbaşkanlığında da her Türk vatandaşı eşittir. Kimsenin kimseye üstünlüğü ve hakimiyet iddiası mümkün değildir. Saltanatı sürdüren kişiler değil kanunlardır. Dolayısıyla kanun haricinde kimseden emir almak mümkün değildir.

Tarihin direniş cereyanının toplumumuzu en mükemmel şekilde idareye ulaştırdığını ve millet hakimiyetinin en doğrusu olduğunu vurgulayan Yalçın, kimsenin eskiye dönmek isteyeceği hiçbir durum kalmadığını söylemiştir. Memleketin huzuru ve yükselişi cumhuriyetten gelecektir. Cumhuriyette bunu temin edemezse başka bir çare kalmamıştır. Kendimizi düzeltmekten başka çare kalmadığını belirten Hüseyin Cahit; *“Kaç kere söyledim ki yıkmakta bir fayda ve hikmet bekleyenlerden değiliz, yıkılan şeyin yerine başka bir şey kurmak, gideceklerin yerine başkalarını getirmek lazımdır.”* diyerek konuyu değerlendirmiştir. Ancak Hüseyin Cahit kurulmuş olan rejimi devam ettirmek için iktidarın başında bulunanların hatalarını görmezden gelmemek, yaptıklarını eleştirmek yeri geldiği zaman olması gerektiğini söylemiştir. Çünkü ancak bu şekilde özgür bir devlet idaresi kurulabilirdi¹⁵⁴.

Bugünkü genç Türkiye Cumhuriyeti belgesinin her satırının, bir şehidin kanı ile yazılmış ve bir kahraman kılıcının kabzası ile mühürlenmiş olduğunu savunan Yakup Kadri ise kaleme aldığı makalelerde; *“Türkiye’nin başka memleketlerde olduğu gibi hastalıklı olma ve mağlubiyetten doğma, cılız ve ağlayan bir varlık olmadığının altını çizmiştir. Onun anası bir trajedi, babası bir standıdır. Dünya yüzünde bu ilk Cumhuriyettir ki, bu kadar kudret ve heybete*

¹⁵⁴ Hüseyin Cahit, “Cumhuriyet Elbette Başarılı Olacaktır”, *Tanin*, 4.12.1923.

meydana geldi. Bir sıtma nöbeti içinde homurdanan muhalefete bu gerçeği de anlatmak mümkün olmuyor. O Cumhuriyeti bundan on beş sene evvel davul zurna ile alınan meşrutiyet gibi bir şey sanıyor. Bahsi geçen meşrutiyet, bir günlük bir 31 Mart Rezaleti ile senelerce kendini toplayamadı; o denli zayıf ve güçsüzdü.” şeklindeki açıklamasıyla bu durumun sebebini ise diğer ülkelerin genç Cumhuriyetimiz gibi kanla yoğurulmamış ve ateş içinde kavrulmamış olmasına bağlıyordu¹⁵⁵.

Genç Türkiye Cumhuriyetinin ne şekil, ne ruh itibari ile diğer cumhuriyetlere benzemeyişi yeteri derecede kanıtlar ki onu doğuran sebepler bunu doğuran sebeplerle aynı değildir. Cumhuriyetimizin kendimize has olduğunu, yabancı olmadığını belirten Yakup Kadri, bunun sebebini Türk milletinin başına gelen musibetlerin, Fransa veya Amerika'nın başına gelmeyişi ile açıklamıştır. Anlaşılacağı üzere memlekette Cumhuriyet asla bir fikir mücadelesinin karşısında değildir¹⁵⁶.

2.2.1.5.Yeni Yönetim Şekli ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Görülen Eksiklikler ile İlgili Tartışmalar

Cumhuriyetin ilanının aceleye getirildiğini düşünen Ebüzziyazade Efendi'nin gelişen olaylara bakışı şu şekildeydi: *“Haftalardan beri -Cumhuriyet, Cumhuriyet!- diye tepinen, devleti yeniden kurma diye çırpınan ve sütun sütun yazılar yazan, Celal Nuri ve Agayef Beylerin nihayet istediklerini aldıkları anlaşılıyordu.”* Büyük Millet Meclisi 158 oy ile cumhuriyeti ilan edip ve cumhurbaşkanını seçmiştir. Ebüzziyazade'nin deyişiyle, *“Önceki akşam Büyük Millet Meclisi Hükümeti idaresinde uykuya dalanlar dün sabah Cumhuriyet idaresi altında uyandılar.”*

Velid Ebüzziya'nın Tevhid-i Efkâr gazetesinde yer alan yazıya göre, cumhuriyet ilanını ısrarla ve şiddetle savunanların, fikirlerini halka kabul ettirmek için ortaya attıkları iddialar vardır. Bu kişiler hükümet şeklinin belli

¹⁵⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Genç Cumhuriyetimiz ve Eski Muhalefet I”, *Hakimiyet-i Milliye*, 28.12.1923.

¹⁵⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Genç Cumhuriyetimiz ve Eski Muhalefet II”, *Hakimiyet-i Milliye*, 28.12.1923.

olmadığını, Büyük Millet Meclisi Hükümetinde eksiklikler bulunduğunu ve bu sebepten işlerin yürümediğini, eski hükümetin dayandığı esasların bozuk olduğunu ve bunun acele ile tamamlanamayacağını, 2 Teşrinisani kararıyla kurulmuş olan devletin adının bile olmadığını, aylardır hiçbir iş görülmediğini söylemişlerdir. Bu eksikliklerin giderilmesi için ne olursa olsun cumhuriyet şeklinin kabul edilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Cumhuriyetçilerin iddiaları önceki hükümet şeklinin eksik bulunduğu, ve bu eksikliklerin cumhuriyetin ilanı ile ortadan kalkacağı yönündedir. Aceleyle yapılmış olduğu iddia edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda birçok eksiklik olduğu ve bu eksikliklerin giderilmesi gerektiği yazılmıştır. Fakat bütün tartışmalara ve konuşmalara rağmen anlaşılamayan bir şey vardır ki oda, son zamanlardaki idaresizliklerin bu eksikliklerden doğup doğmadığıdır.

Ebüzziyazade gibi düşününler aynı fikirde değillerdi. Onların düşüncesine göre, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Hükümet-i Milliye Anadolu'yu en zor şartlar altındayken idare edebildi ve bu kanun sayesinde hem savaş kazanılmış hem de barış sağlanmıştır. Üç dört sene içerisinde bu kadar iyi işler çıkarmış olan hükümet şeklinin Lozan Antlaşması imzalandığından beri memleketi idareye kesinlikle layık ve yeterli olmadığı iddiası, ancak inkar alışkanlığı bulunan insanların düşüncesi olabilirdi.

Ebüzziyazade'ye göre son zamanlardaki idaresizlik, özellikle yönetici zümrenin, bir mebusunda özeleştiride bulunurken söylediği gibi, barış zamanının gerektirdiği işleri kavrayacak beceriyi gösterememesinden kaynaklanmıştır. Yani sorun hükümet şeklinde veya kanunda değil, o kanunu uygulayan şahıslardadır. Sorun bu olunca yapılacak şey, herhangi bir ismi değiştirmek değil, yönetici mevkiine mevcut kanunlardan en uygun şekilde yararlanmayı bilen kişileri getirmek olacaktır. Devletin değiştirilen şeklinden istenildiği gibi sonuç elde edilmesi için iktidar mevkiine de yeni şahıslar getirmek gerektiği savunulmuştur. Eski üyelerden oluşan bir kabine ortaya çıkarsa cumhuriyet idaresinden beklenen verimin sağlanamayacağını belirten Ebüzziyazade'ye göre esas mesele,

Ankara'nın hükümet şeklini değiştirmekle birlikte milletin kaderinin iktidarlı ve özellikle kanunu herkesin her şeyin üstünde kabul eden kişilere bırakılmasıdır¹⁵⁷.

Cumhuriyet konusuyla en fazla ilgilenen kişinin Celal Nuri Bey olduğunu vurgulayan Ebüzziyazade, Celal Nuri Bey'in henüz cumhuriyet kavramının halk üzerinde uyandırdığı korkutucu etki geçmemişken ortaya Cumhuriyet-i Seniyye diye bir tabir atmış olmasına da tepki göstermiştir. Meclis tarafından bile desteklendiği kesinleşmemiş bir kavram olan Cumhuriyet'i, Celal Nuri Bey'in bu derece benimsemesi Ebuziyazade tarafından hoş karşılanmamıştır. O günkü durum Ankara'da İstasyon binası içindeki heyetin birbirinden farklı düşünceler arasında sonuçsuz bir şekilde sıkışıp kalmış olmasıdır. Celal Nuri Bey bununla da yetinmeyerek, *“Hükümet-i Osmaniyye'ye hükümet demek saygılı bir davranış olmazdı. Biz asıl hükümeti bundan sonra göreceğiz”* demiştir.

Celal Nuri Bey'in Ankara'da ki yetkili zümreye olan yakınlığı ve onların fikirlerini ilan etme için aracı rolü aldığını düşünen Ebüzziya Velid Efendi, yeni bir hükümet kurmaya karar verildiği hükmünü çıkarmıştır. Kendisine göre, hükümet ortaya çıkarma çabası ise endişe oluşturacak bir durumdur. Bu fikrini de şu sözlerle ifade etmiştir: *“Geçen sene dünyanın en iyi hükümetini vücuda getirdiğimizi söylemiş ve bu oluşumun mükemmelliğini halka onaylatmak için günlerce konuşma yapmıştık. Hatta bununla da yetinmeyip o günkü yenilik olarak 1 Teşrin-i Sani'nin milli bayram olması kararı alındığı gibi bu kararın tartışılmasının bile Hıyanet-i Vatanıyye'den sayılması hakkında kanun çıkarılmıştır. Şu gerçektir ki, hükümet kurumu bir deneme tahtası değildir, hiç kimse keyfiyete göre hükümet şekli değiştirme hakkına sahip değildir.”* Durum böyleyken bu konuda Celal Nuri Bey'in söz hakkına sahipmiş gibi ortaya atılmasına tahammül edememiş, devlet şeklini değiştirmenin veya yeni bir devlet şekli ortaya çıkarmanın kolay bir mesele olmadığını söylemiştir. Seçimler yapılırken meclisin hükümet şekli ile ilgili bir değişiklik yapacağı hakkında bir şey söylenmemişken Celal Nuri Bey bu konuda söz söyleme cesaretini eleştirmiştir. Ebüzziyazade, idaredeki karışıklığın sebeplerinden birinin Ankara'da ortaya atılan yeni bir devlet kurma fikri olduğunu söylemiştir. Bu fikir oluşumunun başında Celal Nuri Bey'in olmasını eleştirerek, *“Hepimizin selameti*

¹⁵⁷ Velid Ebüzziya, “Efendiler, Devletin, Adını Taktınız, İşleri de Düzeltilecek Misiniz?”, *Tevhid-i Efkâr*, 31.10.1923.

ve halkın huzuru için Celal Nuri Bey'e eğer gerçekten Devlet icat etme görevi verildiyse, bu yetkinin elinden alınmasını diliyoruz. Çünkü bu şirin ve mizahi arkadaşımızın bu derece ciddi bir meselelerle oyuncak gibi oynamasından endişeye düşüyor ve tedirgin oluyoruz” ifadelerini kullanmıştır¹⁵⁸.

Cumhuriyet meselesi ortaya çıktığından beri bu mesele aleyhtarı olanların tartışmaları, zannedildiği gibi bu kavramdan korkmalarından değildir. Sadece cumhuriyet kavramının ortaya çıkması ve kurulmasının zamansız olduğunu düşünenler, bir kelime değişikliği ile idarede iyileşme olmasının mümkün olamayacağına üstünde durmuşlardır. Asıl iyileşmenin idare işlerinin olumlu ve ılımlı yönetilmesiyle sağlanacağını düşünmüşlerdir ki, isim ve şekil değiştirmenin vakit kaybı olacağını, idare şeklini değiştirerek istenilen sonuca ulaşılabileceğini savunmuşlardır.

Cumhuriyetçiler, isim değiştirmesini ve yeni esasların konulmasını tercih ettikleri için kendilerinden vaat ettikleri iyi idare şeklini sunmaları beklenmiştir. Cumhuriyetçi kişiler cumhuriyeti ilan etme konusunda gösterdikleri çabayı aynı şekilde memleketin iyi idare edilmesi konusunda da gösterirlerse, cumhuriyet kavramının halk içinde daha kolay kabul göreceği belirtilmiştir.

Fakat görünen o ki istifa eden Fethi Bey hükümeti mensuplarıyla, cumhuriyeti ilan edenler aynı kişilerdir. Vekil yerine cumhuriyet nazırı olarak isim değiştiren mevkilere yine aynı isimlerin gelmesiyle hiçbir şeyin başarıya ulaşamayacağını belirten Ebüzziyade, özellikle bu kişilerin yanında Celal Nuri ve Ahmet Agayef Beyler gibi isimler bulunacak olursa ümitle beklenen halkı maddi ve manevi olarak rahatlatan işler yerine, lüzumsuz satır satır yazıdan başka bir şey ile karşılaşmanın muhtemel olduğunu söyleyerek vurguladığı isimlerin icraatlarını eleştiriyor ve durumu şu şekilde özetliyordu; “*Memlekette bugün yüksek zümrenin de halkın da istediği tek şey hükümet şeklinin değiştirilmesi tartışmalarına son verilerek millete hizmet eden işlerle meşgul olunmasıdır. Eğer dün Cumhuriyeti ilan eden grup bunları yapabilecekse bize de cumhuriyetimiz mübarek olsun demek düşer.*” diyerek tepkisini belirtiyordu¹⁵⁹.

¹⁵⁸ Velid Ebüzziya, “Devlet İhtirai İleti”, *Tevhid-i Efkar*, 24.10.1923.

¹⁵⁹ Velid Ebüzziya, “Efendiler, Devletin, Adını Taktınız, İşleri de Düzeltilecek Misiniz?”, *Tevhid-i Efkar*, 31.10.1923.

Ahmet Reşit'in, Ahmet Cevdet Bey'in talebi üzerine Teşkilat-ı Esasiye hakkında kaleme aldığı yazı da, evvela devletin önemli hukuki işleri ile işgalin kendine kazandırdığı ilim ve tecrübeden ardından Mukayeseli Fransız Hukuk-ı Esasiyesi kitabını tercüme ettiğinden bahsederek bu hususta yetkin olduğunu ifade etmiştir. Kanun yapmak işinin önemine dikkat çekerek kanunun iyiliğine veya kötülüğüne göre memleketlerin refahı yahut felaketinin gerçekleşebileceğini söylemiştir. Kanun-u Esasi ülkedeki kanunların temelidir kanunlar onun üzerine olarak inşa edilir. Temel sağlam değilse o binanın ayakta kalması mümkün değildir.

Bu kadar hassas bir konuda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadili için seçilen yol, kanun yapma metodu bakımından uygun görülmemiştir. Bu tadilatın fırka azalarından oluşan ve çoğu kanun yapma ilminden habersiz bir grup tarafından değil hukuk-ı esasiye'ye hakim yerli yabancı hukuk-ı esasiye alimlerinden oluşan bir komisyona havale edilmesi uygun görülmüştür. Mecelle'nin ıslahında ilim adamlarından mürekkep bir komisyon teşkil olunmuş iken önem bakımından onun çok üstünde olan ve memleketin ve zamanın ihtiyaçlarına göre ıslahı gerekli olan Kanun-u Esasi'nin ıslah ve tadilinde aynı usulün uygulanmaması hata olarak görülmüştür.

Ahmet Reşit'e göre; Teşkilat-ı Esasiye Kanunu oldukça zor bir dönemde büyük karışıklıklar arasında ihtisas sahibi olmayan kişiler tarafından alelacele düzenlenmiş ve meclis buna göre tertip edilmiştir. Bu meclise aza tayininde ise ilim sahiplerinden ziyade ihtilalci ruha sahip insanlar seçilmiştir. Kapanan meclisten bu bakımdan bir fayda beklemek anlamsız bulunmuştur.

Ahmet Reşit'in Teşkilat-ı Esasiye'nin analizi ise şöyledir;

Birinci madde üzerinde herhangi bir tartışmaya yer yoktur; "Hakimiyet bila kayd u şart milletindir idare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müsteniddir." Yani mebusların ve Heyet-i Vekile'nin gayretleri mevcut oldukça burada tanımlanandan daha iyi bir hükümet şekli yoktur. İkinci madde de ise "İcra kudreti ve teşrii salahiyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan millet meclisinde tecelli ve temerküz eder." Bu madde de meclise teşrii yetkisi verilmesi sakıncalı bulunmuştur. Çünkü meclise girmek için tecrübeye dair yahut ilmi bir şart bulunmamaktadır. 21 yaşına girmiş bir partiye üye olan herkes

milletvekili seçilebilirdi. Bu bakımdan yazar iki dereceli bir meclisin daha sağlıklı bir yasama faaliyeti yürütebileceği fikrindedir. Kanunda haiz olması gereken liyakatlerin, ehliyetlerin sıralandığı ve buna göre yine millet arasından ancak gerekli ilme ve tecrübeye sahip zevat arasından seçilecek bir ayan meclisinin olması, bunun azalarının yarısının birkaç senede bir değişmesi daha iyi bir idare sağlayabilecektir. Meclise yegane seçilme şartı yaş olduğu müddetçe tek meclisi zararlı görmüştür. Eğer meclise seçilme şartı olarak şu niteliklere sahip zevat arasından en az 45 yaşında olanlar arasından mebus seçilecektir türünde bir madde olursa tek meclisin zararları da giderilebilirdi. Cahil bir adamın meclise girmesindense o memlekete hiç adımını atmamış bir ilim sahibinin mecliste olması kanun faaliyetinde bulunması daha hayırlı görülmüştür. Ayrıca mebus sayısının azaltılması beklenirken arttırılma yoluna gidilmiştir. Bu durumunun iki tür mahzuru vardır, ilk olarak dünyanın herhangi bir yerinde çok sayıda değerli, faydalı mebus çıkması mümkün olmayacağı için çoğunluk yerine niteliğe önem verilmeli, ikinci olarak da maddi bakımdan bu kadar fazla mebusa maaş verilmesi ülke maliyesi için zararlı olacaktır¹⁶⁰.

Tan gazetesi adına Ankara'ya giden Mösyö Jantizon'un görüşleri ise, yeni Türk anayasası milletin durumuna ve vaziyetine uygun olmasının yanı sıra Heyeti Umumiye'ye sahip olması bakımından batı cumhuriyetlerine benzer bir yapı teşkil edeceği yönündedir. Yeni Türkiye'nin Teşkilat-ı Esasiye'si sağlam temeller üzerine oturtularak daha sonra bu yoldan dönme çabalarının önüne geçilecektir. Her memleket her türlü idare usulü ile ilerleme sağlayabilir ancak önemli olan zeki ve çalışkan idarecilere sahip olmak ve işlerin devlette ehillerine bırakılmasıdır¹⁶¹.

Londra'da Daily Telegraph gazetesi "Yeni Türkiye" başlığı altında bu konudaki haberine yer vermiştir. Ahmet Cevdet'in düşüncesine göre yapılan haberde pek çok yanlış olduğu açıktır. Mesela cumhuriyet bahsinde yürüttüğü fikirler tamamen Teşkilat-ı Esasiye'nin müzakeresinden ortaya çıkmıştır ancak bu müzakereler henüz bir kesinlik kazanmamış ayrıca bu gibi konular dünyanın her yerinde önemli bir tartışma zemini oluşturur ve farklı fikirlerin ortaya çıkması da tabiidir. Bu konuda gazetede(Daily telgraph) Mustafa Kemal Paşa'nın reis-i

¹⁶⁰ Ahmet Reşit, "Teşkilat-ı Esasiye Kanununa Dair", *İkdam*, 12.10.1923.

¹⁶¹ *İkdam*, 16.10.1923.

cumhur olmasının kendisine karşı muhalif bir hareket meydana çıkarabileceğinden bahsedilmiştir. Bu tarz söylemlerin önüne geçilmesi cumhur reisinin yetkileri ve şahsında toplayacağı vazifeler bakımından mesela Fransız reis-i cumhurunu taklit etmekle mümkün görülmüştür. Ancak teferruata ait işlerde başka ülkelerdeki uygulamalar örnek alınabilir ama esasa ait işlerde bu durum değişebilirdi. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun müzakeresinde 1921 Teşkilat-ı Esasiye'sinin aksine yetkin ve liyakat sahibi hukukçulardan, ilim adamlarından oluşan bir komisyondan istifade edilmesinin daha iyi bir netice doğuracağını belirten Ahmet Cevdet; *“Anayasa için yeniden bir kurucu meclis toplamak daha faydalı olacağı gibi bütün iş müdafaa-yı hukuk grubuna bırakılmaz böylece ortaya çıkan tepkiler de engellenebilir.”* demiştir. Teşkilat-ı Esasiye'nin hızlı bir şekilde değiştirilmesine karşı olan yazar bu konuda incelik ve yavaşlık ile hareket edilmesini istemiştir. Bu kanunun yapılması için ülkenin o günkü ve gelecekteki durumu, menfaatleri, zihniyeti, siyasi yapısının incelenmesi gerekmektedir. Bu kanun sadece bir grubun eseri olmamalıdır, çok çeşitli fikirde olan zümrelerden de görüş almak gereklidir. Hatta yazar anayasa taslağının basılıp kamuoyuna dağıtılarak fikir alınmasının faydalı olacağını belirtmiştir.

Özetle, yeni Türkiye'ye temel teşkil edecek bu kanunun yerel şahsi herhangi bir etkiden korunmuş olmasının ve tarafsız olarak hazırlanmasının önemi vurgulanmıştır. Genç zihinlerin bu meseleye hiç karıştırılmamasının, ayrıca dönemin olaylarının bu kanununda tek etken olmasının üzerinde durulmuştur. Kamuoyunun bu konuda daha etkin hale gelmesi sadece o anı değil geleceği de etkileyecek olan bir kanunun yapımında birden fazla fikir grubunun etkin olmasının bu yasayı uzun ömürlü hale getireceği savunulmuştur. Yeni Türkiye'de ordu hiçbir zaman bir siyasal baskı grubu olmamıştır, bu bakımdan Teşkilat-ı Esasiye sadece Meclis-i Mebusan'ın fikirlerine dayanarak hazırlanmıştır. Eğer Mustafa Kemal Paşa reis-i cumhur olmaktan geri durursa milletin sonsuz sevgisine nail olacağı ve Teşkilat-ı Esasiye müzakeratının daha gayr-ı şahsi bir mecrada yürüyeceği bildirilmiştir¹⁶².

Bütün çabalara rağmen TBMM medeni ülkelerdeki meclislerle aynı seviyede bulunmamaktadır. Bunda da başlıca sebep seçim usulüdür. Bu meclis ile

¹⁶² Ahmet Cevdet, “Meydana Çıkan Yeni Mesele”, *İkdam*, 18.10.1923.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yapılacaksa seçime gidilmeli ancak hiçbir propagandaya müsaade edilmemeli kamuoyu tamamen kendi fikrinde serbest bırakılmalıdır ve hükümet bu seçimlere hiçbir gücün tesir etmemesini temin etmelidir. Böylece meclis herhangi bir kimsenin fikrinin tesiri altında olmaz, radikal, muhafazakar, sosyalist gibi toplumda karşılığı olan farklı fikirlerden gelen fırkalardan müteşekkil olurdu. Ahmet Cevdet'in değerlendirmesine göre, mevzu bahis olan Mustafa Kemal Paşa'nın fikrinin ne olduğu değil bu fikri uygulama şeklidir. Eleştirilen bu usul bugüne ve geleceğe dair kaygılara neden olmaktadır. Bazı kararların, milletin geleceğini ilgilendiren meselelerin bir-iki saatlik müzakere ile kabul edilmesi gelecek için endişeye sevk etmektedir. Bazı meselelerin iyice anlaşılabilmesi her yönü ile ortaya çıkarılabilmesi ancak uzun münakaşalar ve müzakereler ile mümkün olabilirdi. En önemli kararları hemen ve etraflıca düşünmeden kabul eden mebusların oyları sağlam ve güvenilir kabul edilemez, kuvvetli deliller ve başka türlü bir çevrede bu oylar hemen taraf değiştirebilirdi.

Halk fırkasının vaziyeti Mustafa Kemal Paşa'nın da malumu olduğundan fırkadaki zaafı başka bir usul ile gidermeye çalışmıştır. Ancak iyi neticeler hasıl olmamıştır. Ahmet Cevdet'e göre, eğer Teşkilat-ı Esasiye Kanunu için her türlü baskıdan uzak yeniden seçim yapıp Teşkilat-ı Esasiye kararlaştırıldıktan sonra fırkayı teşkil etseydi kamuoyunun genel fikrine uygun daha doğru bir yolu tercih etmiş olurdu. Mecliste meslekleri icabı pek çok meselede belirli bir fikre sahip olmayan kendisini seçilmişten ziyade atanmış gibi gören mebus çoktur. Hatta İstanbul matbuatında esasen fırka fikirlerini izah eden yazılar yazan mebuslara karşı olan pek çok mebus olduğu ve bunların aleyhte makaleleri okuyarak oralardaki fikirleri yansıttığı ve bunun müzakereleri uzattığı yolunda pek çok duyum olduğunu belirten yazar, Türklüğe büyük hizmetleri dokunan Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin daha iyi yol arkadaşlarını hak ettiğini söylemiştir¹⁶³.

¹⁶³ Ahmet Cevdet, "Fırka Zaferleri Yahut Terbiye-i Siyasiye Noksanları", *İkdam*, 17.11.1923.

2.2.2. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Hazırlanırken Öne Çıkan Konular

2.2.2.1. Devletin İsmi ve İdare Şekli Hakkındaki Tartışmalar

Teşkilat-ı Esasiye Kanun'u ile detaylı bir şekilde açığa kavuşturulması beklenen devletin şekli, idaresi gibi hususlar konusunda gazetede çıkan haberler İkdâm gazetesinde spekülasyon olarak değerlendirilmiştir. Çünkü layiha henüz cumhuriyet halk fırkası gurubunda tartışılmamıştır ve uzmanlardan oluşan bir heyet tarafından incelenmektedir. Titizlikle sürdürülen incelemelerin ardından Teşkilat-ı Esasiye Kanunu önce fırka grubuna oradan da meclise müzakereler için sevk edilecektir. Bundan dolayı basında tartışılan maddeler kesinlik kazanmamıştır ve yapılan yorumlar tahminden ibarettir. Yenigün gazetesinin verdiği bilgiye göre ise, reis-i cumhur, devletin revidir, meclisin temsilcisi ve Heyet-i Vekile'nin doğal revidir. Millet meclisi yasama ve yürütme yetkisine haizdir, bu yetkilerin dışarıda temsilcisi meclis içinden seçilen reis-i cumhur iken yürütme vazifesinin yürütücüsü yine meclis içinden seçilen heyet-i vekiledir¹⁶⁴.

Devletin unvanını, idare şeklini esaslarını belirleyen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yeni baştan yapılmamıştır. Milli Mücadele döneminde dönemin şartlarını gözetenek hazırlanan ve 1876 Kanun-u Esasi'nin yerine geçecek olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yeni dönemin getirdiği ihtiyaçlara göre tadil edilmektedir. Ancak Türkiye devletinin idare şekli millet hakimiyetine dayanıyor ise de Teşkilat-ı Esasiye'de ki yönetim şekli, dünyadaki devlet sistemlerinden hiçbirine benzememektedir.

Avrupa'da, Amerika'da, Asya'da medeni devletlerin hepsi cumhuriyetle yönetilmektedir ve bunların hepsi de hakimiyet-i milliye esasına dayanmaktadır. İngiltere ve İtalya'da kral olmasına rağmen bunlar birer cumhuriyettir. Cumhuriyet sadece seçimle ilgili değildir irsi bir reis-i hükümet ile de cumhuriyet olabilir. Önemli olan milletin hak ve yetkileridir. Memleketimizde de hükümet tamamıyla milletin kontrolü altındadır. Kralın yetkilerini de belirleyen millettir.

¹⁶⁴ İkdâm, 17.10.1923.

Bu bakımdan kral da, milletin seçimiyle gelen devlet başkanı da milletin onayına muhtaçtır. Nihayet mesele ilmi bir şekilde ve medeni memleketler örnek alınarak açıklığa kavuşturulmuştur. Yeni kabul edilecek anayasa ile ilgili Gazi Paşa şu esasları teklif etmiştir:

“Türkiye Devletinin şekli, cumhuriyettir. Türkiye Cumhuriyetinin dini İslam’dır. Lisanı Türkçedir. Türkiye cumhurbaşkanı Millet Meclisi Heyet-i Umumiye’si tarafından ve azası içinden yalnız bir daire-i intihabiyeye mahsus olmak üzere seçilir. Cumhurbaşkanı tekrar seçilebilir. Cumhurbaşkanı devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe meclise, heyet-i vekileye başkanlık eder. Başvekil cumhurbaşkanı tarafından seçilir. Diğer vekilleri başvekil seçer ve kabine cumhurbaşkanı tarafından meclisin onayına sunulur. Eğer bu esnada meclis içtimada değilse keyfiyet meclisin içtimaina ertelenir¹⁶⁵.”

Akşam gazetesinde yer alan habere göre, devletin adı Türkiye Halk Cumhuriyeti olacak, kabine usulü ve heyeti vekile sürdürülecek ancak parlamenter idarenin diğer unsurları aynen kabul edilmeyecektir. Parlamenter sistemlerde veya meşrutî idarelerde yasama ve yürütme yetkisi, kuvvetler ayrılığı ilkesi ile birbirinden ayrıldığı halde yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda meclis her iki kuvveti de kendi bünyesinde yetkisi altında bulundurmaktadır. Meclis yalnız kendi yetkisi altındaki yürütme kuvvetini temsil için kendi içinden seçtiği bir kişiyi görevlendirmektedir ve bu kişiye reis-i cumhur sıfatı verilmiştir. Parlamenter sistemlerde mevcut olan kabine usulü bazı değişikliklerle sürdürülmüştür. Reis-i cumhur yaygın uygulamanın aksine hem hükümetin reis-i hem de devlet reisidir. Ancak reis-i cumhur yahut hükümdar bilinen uygulamalarda kabine reisinden ayrıldılar. Ayrıca Fransa gibi uygulamalarda icra vekilleri reisi nazırları meclis dışından seçme yetkisine sahipken Türkiye’deki uygulama da bunlar ancak meclis azası arasından seçilebilmektedirler. Bunlardan görülüyor ki tadil edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile kabul edilecek sistemle, parlamenter sistem arasında açık farklar bulunmaktadır. Ancak kanunun son şeklini almadığını da söylemek gerekir. Kabul edilen metin büyük oranda belirtildiği şekilde kalmıştır¹⁶⁶.

¹⁶⁵ İkdâm, 30.10.1923.

¹⁶⁶ Akşam, 28.10.1923.

Mustafa Kemal Paşa beyanâtı ile Teşkilat-ı Esasiye kanunu tadilatının cumhuriyet esaslarını kabulden ibaret olduğunu belirtmiştir. İkdâm gazetesi 24 Eylül tarihindeki haberinde, Cumhuriyet Halk Fırkasının büyük divanında tadilat meselesinin müzakere edilmeye başlandığını yazmıştır. Müzakere sırasında devlete verilecek isim konusunda iki seçenek ön plana çıkmıştır ki bunlar; “Türk Halk Devleti” ve “Türk Halk Cumhuriyeti”. Devlet reisi ise reisi cumhuri veya reisi devlet olarak isimlendirilecektir. Tanin gazetesi devletin isminin “Türk Cumhuriyeti” olarak belirlenmesinin uygun olacağını söylerken, reis-i devlet yerine de reisi cumhuriyet tabirini önermektedir. Ayrıca “Halk Cumhuriyeti” tabirinin ancak Teşkilat-ı Esasiye ile tayin olunabileceğini belirtmiştir. Batı tipi bir cumhuriyette meclisin yasama kuvvetine sahip olması yürütme ve yargıdan bağımsız olması gerekmektedir. Bu itibarla düşünülen şeklin farkları dikkat çekmektedir¹⁶⁷.

Yeni şekil hakkında yapılan tartışmalar İkdâm gazetesinde şu şekilde değerlendirilmiştir: *“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda tevzin-i kuvva esası kabul edilmiştir. Devletin şekli cumhuriyetle idare olunur Türk devleti şeklinde beyan olunmuştur¹⁶⁸. Hükümetin başına başvekil ismi verilecek, meclis toplanmadığı zaman meclis reisleri, divan azaları ve şube reislerinden bir denetim heyeti oluşturularak meclisin vazifelerini yapacaktır. Reis-i cumhurun vazifeleri ise henüz kesinleştirilmemiştir, mecliste son halini alacaktır¹⁶⁹.”*

2.2.2.2. Cumhuriyetin Biçimi ve Devletin Merkezi Hakkındaki Tartışmalar

Mustafa Kemal Paşa 22 Eylül 1923 tarihinde Neue Freie muhabiri Mösyö Josef Hans Larar ile yaptığı mülakatta ülkenin gidişatı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bu mülakat Vatan gazetesinde değerlendirildiğinde, Teşkilat-ı Esasiye gereğince hakimiyetin kesinlikle millete ait olduğunu, icra kudretinin ve teşrii salahiyetinin milletin temsilcisi durumdaki mecliste bulunduğunu belirten Gazi Paşa’nın, bu iki madde ile esas fikrini ortaya koyduğu savunulmuştur. Bahsi

¹⁶⁷ İkdâm, 24.9.1923.

¹⁶⁸ İkdâm, 26.9.1923.

¹⁶⁹ İkdâm, 27.9.1923.

geçen maddeler yorumlandığında, yapılacak olan tadilatların Cumhuriyet fikri esasına dayanacağını anlamış oluyoruz. Kurulacak olan demokratik cumhuriyet sisteminin merkezi ise tartışma konusu olmuştur. Belirtilen görüşler doğrultusunda Ankara'nın Türkiye Cumhuriyetinin merkezi olması kabul edilmiştir¹⁷⁰.

Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, Viyana'da çıkarılan Neue Freie Presse gazetesine verdiği beyanatının esas metni Hakimiyet-i Milliye gazetesinde şu şekilde ele alınmıştır: *“Yeni Türkiye'nin yenilik hareketi henüz nihayetlenmemiştir. Yakın bir gelecekte Teşkilat-ı Esasiye'nin gelişimi hakkındaki hükümet teklifi Meclise sunulacaktır. Sonuç olarak reisi cumhurdan, reisi hükümetten ve sorumlu vekillerden oluşan bir hükümet meydana getireceğiz.”*

Anadolu Ajansı'nın verdiği bilgiye göre, iki üç günden beri Ankara ve İstanbul gazetelerinde Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine atfedilen beyanat, yetkisi olmayan kişiler tarafından çıkarılmıştır. Gazi Paşa hazretlerinin, Ankara'da bulunan Neue Freie Presse Fraye Prese muhabiri Mösyö Jozef Hans Larar'a verdiği beyanat şu şekildedir:

Muhabirin Türkiye Teşkilat-ı Esasiye Kanununda ileriki tarihte yapılacak olan tadilatın neler olduğu hakkındaki sorusunu yanıtlayan Mustafa Kemal, Yeni Türkiye Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hakimiyetin kesinlikle millete ait olduğunu hatırlatarak, icra gücünün, teşrii salahiyetin, milletin temsilcisi durumundaki mecliste ortaya çıktığı ve toplandığı maddelerini tekrar etmiştir. Bu iki maddenin ise yalnızca “Cumhuriyet” kavramını nitelediğini belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yenilikleri henüz tamamlanmamıştır. Savaşın sonra Türk Teşkilat-ı Esasiye'sinin gelişimi kesin bir şekil almamıştır, tadilat yaparak daha iyi bir hale getirmek gerektiği düşünülmüştür. Türkiye'de fiilen belirlenmiş olan şekil, kanunen de tespit edilecektir. En kısa zamanda bu konu ile ilgili hükümetin hazırlamış bulunduğu kanun teklifi, meclise sunulacaktır. Bu maddeler ile Teşkilat-ı Esasiye Kanununun gelişimi ve mükemmelleştirilerek tamamlanması amacı güdülmüştür. Avrupa ve Amerika da bulunan cumhuriyetler, birbirlerinden farklı değildir. Aralarında yalnızca şekil itibarıyla

¹⁷⁰ Vatan, 24.9.1339 - İkdam, 23.9.1923.

fark bulunmaktadır. Aynı şekilde Türkiye'nin de diğerlerinden ayrıldığı tek nokta şeklidir. Cumhuriyet sistemiyle idare edilen diğer ülkelerde olduğu gibi, bizde de hakimiyeti elinde bulunduran bir parlamento bulunuyordu. Yalnızca bizde Büyük Millet Meclisi'nin, hem teşrii hem de icrai işleri yapmaya hakkı vardır. Vekiller ise başka ülkelerde olduğu gibi bizde de kendi vekaletlerine ait işlerden sorumludurlar. Sonuç olarak reisi cumhur, reisi hükümet ve sorumlu vekillerden oluşan bir hükümet oluşturulması düşünülmüştür.

Yeni Türkiye'nin payitahtı neresi sorusunun cevabı ise bellidir. “*Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin payitahtıdır*¹⁷¹.”

Devletin merkezi meselesi İkdam Gazetesi'nde şu şekilde kaleme alınmıştır;

“*Türkiye'nin makarr-ı idaresi Ankara'dır.*”

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na bu madde ilave edilmiş ve müzakerelerde İstanbul'un başkent olması yönünde fikir beyan eden bir mebus olmamıştır. Bu müzakerelerde ortaya çıkan başlıca dört görüş ise şunlardır:

“**1-** Merkez-i hükümet Ankara'dır.

2- Merkez-i hükümet Sivas olmalıdır.

3- Yeni başkent için yeni bir şehir inşa edilmelidir.

4- Ankara'nın adı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya izafeten değiştirilmeli, Ankara merkez ittihaz olmalı ancak İstanbul'un idaresi yeniden düzenlenmelidir.

İsmet Paşa bu husustaki nutkunda memleketi her yönden savunmanın gerekli olduğunu, bu bakımdan Anadolu'nun ortası olan Ankara'nın başkent olarak seçildiğini bildirmiştir¹⁷².”

2.2.2.3.Yeni Anayasada Örnek Alınacak Cumhuriyet Anlayışı Hakkındaki Tartışmalar

¹⁷¹ Hakimiyet-i Milliye, 27.9.1923.

¹⁷² İkdam, 10.10.1923.

Muharrirlerin birçoğu Cumhuriyet fikrinin isabetli olduğunu ve şimdiye kadar belirsiz olan hükümet şeklinin nihayet belirlenerek makul bir şekil aldığını belirtmişler. Bu kararın tereddütsüz bir şekilde kabul edilmesinin gerektiğini yazmışlardır.

Muharrirlerin doğal gördüğü mesele, esasında çok karmaşık ve önemlidir. Öncelikle tespit edilmesi gereken nokta, ilan edilmek istenen cumhuriyet bazı habercilerin farkında olmadan dile getirdikleri Batı ülkelerinde bulunan cumhuriyet ile aynı olacaksa, bu şekilde bir rejimin 1 Teşrinisani de kabul edilmiş olan Hakimiyet-i Milliye esasıyla taban tabana aykırı olur. Avrupa’da pek çok cumhuriyet içinde örnek alınabilecek olanları Fransa Cumhuriyeti ve Amerika’da Hükümet-i Müttehede Cumhuriyeti’dir.

Velid Ebüzziya, ülkemizde gerçekleştirilmek istenen cumhuriyet ile diğer ülkelerde ki cumhuriyet anlayışının arasındaki farkı şu şekilde ortaya koymuştur. Ona göre, Fransa Cumhuriyeti demokrasi üzerine kurulmuştur. Fakat bu cumhuriyetin genel egemenlik esasına dayalı olmaması doğaldır. Yoksa Fransa Kanun-u Esasi’sinde reisi cumhura savaş ilanı, barış imzası, af ilanı, meclisi vükelanın verdiği kararları reddetme hakkı gibi birçok hak tanınmıştır ki bu hukuk, meşrutiyet ile idare edilen memleketlerde ki hükümdarlar hukukunun aynısıdır. O halde Ankara’da temelleri atılan cumhuriyet Kanun-u Esasi’si, Fransız Kanun-u Esasi’sinden faydalanılıp, memlekette kaldırılmış meşrutiyet şeklinde bir idare şekli kurulacak, ve değişen yalnızca Saltanat-ı Meşruta isminin Türkiye Halk Cumhuriyeti olmasıdır. Fransız hukuku kabul edilmeyip demokrasi usulünün en üst seviyede yürürlükte olduğu Amerika Kanun-u Esasisi uygulanacak olursa o zaman daha büyük problem meydana gelecektir. Çünkü Amerika da reisi cumhura verilmiş olan haklar, Avrupa da saltanatla idare edilen hükümetlerde hükümdara verilen haklardan çok daha fazladır. Eğer belli bir kesimin söylediği gibi batı usulünde bir cumhuriyet oluşturulacaksa, Kanun-u Esasi de olduğu gibi Fransa ya da Amerika’daki sistem örnek alınacaktır. Bu ise kazanılmış olan mücadelenin temeli olan Hakimiyet-i Milliye fikrinden vazgeçmek olarak değerlendirilmiştir¹⁷³. Bunun yanı sıra Amerika’da ki Kanun-u Esasi ince elenip sık dokunarak hazırlanmış ve yüz elli senedir tadiline ihtiyaç

¹⁷³ Velid Ebüzziya, “Cumhuriyet Hakimiyet-i Milliye esası ile Kaabil-i Telif Değildir”, *Tevhid-i Efkar*, 26.9.1923.

duyulmamıştır. Bizde ise bunun aksine günün ihtiyaçlarını karşılamak için sürekli tadilin mevzu olmasına alışılmıştır¹⁷⁴.

2.2.2.4. Cumhurbaşkanının Yetkileri ve Kuvvetler Birliği Meselesi Hakkındaki Tartışmalar

Yeni dönemde memleketin uğraşması gereken en önemli mesele hükümetin ne şekilde teşkil edileceği ve faaliyet göstereceğidir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak tadilatta bu hususta da muhakkak bir değişiklik olması bekleniyordu. Ancak bu değişikliğin ne şekilde olacağı herkesin merak ettiği bir konuydu. Lütfi Fikri Tanin gazetesinde ki yazısında bu konuyu ele alırken, hem tefrik-i kuvva hem de tevhid-i kuvva taraftarlarının ortak paydasının sorumlu ve birbiriyle uyuşan bir hükümet teşkil etmek olduğunu söylemiştir. Böyle bir kabine teşkili de Meclis riyasetine ait kanunlarda bazı değişiklikler yapmadan mümkün olmayacaktır. Teşkilat-ı Esasiye meclis riyasetine o kadar fazla yetki ve hak tanımıştır ki onun onayı olmadan mevcut durumda herhangi bir icra yapılması mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden kabine sistemi sonrasında yapılması gereken işin meclis reisinin yani Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yetkilerini düzenlemek olacağının üstünde durmuştur. Çünkü mevcut durumda meclis reisi hem yasamanın hem de icranın başındadır ancak değerlendirmeye göre, pratikte ikisini birden hakkıyla yerine getirmesi mümkün olmamaktadır¹⁷⁵.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hazırlanırken Amerikan anayasasını esas alan bir Teşkilat-ı Esasiye hazırlanması yolundaki fikirleri yerinde bulmayan Lütfi Fikri, bambaşka bir muhit içinde doğmuş bir kanunun memleketimizde yerleştirilmeye çalışılmasını doğru bulmamıştır. Amerika tefrik-i kuvva prensibinin en katı şekilde uygulandığı bir ülkedir. Amerika'da vekillerin meclise ne girme ne de orada tek söz söyleme hakkı vardır. Meclisin de vekilleri tayin yahut azil hakkı yoktur. Vekilleri reis-i cumhur seçip azledebilir. Yürütme tamamen reis-i cumhurun sorumluluğunda iken meclis yasama faaliyetini yürütür. Ancak hakimiyet-i milliye konusunda oldukça hassas olan memleketimizde

¹⁷⁴ Ahmet Emin Yalman, "Cumhuriyetin İlanı", *Vatan*, 31.10.1923.

¹⁷⁵ Lütfi Fikri, "Hükümet ve Düşüncükleri", *Tanin*, 20.8.1923

meclisin yürütme vazifesini tamamen başka bir organa teslimi düşünülemez. Mustafa Kemal Paşa'nın bu şartlar altında başvekil olması, yürütmeyi bizzat ele alması memlekete daha büyük hizmetler etmesini sağlayacaktır. Çünkü reis-i cumhur, cumhuriyette sembolik bir rolü ifade ederken başvekil doğrudan yürütmenin temsilcisi olarak bütün faaliyeti yürüten şahıstır¹⁷⁶.

Başka memleketlerden örnek alınacak cumhuriyet şekli konusunda Vakit gazetesinde yapılan yorum ise şöyledir; *“Dünya’da birçok cumhuriyet şekli olmasına karşın diğerlerine örnek olabilecek mahiyette olan iki büyük cumhuriyet vardır ki; bunlar Fransa ve Amerika Cumhuriyetleridir. Fransa’da hükümet başkanı bir kere seçildikten sonra fırka işlerinden uzaklaşır ve görevi süresince tüm fırkalara karşı tarafsız kalır. Fransız cumhurbaşkanı hükümdar mevkiinde olup parlamentoda işlerin yürütülmesi için başvekil tayin eder. Amerika’da ise cumhurbaşkanı aynı zamanda kabine başkanıdır. Bundan başka Amerika cumhurbaşkanı, seçimlerde galip gelen fırkanın başına geçer ve memuriyetinde fırka reisi olarak kalır¹⁷⁷.”* Fakat şu göz önünde bulundurulmalıdır ki, bizim devletimizdeki sistem ikisine de benzememektedir. Bizde hükümet başkanı ne Fransa’da olduğu gibi kabine reisini tayin etmiş, ne de Amerika’da olduğu gibi kendisi kabine reisi olmuştur. Kabine reisi ve kabine üyeleri doğrudan millet meclisi tarafından seçilmiştir. Düşünülen yeni şekilde ise millet meclisi tarafından yalnızca kabine reisi seçilecek ve seçilen bu kişide kabine üyelerini seçecektir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yapılan tadilatla Mustafa Kemal Paşa'nın vaziyetinde mühim değişiklikler olacağını kaleme alan Mehmet Asım, Mustafa Kemal Paşa'nın halihazırda Büyük Millet Meclisi Riyaseti, Büyük Millet Meclisi Hükümeti Riyasete ve Halk Fırkası Riyaseti vazifelerini yürüttüğünü belirtmiştir. Meclis reisi sıfatıyla meclis müzakerelerini idare etmekte, ikinci vazifesi ile yürütme işlerini ve dış ilişkileri tanzim etmekte son vazifesi ile de halk fırkasını yönetmektedir. Bu üç sıfat birbirinin içine o kadar girmiştir ki birbirinden ayırt etmenin imkanı yoktur. Ayrıca mevcut Teşkilat-ı Esasiye Kanunu meclis reisinin aynı zamanda devlet reisi olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla meclis reisine verilen bazı yetkiler doğrudan devlet reisliği sıfatı ile ilgili olmuştur. Halk fırkasının reisliği konusunda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda bir husus olması

¹⁷⁶ Lütfi Fikri, “Hükümet ve Düşündükleri”, *Tanin*, 20.8.1923.

¹⁷⁷ *Vatan*, 26.9.1923.

beklenemez ise de bu üç sıfatın bir arada olması Avrupa memleketlerinde rastlanmayan farklı bir durumdur.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak tadilat ile bu vaziyet açığa kavuşturulacaktır. Devletimize “Türkiye Cumhuriyeti” adı verilirken devlet reisine “reis-i cumhur” unvanı verilmiştir. Reis-i cumhura, bu sıfatla uygun gördüğü vakitlerde meclise ve heyet-i vekileye riyaset etme hakkı tanınmıştır ancak bu yetki törensel bir anlam ifade etmektedir. Ayrıca olağanüstü durumlarda bunların doğal reisi olduğunu beyan etmektedir. Meclisin ve heyet-i vekilenin ayrıca reisi ve başvekili olacak ve idareden onlar sorumlu olacaktır. Reis-i cumhur böylelikle meclise sürekli olarak başkanlık etmek vazifesini terk etmiş yalnızca devlet başkanlığı yetkilerini üstlenmiştir. Böylelikle meclis reisliği ile reis-i cumhurluk birbirinden tamamen ayrılmıştır. Meclis başkanlığına Fethi Bey'in seçilmesi ile de somut olarak bu ayrılık gerçekleştirilmiştir. Gazi Paşa'nın firka reisliği makamından da çekilmesiyle yerine Başvekil İsmet Paşa seçilmiştir. Bütün bu değişikliklerle fiilen devlet reisliğini, meclis reisliğini, firka reisliğini üstlenen Gazi Paşa, meclis reisliğine bağlı olan devlet reisliğini ayrı bir makam olarak belirlemiş, diğer bütün vazife ve yetkilerini terk ederek reis-i cumhur sıfatını muhafaza etmiştir¹⁷⁸.

Teşkilat-ı Esasiye layihasının birtakım tadilatla kabul edileceği kesin görülmüştür. Ancak bazı vekiller veto hakkını kabul etseler de tecdid-i intihab hakkının reis-i cumhura verilmesine karşı çıkmışlar ve meclisin dört sene devamını istemişlerdir¹⁷⁹. Teşkilat-ı Esasiye'ye reis-i cumhurun seçilmesine dair maddeler ilave olunmuştur. Buna göre, reis-i cumhur Meclisi Heyet-i Umumiyesi tarafından ve kendi azası arasından seçilir. Reis-i cumhur devlet başkanı olarak yasama ve yürütmenin merkezi olan meclisin ve vekiller heyetinin başkanıdır. Meclis yasama ve yürütme yetkilerini, temsilcisi olarak kendi azası arasından seçtiği reis-i cumhura bırakır, reis-i cumhur icra yetkisini heyet-i vekile aracılığıyla gerçekleştirir. Anayasada reis-i cumhurun icra vekillerine lüzum gördüğünde başkanlık edeceği belirtilmiştir, bu ona yürütme yetkisi sağlamıştır.

¹⁷⁸ Mehmet Asım Us, “Reis-i Cumhurun Mevkii”, *Vakit*, 3.11.1923.

¹⁷⁹ Akşam, 17.3.1924.

Fakat meclis müzakerelerine katılamaz, meclise ancak sembolik olarak özel merasimlerde başkanlık edebilirdi¹⁸⁰.

Akşam gazetesinde yazıldığına göre, meclisin, reis-i cumhurun ve heyet-i vekile üyelerinin yetki ve görevlerinden pek çoğu tespit edilmiştir. Buna göre meclis, kanun koymak ve yayınlanması, savaş ilanı ve barış yapma, devletlerarası antlaşmaları yapma bütçeyi hazırlama gibi yetkilere sahiptir. Reis-i cumhur meclis üyeleri arasından seçilecek ve hükümetinin de reisi olacaktır. Burada meclisin de reisi olacak diyor ama anayasada meclise özel merasimlerde başkanlık eder diye geçmiştir. Başvekili, reis-i cumhur seçecek ve heyeti vekile başvekil tarafından seçilerek meclisin onayına sunulacaktır¹⁸¹. Encümen’de reis-i cumhurun sorumluluğu konusunda kabul edilen maddeye göre, reis-i cumhurun sadece vatana ihanet suçuyla meclis tarafından yargılanabileceğini belirten Mehmet Asım, bu maddenin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu meşrutiyet devri Kanun-u Esasilerinden farklılaştırdığını öne sürmüştür. Meşrutiyet devrinde hükümdar sorumsuz iken cumhuriyet devrinde reis-i cumhur meclise karşı sorumlu tutulmuştur.

Fransa’da yürürlükte olan 1873 anayasasında reis-i cumhurun tıpkı Teşkilat-ı Esasiye’de olduğu gibi sadece vatana ihanet suçundan yargılanabileceği maddesi bulunmaktadır. Bu şekilde siyasi ve idari işlerden, adi suçlardan dolayı reis-i cumhur mesul tutulmamıştır. Kanun-u Esasi Encümeni de bu konuda Fransa anayasasını örnek almıştır. Fransız anayasasında reis-i cumhurun hıyanet-i vataniye suçunun tanımı ve yargılamanın nasıl yapılacağı konusu açıklıkla anlatılmıştır ancak Teşkilat-ı Esasiye’de bu konularda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu nedenle yargılama usulü, meclisin reis-i cumhuru nasıl yargılayacağı, suçun kapsamının ve tanımının ne olduğu gibi konular açığa kavuşturulmalıdır¹⁸².

İkdam gazetesinde yer alan habere göre, Türkiye’nin Teşkilat-ı Esasiye’inde zaten mevcut olan cumhuriyet idaresi ilan edilecektir. O güne kadar yani TBMM tarzı ile idare olunduğundan beri Türkiye Cumhuriyeti’nin riyaset-i cumhur vazifesini TBMM başkanı üstlenmiştir. Reis-i cumhurun yeni düzenleme

¹⁸⁰ Falih Rıfki Atay, “Bir Münakaşa Münasebetiyle”, *Akşam*, 17.10.1923.

¹⁸¹ Akşam, 20.10.1923.

¹⁸² Mehmet Asım Us, “Reis-i Cumhurun Mesuliyeti”, *Vakit*, 11.2.1924.

ile meclis riyasetinden ayrı tutulması veya eski durumun devamı iki ayrı seçenek olarak müzakere edilmiştir. İki fikrin de taraftarları mevcuttur. Gazetenin istihbaratına göre Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yasama ve yürütme yetkileri kesinlikle TBMM bünyesinde toplanmıştır. Bu mevzuu üzerine verilen bir uzman yeni olan hiçbir şeyin yapılmadığını yeni olarak adlandırılan her şeyin eski varlığının devam ettiğini sadece bunların genişletilip ve detaylandırıldığını bildirmektedir. Ayrıca yeni Teşkilat-ı Esasiye ile cumhuriyetin ilan edilmeyeceğini zaten mevcut olan idarenin cumhuriyet olduğunun söyleneceği fikrindedir. Gazetenin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ortaya çıkacak kuvvetler birliği Avrupa'nın burjuva cumhuriyetlerinde hakim olan kuvvetler ayrılığı ile farkına dair sorusunu ise TBMM'nin hem yasama hem de yürütme yetkisini bünyesine aldığını, böylelikle esasen millette olan hakimiyetin meclis eliyle yürütüleceğini söylemiştir. Meclis'in reisi aynı zamanda reis-i cumhurdur. Bu usulün getireceği sonucun ise en son şekliyle halkçılık olduğu beyan edilmiştir¹⁸³.

İkdam gazetesinde yer alan haber değerlendirildiğinde, reis-i cumhur makamının açıklığa kavuşturulması ile heyet-i vekile, reisinin reis-i cumhur tarafından tayini ve icra vekillerinin de heyet-i vekile reisi tarafından seçilip meclisin onayına sunulması bütün meşruti ülkelerde geçerli olan kabine sistemine doğru bir gidişi göstermektedir. Ancak meclisin hala yasama ve yürütme kuvvetini bünyesinde toplaması ve heyet-i vekilenin meclisin icra memuru sıfatıyla vazifelerini yerine getirmeleri usulü devam etmiştir. Bu sebeple tefrik-i kuvva esasını kabul etmeden tam manasıyla kabine usulüne geçilemeyeceği bildirilmiştir. Yasama ve yürütme yetkilerinin hala mecliste kalması heyet-i vekileyi yetki ve sorumluluk bakımından güçsüz bırakmaya devam etmiştir. Bu usulde heyet-i vekilenin faaliyete geçmesi ve çabuk kararlar alabilmesi imkan dahilinde olmamaktadır. Bundan hem memleketin idaresi hem de iktisadi zarar görmüştür. Reis-i cumhur seçmek, vazife ve yetkilerini tespit etmek ve cumhuriyet şeklini belirlemek ile bu sakıncaların önü alınamayacağı yazılmıştır. Teşkilat-ı Esasiye'de bu yönde düzenlemeler yapılması devlet şekli yanı sıra devlet idaresi konusunda da medeni ülkeler ile aynı usul benimsenmesi gerekmektedir. İkdam gazetesinde yer alan bu yazının özüne bakılacak olursa, Teşkilat-ı Esasiye konusunda tevhid-i kuvva'ya

¹⁸³ İkdam, 10.10.1923.

karşı olunduğu ve tefrik-i kuvva taraftarı olunduğu açık bir dille ifade edilmiştir¹⁸⁴.

29 Ekim 1923 tarihli içtima ile Türkiye devletinin şekli hükümeti cumhuriyet olarak ilan edildikten sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa, reis-i cumhur olarak seçilmiştir. Reis-i cumhurun başlıca vazifesi hükümet kurmaktır. Yürütme kuvvetine sahip olan meclis bu yetkisini reis-i cumhurun teşkil ettiği hükümet aracılığı ile kullanır. Meclisin seçilen hükümeti güvenoyu ile vazifelendirmek ya da her daim düşürmek hakkı mevcuttur. Herhangi bir meselede yada bir vekil üzerinde tartışma olduğu vakit meclis güvenoyu yahut aleyhte oy ile meseleyi istediği yönde çözebilir veya vekili düşürebilir. Reis-i cumhur bu çerçevede günlük siyasetin üzerinde genel siyaseti belirleyen bir makam olarak düşünülmüş bu nedenle buhranlı dönemlerde meclisi seçime götürme hakkı tanınmıştır. Reis-i cumhur bu yetkileri nedeniyle meclis müzakerelerine katılamaz oy kullanamaz. Reis-i cumhur devletin yüksek siyasetinin uygulayıcısı olduğundan hükümetin kararlarını birlikte imzalar¹⁸⁵.

Büyük Millet meclisi 24 Mart günü yapılan içtimasında reis-i cumhura tecdid-i intihap hakkı veren maddeyi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hakimiyetin bilakaydüşart millette olduğu ve bunun da mecliste temerküz ettiği yolundaki maddesine aykırı bulduğu için reddetmiştir. Encümen Reisi Yunus Nadi Bey'in bu mesele üzerine reislikten çekileceği hatta hükümetin dahi düşeceği konuşulmuş, bir buhrana doğru gidiş gözlemlenmiştir. Mehmet Asım'a göre, bu kadar nazik ve hassas bir safhaya gelen vaziyet üç şekilde gelişme gösterebilir. Öncelikle halk fırkasında bir bölünme yaşanacağı ihtimaline değinmiştir. Ancak böyle bir bölünmenin Lozan Antlaşmasının yeni onaylandığı bu süreçte memlekete zarar vereceği aşikardır. Us'a göre, seçilecek diğer bir yol ise mevcut meclisin seçime gitme kararı alması, gelecek olan yeni meclisin reis-i cumhura tecdid-i intihap hakkı konusunda karar vermesidir. Bu madde konusunda azınlıkta kalan mebusların, meclise seçimleri yenileme konusunda ısrar etmeleri önemli olacaktır. O günün şartlarında böyle bir yola başvurulmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

¹⁸⁴ İkdam, 31.10.1923.

¹⁸⁵ Vakıf, 29.2.1924.

Tercih edilebilecek diğ er bir yol ise reis-i cumhura tecdid-i intihap hakkı verilmesini savunan mebusların meseleyi bu haliyle kabul etmeleri, akışına bırakmaları ve yeni meclisin bu konuda karar almasını beklemeleri olmuştur. Çünkü alınan karar ne hükümetin ne de reis-i cumhurun şahsına zarar vermemektedir. Aleyhte olan mebusların fikri meclisin böyle bir karar alma yetkisi olmadığıdır. Eğer böyle bir madde kabul edilmesi gerekiyorsa bunu yeni seçilecek meclisin yapması görüşündedirler¹⁸⁶. Reis-i cumhura verilmek istenen tecdid-i intihap hakkının reddedilmesi abartılı bir şekilde basında tartışılmıştır. Meselenin hassas noktası çoğunluğun reis-i cumhura tecdid-i intihap hakkı verilmesini aleyhte görmesidir. Seçim kararı alındıktan sonra yeni meclis göreve başlayana dek mevcut olan vazifeyi sürdüreceğ inden dolayı hükümet bu muhalif çoğunlukla beraber faaliyette bulunmak zorundadır. Eğer hükümet bu çoğunluğun görüşlerinin karşısında olursa icrayı sürdürmesi zorlaşacaktır. Bu çerçevede meclisin tabii seyrine devam etmesi yerinde olacaktır. Hilafet gibi önemli bir mesele hallolduktan sonra meclis seçimlerinin yenilenmesini gerektirecek büyük bir sorun gözükmemektedir¹⁸⁷.

Ağaoğ lu'nun değerlendirmesine göre, Teşkilatı Esasiye Kanunu ile Birinci Meclis tarafından kabul edilmiş diğ er kanunlardan açıkça görülüyor ki Büyük Millet Meclisi devlet başkanlığı makamı ile millet meclisi başkanlığını birleştirmiştir. Bahsi geçen kanunlar, kara kuvvetleri ve deniz kuvvetlerine ait başkumandanlık makamını tam olarak Bakanlar Kuruluna tayin etmek, başkanlık ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamak ve imzalamak, kanunları Bakanlar Kuruluna sevk etmek, memleketi yabancılara karşı temsil etmek hatta bir zamanlar Bakanlar Kuruluna aday göstermek yetkisini meclis başkanına vermiştir.

Hiç bir memlekette meclis başkanına böyle yetkiler verilmemiştir. Yalnız bizde Kanun-u Esasi ve Teşkilatı Esasiye Kanunu sebebiyle bahsi geçen yetkiler meclis başkanı yetkileri ile birleştirilmiştir. Bu da meclisin kabul etmiş olduğı usulün mantıklı bir sonucudur. Kendini milletin kaderini değı ştirmeye adayan yasama ve yürütme kuvvetlerini birleştirerek milletin kaderini bilfiil ve bizzat idare etme hakkını kendinde gö ren bir meclis tabiatı itibariyle hükümdarlık hukuk ve yetkilerine bütünüyle sahiptir. Fakat hukuk ve yetkilerin tamamının ve

¹⁸⁶ Mehmet Asım Us, "Buhrana mı Giriyoruz?", *Vakit*, 25.3.1924.

¹⁸⁷ Mehmet Asım Us, "Buhranda Tevfik Alameti", *Vakit*, 26.3.1924.

özellikle fiili ve pratik kısmının meclis tarafından bizzat yürütülmesi mümkün olamadığından bu kısmın uygulanması yine milleti temsil eden ve onun namına hareket eden başkanına verilmiştir. Bahsettiğimiz bu yetkiler milletin egemenliği esasına dayanan hükümetlerdeki devlet başkanlarının yetkileri ile kıyaslanacak olursa görülecektir ki bahsi geçen yetkiler devlet başkanı yetkilerinden başka bir şey değildir. Fransa ya da Amerika Cumhuriyetlerinde bahsi geçen yetkiler yalnız cumhuriyet başkanlığına ait yetkiler bütünüdür. Başka hiç bir makam bu yetkilere sahip değildir. Ağaoğlu'na göre görünen, Teşkilatı Esasiye Kanunu cumhuriyetin esaslarını terk etmiş ve ikinci olarak yine aynı kanun bizzat devlet başkanlığı ile meclis başkanlığını birleştirmiştir. O halde cumhuriyetin ilanına ve cumhurbaşkanlığı ile meclis başkanlığının birleşmesine Teşkilatı Esasiye Kanunu adına itiraz etmek mantıken kabul edilemez.

Açık ve belli bir idare usulünü istemeyen “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” yerine anlamını daha açık ve daha kısa bir tarzda ifade eden cumhuriyet kelimesini kullanmakla hiç bir şey değişmiş olmuyor. Teşkilatı Esasiye ile cumhuriyetin ayrı ayrı şeyler olduklarını iddia edenler kelime ile oynuyorlar. Ağaoğlu'na göre, gerçekte cumhuriyet halkın bizzat kendini güvenceye alan emirleri eline alarak kendi kaderine hakim olması ise Teşkilat-ı Esasiye mevcut olduğu cumhuriyetlerin en ileri seviyesi olarak değerlendirilmiştir. Zaten cumhuriyet usulünün sağlamaştırılmaya çalışılması sebebiyle bütün milletlerde aynen yerine getirilen bir şekil mevcut değildir. Fransa Cumhuriyeti, İsviçre Cumhuriyeti, Amerika Cumhuriyeti, Alman Cumhuriyeti, Avusturya Cumhuriyeti şekilleri itibariyle birbirlerinden farklıdır. Fakat aslında halkın, devletin hükümdarlığına dayandıklarından hepsi cumhuriyettir. Bizde de öyle. Hatta bu konuda gerek Teşkilatı Esasiye Kanunu ve gerek onun yerine geçebilecek şekilde düzenlenen ve bu konuda Teşkilatı Esasiye Kanununu aynen muhafaza eden yeni proje halkın kendi kaderine hakim çıkması noktasında halihazırdaki bütün diğer cumhuriyetlerden daha uygun görülmüştür¹⁸⁸.

¹⁸⁸ Ahmet Ağaoğlu, “Hükümetimizin İç Yüzü ve Şekli Nedir?”, *Akşam*, 1.11.1923.

2.2.2.5. Cumhurbaşkanı'na Verilen Yetkilerin Hakimiyet-i Milliye Kavramı Üzerindeki Etkisi ile İlgili Tartışmalar

Cumhuriyet hükümeti unvanının değiştirilmeye çalışılmasıyla birlikte ortaya çıkan ve endişe yaratan söylemlerden biri de, reisi cumhurun hem meclis başkanı hem devlet başkanı olması ve reisi cumhurun Meclisin yapmak istediği kanunları reddetme hakkına sahip olmasıdır. Bu şeklin ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na aykırı durumundan dolayı kabul edilmeye değer olmaması gerektiği açıkça ortadadır. Devlet unvanı mutlaka cumhuriyete dönüşecekse, bahsedilen şekil cumhuriyet sistemi ile bağdaşmayacaktı. Hakikaten dünyada mevcut bulunan cumhuriyet sistemlerinin hiç birinde reisi cumhur aynı zamanda herhangi bir meclisin reisi değildir. İki başkanlığa bir elden hükmetmek istemek devlet ve milletin bütün gücünü tek bir kişiye bırakmak demektir. Böyle bir durumda ise hakimiyet-i milliye esasının tamamıyla zarar görmesi kaçınılmazdır.

Devletin şekli ve unvanını tespit edecek olan heyetin, cumhur reisine meclisçe çıkarılması talep edilen kanunu reddetmek, kabul etmek veya meclisi feshetme haklarını vermesi çok önemliydi. Eğer bahsi geçen heyet bu kararlarında ısrarcı bir tavır sergileseydi, o zaman memlekette kanuna dayanan yeni bir sıkı yönetim idaresi kurulmuş olacaktır. Aslında Meşrutiyet ile yönetilen ülkelerde bir hükümdara kayıtsız şartsız kanunu reddetme hakkı verilmediği gibi, aynı zamanda Meclis-i Mebusan'ı feshetme hakkı da, Meclisi Ayanın kararına yaklaşmak gibi şartlarla verilmiştir. Tüm bu fikirler doğrultusunda içinde bulunulan durumu değerlendiren Ebüzziyade, hükümdarlarla idare edilen memleketlerde bile bu kadar şart ile verilen hakları, bizde kayıtsız şartsız cumhurbaşkanına verilmek istenmesinin, mutlak idareyi meydana getirme çabası olarak açıklamıştır. Tehkikat Heyeti'nin gazetelerde yer alan bu yazılar üzerine, kabul edilebilir olan bu kararların halkın düşüncesi üzerinde oluşturacağı kötü etkiyi fark ederek zikredilen kararlardan tamamıyla vazgeçilmiş olması memnun edici etki yaratmıştır¹⁸⁹.

Muhabirler, Ankara İstasyon binasındaki uzman heyetin, cumhuriyet meselesi ile ilgili olarak dikkat çekici bir karar verdiklerini bildirmiştir. Bu karara

¹⁸⁹ Velid Ebüzziya, "Cumhuriyet Bahsi Tavazzuh Ediyor mu?", *Tevhid-i Efkar*, 18.10.1923.

göre, cumhurbaşkanı aynı zamanda meclis başkanı da olacaktır. Ebüziyazade, bu kararın hem hakimiyet-i milliye esasına hem de cumhuriyet oluşumuna tamamen ters düşeceğini düşünmüştür. Cumhuriyet ile yönetilen diğer devletlerde böyle bir uygulama söz konusu değildir. Mustafa Kemal 'in bu kararı memleketin siyasi ve toplumsal hayatında etkin olma isteğini göstermiştir. Velid Ebüziya'ya göre, Mustafa Kemal Paşa'nın memlekette barış ortamı sağlamaya vazifeli olduğu herkesin malumudur. Fakat bu uğurda hukuk kurallarını alt üst edip yeni bir şekil oluşturmaya hakkı yoktur. Çünkü her yöneticiye göre bir devlet şekli oluşturulacak olursa zamanla içinden çıkılmaz bir durum ortaya çıkacaktır.

Gerçekleşen tüm değişimlerde imzası olan Mustafa Kemal Paşa'nın bütün yetkileri eline alma imkanı varken, bu hakkı milletin kendi iradesine bırakmıştır. Bununla ilgili Gazi Paşa Saturday Evening Post muhabiri Mister Markos ile yaptığı mülakatta, Amerika'nın kurucusu olan Washington'u, sadece Amerika'yı düşünerek hareket ettiği için sevdiğini belirtmiş. Washington İngilizlere karşı Amerika'nın zafer kazanmasını sağladıktan sonra kendi kabuğuna çekilmiştir. Meclis Kanun-u Esasiyi oluşturduktan sonra bu çerçevede hareket ederek ülkeyi yönetmesi için Washington'u tekrar ülke yönetimine davet etmiştir. Fakat bizim ülkemizde durum aynı değildir. Türk milleti içinde bulunduğu durumdan dolayı bir liderin öncülük etmesine ihtiyaç duymuştur. Yine de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikte Gazi Paşa'nın etkisinin olmamasını Ebüziyazade tercih edilen bir durum olarak nitelendirmiştir. Kurulmakta olan yeni şeklin devlet işlerine nasıl etki edeceği henüz belli değildir. Temenni edilen içeride ve dışarıda devleti refah bir seviyeye ulaştıracak bir sistemin kurulmasıdır¹⁹⁰.

2.2.2.6. Anayasal Süreçte Mustafa Kemal Paşa'nın Konumunun Değerlendirilmesi

Önceki sene İzmir'e gitmiş olan Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul gazetecilerine özel bir davet vererek, kendileri ile görünen muhtelif tutum hakkında on sekiz saat boyunca görüşmesinin ardından Tevhid-i Efkâr

¹⁹⁰ Ahmet Emin Yalman, "Cumhuriyetin İlanı", *Vatan*, 31.10.1923.

gazetesinde kaleme alınan ilk makalede görüşme şu cümle ile özetlenmiştir: *“Mustafa Kemal paşa şimdiye kadar bir mücahit idi, bundan sonra bir müceddid(yenilikçi) olmak istiyor.”* Adı geçen müceddidlikten amacının ne olduğunu ve bundan sonra ne yapmak istediğini Ahmet Emin Bey ile aralarında geçen tartışmada açıklayan Mustafa Kemal Paşa'nın, İzmit'e gitmeden önce Ankara'da bir halk fırkası kurup, kendisinin de bu firkanın başına geçerek memleketin iç siyaseti ile meşgul olacağını ve Türkiye'yi yenilenmeye sevk edeceğini söylemesi üzerine, Ahmet Emin Bey milli mücadele öncüsü birinin firkacılık işlerine girmesinin doğru olmadığını savunarak, Mustafa Kemal'in memlekete hakimlik gibi üst bir mevkide durmasının daha doğru olacağını vurgulayan bir makale yazmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal halk fırkası oluşturmakta ki amacını belirten şu açıklamayı yapmıştır: *“Milli mücadelemiz, düşmana karşı kazanılan zaferlerle son bulmamıştır. Aksine memleket için görevimiz yeni başlıyor. Çünkü bu memleket asırlardan beri kötü yönetim, cehalet ve padişahların baskıcı yönetimi yüzünden bugün gördüğümüz kötü vaziyetin içine hapsolmuştur. Memleketi bu hale getiren sebeplerden biri de bazı zararlı geleceklerin bugüne kadar devam etmesi ve halkın kendisini hâlâ daha o geleneklerin etkisinden kurtaramamış olmasıdır. O halde bugün içimizden düşmanı çıkararak siyasi istiklalimizi yeniden elimize almakla memleketi tamamen kurtarmış ve vazifemizi yerine getirmiş olmuyoruz. Ben bundan sonra mesaimi memleketi yeniliğe sev ederek medeniyetlerdeki ilmi ve teknik ilerlemelerden gerektiği gibi istifade etmeye ve memleketi yönde tamamlamaya çalışacağım. Bunun da bir çaresi var: yapacağım işleri sıralayacağım, bunu yayımlayacağım. Benimle aynı görüşte olanların fikirlerini de soracağım. Elbet memlekette programımı onaylayan insanlar vardır. Bu insanları toplayıp bir fırka oluşturacağım ve bu firkanın amacında memleketi yeniliğe sevk programını uygulayacağım. Görüyorsunuz ki benim görevim bitmiş değildir. Bu amaca ulaşmadan faaliyetlere son vermek, olaylara seyirci kalmak memleketi tam anlamıyla kurtarmadan geri çekilmektir.”* İşte Mustafa Kemal'in firkacılık meselesi hakkındaki görüşleri bundan ibarettir. O günden bu güne kadar geçen süre, yapılan seçim, Mustafa Kemal Paşa'nın sonradan verdiği nutuklar, son günlerde ortaya çıkan cumhuriyet söylentileri gösteriyor ki adı geçen bu görüşünde kararlı durmakta ve memleketi kendisi ile hemfikir olan aydın sınıfın başında olduğu zaman yenilik yapmaya her zamankinden daha fazla isteklidir.

Mustafa Kemal Paşa mütarekeden sonra dört arkadaşı ile Anadolu'ya geçerek milli hareketi başlatan ve memleketin en zayıf zamanında herkesten evvel bu vatanın kurtarılabilceğini herkesin zihnine yerleştiren kişidir. Bahsedilen milli harekete girişmekte ne doğru bir adım attığını gelişen olaylar göstermiştir. Girişilen barış mücadelesi savaş mücadelesinden daha zordur. Bu hususta Mustafa Kemal'in barış programının başında ıslahat yapma ilkesi mevcuttur.

Toplumsal ve fikri alanda tek başına ve acelelikle söylenenlerin tamamıyla kötü sonuçlar doğurması ihtimali çok yüksektir. Ebüzziyade; *“Özellikle bizim ülkemizde düşünce ve görüşlerle savaşıma her şeyden zordur. Bundan dolayı girişilmiş olan barış evresinde karşılaşılan zorlukların, savaş dönemindeki zorluklardan daha fazla olacağını belirtmiştir. Düşmana karşı milleti tetikleyecek birlikteliği oluşturmak ve toplumdaki bütün düşünceleri bir amaç etrafında toplamak kolaylıkla yapılacak bir iştir. Fakat toplumsal ve siyasi meselelerde fikirleri kolaylıkla kendi etrafında toplamak ve birleştirmek mümkün değildir.”* demiştir. Meydana gelen olaylar gösteriyor ki, siyasi ve toplumsal alandaki fikirleri belli bir düşünce etrafında toplamak, savaş sırasında tüm milleti bir amaç etrafında toplamak gibi kolaylıkla sağlanacak bir iş değildir¹⁹¹. Tüm zorluklara rağmen Gazi Paşa'nın çabaları sonrasında devletin cumhurbaşkanı makamının bir başkasına vermesi verilmesi beklenemezdi. O günlerde, birçok yetkiyi elinde bulunduracak olan makamı Gazi Paşa'nın kabul etmeyeceği söylenmiştir. Fakat memleketin en yüksek mevkiini hak etmiş olan Mustafa Kemal varken başkasının geçmesi muhtemel değildir. Hangi noktadan bakılırsa bakılsın cumhurbaşkanı olacak isim yadsınamaz bir gerçeklikle aşikardır¹⁹².

2.2.2.7.Meclis'in Yetkileri Hakkındaki Tartışmalar

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'muz hakimiyetin kesinlikle millete ait olduğu ibaresi ile başlamış ve bu hakimiyetin kullanım hakkı meclise verilmiştir. Bu bakımdan hakimiyet-i milliye mecliste tecelli etmiştir. Meclis bu yapıyla her istediğini yapmakta, kanunları istediği gibi tadil etmekte, memlekete istediği

¹⁹¹ Velid Ebüzziya, “Meclis Reisliği ile Cumhur Reisliği Bir Arada Olmaz”, *Tevhid-i Efkar*, 20.10.1923.

¹⁹² Ahmet Şükrü, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Safhaları”, *Vatan*, 23.10.1923.

surette yön vermekte serbesttir. Ancak cumhuriyetle idare edilen başka ülkelerde meclisin yetki ve görevleri Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda belirlenmiştir. Amerikan Teşkilat-ı Esasiyesi'nde önce parlamentonun vazifeleri sıralanır akabinde meclisin yapmaya kudreti olduğu işler sayılmıştır. Ayrıca, meclisin kendi lehine hiçbir kanun koyamayacağı tarzında bir madde pek çok ülkenin anayasasında yer almıştır. Ancak bizim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'muzda böyle sınırlayıcı maddeler, tedbirler yer almamıştır. Meclisin içtima süresini 10 yıla çıkarması durumunda bunu değiştirme imkanı bulunmayacaktır. Bununla birlikte geneli ilgilendiren hayati konularda yapılacak hataların düzeltilmesi imkanı da mevcut değildir.

İsmail Müştak'ın bu konuda ki değerlendirmesine göre, siyasi olgunluğa ulaşmış memleketlerdeki meclislerin suiistimallerine istibdata kaymasına karşın pek çok önlem alınırken bizim gibi hakimiyet, hürriyet kavramlarıyla yeni tanışan bir milletin parlamentosunun sınırlamalara tabi tutulmaması büyük bir hata olacaktır. Siyasi bünyesi kuvvetli meclisler bile her an yanlış, zararlı yollara sapabilir. Bunu engellemek için sadece vicdanlara güvenmek yanlış yaklaşım olacağını belirten Müştak, meclisin yanlıştan muhafazasının ancak kanunla sınırlandırılmasıyla mümkün olacağını altını çizmiştir¹⁹³.

Meclise verilecek yetkilerle ilgili mecliste görüşmeler yapılırken ortaya Cumhuriyetçiler ve Teşkilat-ı Esasiyeciler olarak iki grup çıktığını belirten yazılarıyla öne çıkan Ahmet Şükrü, çekişmeye sebep olan durumu da açık bir dille ifade etmiştir. Ona göre, cumhuriyet taraftarları tüm yetkilerin cumhurbaşkanına verilmesini isterken, diğer taraftan Teşkilat-ı Esasiyeciler ise meclisin şimdiki yetkilerini muhafaza ederek hükümeti bir dereceye kadar meclisten bağımsız kılmaya çalışmışlardır. Anlaşıyor ki, hükümet ve hükümete taraftar olanlar ile meclis ve meclise taraftar olanlar arasında bir yetki paylaşma mücadelesi ortaya çıkmıştır¹⁹⁴.

Meclisin yetkileri ile ilgili çıkarımlarda bulunan Hakkı Tarık ise, Hakimiyet-i Milliye'nin tecelligahı olan meclis tarafından icra vazifesi ile görevlendirilen bir makama, o meclisi feshetmek yetkisinin tanınmasının uygun

¹⁹³ İsmail Müştak, "Hakimiyetten Tahakküme Giden Yol", *Tanin*, 30.9.1923.

¹⁹⁴ Ahmet Şükrü, "Cumhuriyetçiler, Teşkilat-ı Esasiyeciler", *Vatan*, 24.10.1923.

olamayacağı fikrinin kuvvetli bir şekilde savunulduğunu belirtmiştir. Millettin yegane temsilcisi olan meclisin seçimlerinin yenilenmesi hakkı yine meclisin kendisinde olmalı ve meclis ancak milletten gelen bir baskı ile seçimleri yenileme kararı almalıdır. Veto meselesine gelince ise bu hakkın, acilen çıkması gereken bir kanunu engelleme aracı olarak kullanılmasını engelleyecek ilave bir madde ile tartışılmasında bir sakınca görmeyen Hakkı Tarık, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile uyuşmazlık gündeme geldiğinde dahi kullanılabileceğini yazmıştır. Tecdid-i intihap ve veto meselesindeki sınır bu şekilde olmalıdır. Meclis zaten milletin fikrine uygun kararı verecektir¹⁹⁵.

Mehmet Asım'a göre, memlekette sağlam ve düzenli bir idarenin kurulması isteniyorsa hakimiyet-i milliyenin tecelligahı olan mecliste çoğunluğun kararının geçerli olduğu kabul edilmelidir. Millet doğrudan doğruya idare işini üstlenemeyeceği için onun vekillerinin çoğunluğunun verdiği karar milletin kararı olarak kabul edilmelidir. Bu nedenle çoğunluğun kararına azınlıkta kalan mebuslarda hürmet göstermeli ve ona uygun davranmalıdır. Çoğunluğun kararının hatalı olduğu durumlarda ise bunun düzeltmenin yolu yine meclis çoğunluğuna başvurmaktadır. Bu yol biraz karmaşık olsa da azınlığın kararını benimsemek bir hata üzerine daha büyük bir hata yapmak anlamına gelir ve bundan dolayı tercih edilmemelidir. Eski kararlarında ısrar eden bir zümre kendi başına bir grup olur kararlarında direnebilir ancak bu faaliyetlerinin hükümet ve meclis çalışmalarını duraksatmaması gerekir¹⁹⁶.

Meclisin yasama ve yürütme yetkilerini bünyesinde toplaması, bu meclisin devleti temsil vazifesini bir reis-i cumhura vermesi, meclisin yürütme vazifesini icra vekilleri heyetinin yönetimine vermesi hususları Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili yapılan çalışmalarda kesinleşen hususlardır¹⁹⁷. Bu konulardan başka, Teşkilat-ı Esasiye layihasının meclisin çalışma süresini dört yıl olarak belirleyen maddesi ittifakla kabul edilmiştir. Meclisin görev süresinin iki yıl kalmasının sakıncaları konusunda herkes hem fikirdir. Ancak meclisin iki, üç yahut dört sene

¹⁹⁵ Hakkı Tarık Us, "Yarıncı Karar", *Vakit*, 22.3.1924.

¹⁹⁶ Mehmet Asım Us, "Ekseriyetin Kararı", *Vakit*, 30 Mart 1340.

¹⁹⁷ İkdam, 22.10.1923.

çalışması bu dönemde değil ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda belirlenen sürenin sonunda tartışılacaktır ve bunun kararı yine meclis tarafından verilecektir¹⁹⁸.

Hiçbir memlekette, hiç bir devlette millet egemenliği bu kadar sağlam olarak yerleşmemiştir Fransa da cumhurbaşkanına, meclisi feshetmek, tatil etmek, davet etmek, seçimlere başlama emri vermek, kanunları geri çevirmek, bakanlar kurulu başkanını seçmek gibi, Amerika'da meclise hiç bir hesap vermemek, bakanlar kurulu üyelerini seçmek veya görevden almak, kanunları onaylamak ve yürürlükteki kanunu geri almak gibi yetkiler verilmişken bizde her şeye hakim olan öncelikli olan meclistir. Yürütme kuvveti meclisin yalnızca subayların askeri konumunda kalmaktadır. Yalnız devlet işlerini kusursuz ve sağlam bir tarzda yürütmek amacıyla yeni proje bu bakış açısından az çok ilham alınabilecek bir kaç yenilikleri içinde barındırır. Bunlarda önce cumhurbaşkanına bakanlar kurulu başkanını seçmek ve kanunları bir ay içinde geri çevirmek yetkilerini vermektedir. İkinci olarak bakanlar kurulunun yöntemlerini kabul etmekten ibarettir.

Ağaoğlu'nun değerlendirmesine göre, kanunları meclise geri göndermek yetkisi sırf kamu işlerini koruma endişesine dayandığı için gerçekleşen bir eylemdir. Her mecliste olduğu gibi bizim mecliste de kanunlar bazen acele ile çıkar, eksik olur, halka faydası dokunmaz. Bizim gibi tek bir meclisle yönetilen bir memlekette bu ihtimali de göze almak lazımdır. İşte bu gibi ihtimallerin önüne geçmek için cumhurbaşkanı bir ay içinde kanunları yeniden ele alınması için meclise gönderme hakkına sahiptir. Bununla birlikte meclis eski teklifinde ısrar ederse cumhurbaşkanı kabul etmek mecburiyetindedir. Bu yetkinin çokta bir ehemmiyeti olmadığını belirten Ağaoğlu, cumhurbaşkanına verilen Bakanlar Kurulu başkanı seçme yetkisinin kabine usulünün ayrılmaz bir neticesi olduğunu ve artık kabine usulünün kaçınılmaz bir ihtiyaç haline geldiğini belirtmiştir. Üyeleri arasında karşılıklı yardımlaşma ve iyi geçinme gibi unsurlar herhangi bir hükümetin kusursuz ve düzgün çalışabilmesi için gerekli şartlardandır. Şimdiye kadar akılcı olarak giden bu usul gerekli şartı temin edemiyordu. Bakanlar Kurulu başkanından başlayarak kabine üyelerinin birer birer ve ayrı ayrı meclis tarafından seçildiğinden düzgün bir gidişat ve olgunlaşma gerçekleşemiyordu. Zaten tecrübe ve görüşler bu sistem ile yürütülemeyeceğini fiilen ispat etmiştir. Bundan dolayı

¹⁹⁸ Mehmet Asım Us, "Şimdiki Meclisin Müddeti", *Vakit*, 20.3.1924.

yeni proje ister istemez bu eksikliğini kaldırmak üzere zorluk ve tecrübeden geçmiş olan eski kabine usulüne geri dönmeyi kabul etmiştir. Şöyle ki cumhurbaşkanı kabine başkanını, kabine başkanı kendi kabine üyelerini seçer ve meclisin huzuruna çıkar. Meclis kabineyi onaylarsa kabine şekillenmiş olur. Etmediği takdirde de diğeri şekillenir. Ağaoğlu Ahmet Bey'e göre, bu yenilik dahi kamu işlerini kusursuz bir tarzda yürütülmesi korkusundan doğmuştur¹⁹⁹.

Meclis birlik, beraberlik ve yüksek bir karakter hukuku içinde oldukça devlet işleyişi derli toplu bir şekilde yürüyebilir. Diktatörlük ve anarşi tehlikeleri ortadan kaldırılabılır. Fakat mecliste dağılma ve karışıklığın ortaya çıktığı andan itibaren anarşi başlar. Çünkü bütün yetkileri yanında toplanmış kaynaklar bizzat dağılma ve sarsılmaya uğrarsa apaçıktır ki kuvvetler ve yetkilerine ötekisi karışır, devlet makinesi kadere boyun eğer ve her şey alt üst olur. Her parti ve bölük kendi adamlarını iş başına getirmeye kalkacağından ve bunlara ayrı ayrı yön vermek isteyeceğinden ne düzgün bir idare ne de düzgün bir yasama faaliyetine imkan kalır. Bunun aksi düşünülduğünde meclis birlik olmuş ve bağlaşıktır. Fakat hukuk karakteri usulün gerektirdiği gibi alçakgönüllü değildir. Bireyin hukukuna, kamunun hakkına saygı gösterme endişesini düşündürür. Oluşturulan hükümeti başarısızlığa, iktidarsızlığa rağmen tutmak ister. O zaman işte tam manasıyla diktatörlük yerleşmeye başlamış olacaktır. Yalnız şu hususiyet de var ki bu diktatörlük bir şahsiyet değil, bir kurul diktatörlüğü olur ve hakikatte mili mücadele sırasında Büyük Millet Meclisi tam diktatörlük makamındaydı. Kamu tehlikesi o zaman şahsi hukuk endişesini ortadan kaldırmıştır. Meclis istediği vergiyi koyup istediği olağanüstü mahkemeleri oluşturmuştur. Bu tedbirlerin, bu girişimlerin tamamı şahsi hukuk ile kamu hukukunu tamamen ihlal eden bir yaptırımdır. Fakat toplumun maruz kaldığı genel tehlike daha ağır daha etkileyici olduğundan millet bütün bunlara sabretmiştir. Barış zamanında ise doğal olarak böyle bir düşünce akla gelir değildir. Millet bu gibi çözülmeyen konularda sabredip de harekete geçmeye uzun zaman sabredemez. Diğer taraftan meclisi durduracak yasal ve kanuni başka hiçbir kuvvet olmadığından millet için tek çare isyan ve ayağa kalkmaya ulaşmakla olacaktır²⁰⁰.

¹⁹⁹ Ahmet Ağaoğlu, "Hükümetimizin İç Yüzü ve Şekli Nedir?", *Akşam*, 1.11.1923.

²⁰⁰ Ahmet Ağaoğlu, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu", *Akşam*, 24.10.1923.

2.2.2.8.Çift Meclis Sistemi Hakkındaki Tartışmalar

Teşkilat-ı Esasiye tadili müzakerelerinde iki meclisli yapı yegane kurtuluş çaresi olarak ileri sürülmüştür. Dünyanın bütün cumhuriyetlerinde iki meclis olduğu sadece balkan memleketlerinde tek meclisli bir yapı olduğu ve bunların da iki meclis usulüne meyilli oldukları söylenmiştir. İki meclisli yapıda mebusan mevkiindeki birinci meclis ancak ayan meclisinin oyunu aldıktan sonra seçimleri yenileme kararı alabilir ve hükümet birinci-ikinci meclisten oluşarak meclisi feshetme hakkı olmadan bir nebze milletin kontrolü altında bulunur. İkinci meclis bunun yanında birinci meclisin çıkardığı kanunları inceleyerek telafisi güç olacak uygunsuzlukların da vukuundan evvel önüne geçilmesini sağlayacaktır. Bursa mebusu Refet Bey tarafından bilhassa savunulan bu teklif meclis nezdinde pek kabul görmemiştir. Nihayetinde hakimiyet-i milliyenin ancak tek bir mecliste tecelli edebileceği belirtilmiştir. Bu meclisin üstünde vazifelenirilen bir yapı ancak hakimiyet-i milliyeden yetki gaspı anlamına gelecektir.

Hakkı Tarık Us'a göre, ikinci bir meclis kurulması ile beklenen, kanunların gözden geçirilmesi, usul hatalarının önüne geçilmesi ise bunun yolu bir Şura-yı Devlet teşkilinden geçmektedir. Mecliste bir mütehasıslar heyetinin toplanacağını düşünmek hayal mahsulüdür. Millet meclisi üzerinde ikinci bir meclis kurmak ne hakimiyet-i milliyeyi temine ne de kanunları düzenlemeye tertibe yardımcı olacaktır. Millet meclisi müzakere usullerini düzenleyerek ve uzmanlardan müteşekkil dairelere ayrılmış bir Şura-yı Devlet teşkil edecektir. Akabinde meclisin intihabı meselesi de sadece mebusların reyine bağlı olacaktır²⁰¹. İsmail Müştak cumhurbaşkanına meclisi feshetme ve veto yetkisinin verilmesinin işleyişe faydalarından bahsettikten sonra bunun ancak ikinci bir meclisin varlığı ile sağlanabileceğini belirtmiştir²⁰². Aynı doğrultuda düşüncelere sahip olan Necmeddin Sadak ise cumhurbaşkanına direkt fesih hakkı değil, tecdid-i intihabat hakkı tanınmasının milletin hakimiyetini sınırlandırmamak için daha doğru olacağını üzerinde durmuştur. Yalnız eğer çift meclis sistemi oluşturulursa, o zaman cumhurbaşkanına da fesih hakkı verilmesinde bir sakınca

²⁰¹ Hakkı Tarık Us, "Bir Meclis Kafidir", *Vakit*, 12.3.1924.

²⁰² İsmail Müştak, "İki Meclis Usulü Elzemdir", *Tanin*, 12.12.1924.

görmemiştir²⁰³. Sonuç olarak, Karesi mebusu Süreyya Bey'in üst ve ikinci bir meclis kurulması önerisi kabul edilmemiştir. Yine Süreyya Bey'in, ikinci meclis olmazsa meclisi seçimlere götürme hakkının meclis harici bir makama yahut şahsa verilmesinin doğru olmayacağı, bu hakkın meclisten alınmasının hakimiyet-i milliyeyi zayıflatacağı görüşü de encümende reddedilmiştir²⁰⁴.

2.2.2.9.Hakimiyeti Milliye Esası ile İlgili Tartışmalar

Halkın yönetimde ki payının önemli olmadığını vurgulayan açıklamalarıyla dikkat çeken Ebüzziyazade'nin kaleme aldığına göre, devlet şekli ve hükümet unvanı meseleleri esasen halkı ilgilendirmemiştir. Halk, yani bir milleti temsil eden kitlenin yüzde doksan dokuzu, herhangi bir idarenin, herhangi bir hükümet şeklinin iyi veya kötü olduğunu Hukuku Esasiye kaideleri ve ilmi o zamanın siyasetine uyduran uzman beylerin fikirleri etrafındaki tartışmaları ölçmez. Her yerde olduğu gibi bizim memleketimizde de halk iyiyi kötüden, iyi idareyi kötü iradeden ayırt edebilecek kudrete ve akla sahiptir. Halk duyduğundan çok gözü, kalbi ve mantığı ile karar verir. Bu yüzden on iki saat içerisinde cumhuriyet ilan eden kişilerin, bugün işe başlarken özellikle bu konuyu gözden kaçırmamaları gerektiğinin altını çizmiştir. Bu memlekette yalnızca halkın değil, üst zümrenin de beklediği tek şeyin, barış zamanında, milli mücadele ile kazandığımız askeri ve siyasi zaferlerin önemi ile orantılı olarak iyi bir idare kurulması olduğunu söylemiştir²⁰⁵.

Bu açıklamanın tam tersine Vakit gazetesi yazarlarından Hakkı Tarık ise hükümeti, idareyi doğrudan doğruya milletin seçmesinin, bunların milletin elinde olmasının, memleketin iktisadi gelişmesi ve bağımsızlığı için oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Kendi idaresini eline alamayan milletlerin iktisadi hayata dair meseleleri de idare etmesi beklenemez. Milletten yetki almayan hükümetlerin idare ettiği memleketleri yabancı sermayenin kendi arzularına göre tanzim etmesi kaçınılmazdır. Bu tür iktisadi bağımlılıklardan azade kalabilmenin yegane yolu

²⁰³ Necmeddin Sadak, "Mecliste Fesih Kararı", *Akşam*, 16.3.1924.

²⁰⁴ Vakit, 29.2.1924..

²⁰⁵ Velid Ebüzziya, "Efendiler, Devletin, Adını Taktınız, İşleri de Düzeltilecek Misiniz?" *Tevhid-i Efkar*, 31.10.1923.

memleket idaresinde halkın söz sahibi olmasıdır. Meclisin 11 Mart tarihinde gerçekleşen içtması maddeler üzerinde pek çok münakaşa ve münazara ile geçmiştir. Millet temsilcileri ile hakimiyetini kullanacak. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu da bu icra vasıtaları üzerindeki hakimiyeti temin edecektir. Bu hakimiyetin ortaya çıkacağı kullanılacağı alanı da genel olarak icra vazifesi sahipleri kullanacaktır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu layihası bu hususlarda zayıf bir görünümde olduğunu belirten Hakkı Tarık, Mahmut Esad Bey'in meşrutiyet kanun-u esasilerinde olmayan hükümlerin bu layihada hakimiyet-i milliye prensibi ile telif bir halde bulunduğu yönündeki sözlerine hak vermiştir. Teşkilat-ı esasiye üzerine müzakereye katılanların üzerinde uzlaşamadığı esas nokta millete nihayetinde son sözün bırakılıp bırakılmayacağı meselesidir. Millet meclisinin milletin fikir ve görüşlerini tamamıyla ifade edemeyeceği şüphesi mevcutsa son sözün millette olması gerekliliği önemli bir ayrılık noktasıdır. Us'a göre, Kanun-u Esasi Encümeni daha doğru bir ifade ile Celal Nuri Bey ve arkadaşları nihayetinde meclisin denetim ve kontrolünü milletin mümessillerine değil de milletin teyidine sahip olmayan bir kuvvete bırakmıştır²⁰⁶.

2.2.2.10. Türkiyede'nin Anayasal Gelişimi Açısından Batı ile Etkileşiminin Değerlendirilmesi

Mustafa Kemal Paşa'nın, Neue Freie Presse muhabirine verdiği röportajda cumhuriyetin ilanı üzerinde durduğunu daha önce açıklamıştık. Gazi Paşa, harptan sonra Türk Teşkilat-ı Esasiye'sinin tamamlanmadığını halen gelişiminin sürdürdüğünü mükemmel hale getirmek için çeşitli düzenlemeler ve düzeltmelere ihtiyaç duyulduğunu ancak ilk planda Türkiye'deki fiili durumun kanuni ifadesi olan cumhuriyetin ilan edileceğini, hükümetin kısa süre sonra bu konuda meclise teklifte bulunacağını söylemiştir.

Avrupa ve Amerika'daki cumhuriyet rejimlerinin nasıl birbirinden farkları varsa Türkiye'deki cumhuriyet idaresinin de kendine has nitelikleri vardır. Hakimiyet-i milliyeye dayanan meclis, hem yasama hem de yürütme yetkisine sahiptir. Vekiller kendi vekaletlerine dair olan işlerden sorumludur. Dışarıda

²⁰⁶ Hakkı Tarık Us, "Bir Meclis Kafidir", Vakıf, 12.3.1924.

söylenildiği gibi vekiller tamamen meclisin kontrolü altında değildir. Yeni Teşkilat-ı Esasiye ile vekillerin yetki ve sorumlulukları tam manasıyla belirlenecek ve reis-i cumhur, başvekil ile vekillerden mürekkep bir heyet-i vekile kurulacaktır. Avrupa'nın zihnindeki Türklerin ilerlemeye gelişmeye kapalı bir millet olduğu anlayışının yanlışlığını vurgulayan Mustafa Kemal, imparatorluk devrinde Türk milletinin Avrupa ile temasının engellendiğini ve ilerlemesine mani olduğunu ancak Türk milletinin artık Avrupa ile münasebet tesisini arzuladığını ve bunun milletin menfaatine bir durum olacağını söylemiştir. Türkiye'nin milliyetperver tutumunun yabancı düşmanlığı manasına gelmemesi gerektiğini, karşıtlığın Avrupa'da Türkleri hala düşman gören zihniyete karşı olduğunu ilave etmiştir. Türk basınındaki doğu-batı konusundaki tartışmayı ise matbuatın baskı altına alınamayacağını ve yönlendirilemeyeceğini söyledikten sonra matbuatın ekseriyetinin batılılaşmamanın gereğinin farkında olduğunu, bu bahiste Tevhid-i Efkar'ın muhafazakar görüşü temsil ettiğini ancak onun da muhalefetinin Avrupa'da Türkiye'nin aleyhinde olan batı basınına karşı yapıldığını ifade etmiştir²⁰⁷.

Mustafa Kemal Paşa'nın, muhabir Mösyö Jozef Hans Larar'a verdiği beyanatta Batı dünyası ile etkileşimimiz şu şekilde ifade edilmiştir;

Muhabirin, *“Avrupa da, Türkiye'nin Avrupa ve Batılığa karşı bir düşmanlığı olduğu düşüncesi vardır. Türk basınında da bu konuda tartışmalar olmuştur. Bu konu da ne düşünülüyor?”* sorusu üzerine Mustafa Kemal Paşa şu cevabı vermiştir:

“Yüzyıllardan beri düşmanlarımız, Avrupa toplumu arasında Türklere karşı kin ve düşmanlık fikirleri aşılamışlardır. Batı zihinlerine yerleşmiş olan bu fikirler, önemli bir zihniyet ortaya çıkarmışlardır. Bu zihniyet, bugün hala tüm olaylara rağmen mevcuttur ve Avrupa'da hala Türkün, her türlü ilerleme ve medeniyetçe yükselişe düşman bir adam olduğu, manen ve fikren gelişmeye kapalı bir adam olduğu zannedilmektedir. Bu bir hatadır. İmparatorluk döneminde, İstanbul hükümetleri, Türk milletinin Avrupa ile bağlantı kurmasına sürekli engel olarak milletin birliktelikten uzak kalmasına neden olmuşlardır. Oysaki milletimizin medeni milletlerle etkileşim içinde olması bizim menfaatimizdir. Bu etkileşimin

²⁰⁷ Tanin, 27.9.1923.

yeniden sağlanmasının yanı sıra geliştirilip ilerlemesi içinde elimizden geleni yapıyoruz. Gazetelerde ve basında Türkiye'nin yabancı milletlere bakışının düşmanca olduğu yazılıyorsa bu büyük bir yanılğı olur. Gerçekte olan bu düşünce ile taban tabana zıttır²⁰⁸.”

2.2.3. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Şekillenmesi

2.2.3.1. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Değişikliği Hakkındaki Teklifler

İstanbul mebusu Ali Rıza ve Urfa Mebusu Ali Saib, Antalya mebusu Ahmet Saki Bey'in Teşkilat-ı Esasiye kanunu hakkında teklifleri olmuştur. Bir hafta önce Meclis Başkanlığına verilen teklif Layiha Encümenine havale edilmiş ancak Layiha Encümeni bu işin Kanun-u Esasi Encümeni'nin yetkisi dahilinde olduğunu söyleyerek teklifi mazbatası ile birlikte Heyet-i Umumiye'ye sevk etmiştir. Mebuslar bu uygulama üzerine ikiye bölünmüş, bir kısmı Layiha Encümeni'nin uygulamasını yerinde görürken diğer grup Encümeni'nin kendi yetkilerine müdahale ettiği görüşündedir. . Kimi mebuslar layiha encümeninin uygulamalarının usulsüz olduğunu söyleyerek lağvını talep etmiş, bazıları ise bir bütün halinde hazırlanacak bir teşkilat-ı esasiye layihasının oluşturulmasını ve bunun meclise sevkini talep etmiştir²⁰⁹. Ankara'dan gönderilen telgrafta Layiha Encümeni'nin teklifi meclis ruznamesine dahil iken başlayan müzakere ertelendiğinden teklifin reddi fikri ortaya çıkmış bu nedenle İstanbul gazetelerinden bazıları teklifin reddedildiğini yazmışlardır.

Teşkilat-ı Esasiye tadilatı yapılırken cumhurbaşkanının yetkileri konusunda başlıca iki grup ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Gazi Paşa'nın hem meclis reisi hem de reis-i devlet olmasını istemişler ve hükümetin bugüne göre daha yetkili ve sorumlu olmasını arzulamışlardır. Diğer grup ise doğrudan doğruya cumhuriyet idaresinin kurulmasını, Gazi Paşa'nın meclis ve fırka reisliğinden çekilmesini savunmuşlardır. Heyet-i vekile reisinin reis-i cumhur

²⁰⁸ Hakimiyet-i Milliye, 27.9.1923.

²⁰⁹ Vakit, 27.11.1923.

tarafından mı yoksa meclis reisi tarafından mı seçileceği hususunda bir karar ortaya çıkmamıştır. Bu hususta da farklı fikirler mevcuttur. Reis-i cumhurun kabine reisini seçmesi, kabine reisinin de vekilleri meclis içinden belirlemesi bu görüşlerden birisidir. Kabine üyeleri yürütme yetkisini vekaleten yerine getirecekler ve yetkileri geniş olarak düşünülmüştür. Mebusların çoğunluğu kabine reisinin meclis içinden seçilmesi görüşündedir ve ayan gibi bir üst yapı kurulmasına muhaliftir. Bunun yerine Şura-yı Devlet'in bir denetleme organı olarak yeniden oluşturulması fikrindedirler²¹⁰.

Bunun dışında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu etrafındaki görüşmeler Vatan gazetesinde “Üç Arkadaşın Yorgan Kavgası” başlığı altında şu şekilde ele alınmıştır: “Bugün Ankara’da Teşkilat-ı Esasiye Kanunu etrafında cereyan eden müzakerat tıpkı bir yatağa yatmış üç arkadaşın yorganı taksim etmelerine ve yahut müzakeratın mahiyetine göre taksim edememelerine benziyor.” Bu üç arkadaş cumhurbaşkanlık makamı, meclis ve hükümettir. Her üç taraftar yorganı kendi tarafına çekmektedir. Başkanlık mevkiini kuvvetlendirmek isteyenler, cumhurbaşkanının hem devlet, hem hükümet, hem de meclis reisi olmasına taraftarı olmuşlardır. Bundan başka cumhurbaşkanına meclisi fesih hakkı vermek istemişlerdir. Diğer taraftan hükümetin mevkiini kuvvetlendirmek isteyenler, hükümetin vazife ve mesuliyetini tayin etmek ve mümkün mertebe meclisin denetiminden kurtulmak istiyorlar. Bu gayeyi amaç edinenler, kuvvetli bir hükümet teşkil etmek istedikten sonra cumhurbaşkanı ile meclis arasındaki münasebetin şekil ve mahiyetine karşı pek alakadar değillerdir. Yani devlet başkanının aynı zamanda meclis başkanı olup olmaması kendilerince ehemmiyetli bir mesele değildir. Üçüncü sınıfın ise; kuvvet ve kudretinden alıkonulan meclis için şimdiki yetkilerinden azami miktarını koparmak gayesini güttüğü belirtilmiştir.

Mütehasıslar encümenindeki müzakerat işte bu üç cereyanı takip etmiş ve bu üç nokta etrafında toplanmıştır. Encümen; bütün heyeti vekile, Kanun-u Esasi Encümeni ve bazı hukuk mütehasıslarından müteşekkil olduğu için bu heyet tarafından alınacak karar ve hazırlanacak layihanın hükümete ve riyaset mevkiine yetki verilmesi lehinde olacağı düşünülmüştür. Ancak mesele fırka içtimainde ve

²¹⁰ Tanin, 30.9.1923.

Heyet-i Umumiye’de müzakere edilmeye başlayınca meclisi kuvvetli görmek isteyen büyük bir ekserinin bu layihayı aynen kabul etmesi ihtimali yoktur. Bununla beraber dikkat çeken bir nokta vardır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun tadili malum olduğu üzere ancak üçte iki ekseriyetle gerçekleşebilir. Fakat Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun tadilatı üçte iki ekseriyetle değil, hakikatte alelade bir ekseriyetle yapılmış olacaktır²¹¹.

Akşam gazetesinde yer alan bir makalede ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında ortaya atılmış olan üç ayrı fikrin üzerinde durulmuştur. Birincisi Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun ve genel mevcut durumu olduğu gibi koruyarak kırılma noktalarına bırakma taraftarıdır. İkincisi kanunu olduğu gibi korumak ve yalnız eksik taraflarını bu kanuna ek şekilde tamamlamayı gerekli bulmuştur. Üçüncüsü ise kanunun ruhuna sadık ve bağlanmış kalmakla beraber ayrıntılarında istenen onarımı yapmak ve eksiklerini tamamlayarak uyumlu bir düzen ortaya çıkarma fikrindedir. Bu üç grubu değerlendiren Ağaoğlu, birinci şıkkı tutanların İngiltere’yi örnek olarak göstermiş ve İngiliz Kanun-u Esasisi nasıl sona ermişse zamanla ve kendi kendine gelişmeye başlamışsa Teşkilatı Esasiye Kanunu’nun da öylece kendi kendine sona ermesini ve güvenilir bir yere sığınarak zamanla gelişmesini arzu ettiklerini belirtmiştir. Bu kurama itiraz edenler yedi asırdan beri gelişerek bugünkü halini bulan ve baş tarafta dere beyler sınırının ayrıcalıklarını kraliyete ve aynı zamanda halka karşı savunmaya uygun olarak yalnız halk tarafından yürütülen mücadeleler sonucunda bugün ki durumda boşaltılan İngiliz parlamentarizm usulünün bizim için göstermelik olacağını söylemişlerdir. Hürriyet ve istiklallerin yenilik yoluyla elde etmiş olan bugünkü başka milletler arasında düzgün yazılı ve bir araya getirilmiş bir Kanun-u Esasiye sahip olmayan bir tek millet olmadığını ileri sürerek bu kuramı reddetmişlerdir. İkinci ve üçüncü düşüncelere gelince bunlar esaslı bir noktada birleşmiştir. Bu noktada bugünkü karışıklıklara son vermek üzere düzgün ve uyumlu bir teşkilatı esasiye kanununun hayata geçirilmesinden ibarettir. Amaç ve ana öğede birleşen bu iki düşünce ayrıntılarda da anlaşmaması mümkün değildir. Aralarında alevlenen ağız kavgası sırf kuramdan ibarettir. İkinci düşünceye dahil olanlar tek olma, üçüncüye mensup olanlar ise ayırma taraftarıdır. Gerçekte dünyada ayırma adına hiçbir memlekette hiçbir teşkilat mevcut değildir. Herhangi bir memlekette ve herhangi

²¹¹ Ahmet Şükrü, “Üç Arkadaşın Yorgan Kavgası”, *Vatan*, 25.10.1923.

bir yönetim idaresinde bir tek olmak esastır. Esas itibariyle millette iş yapan kuvvetleri gösteri ve kader itibariyle öyle sıralamalı ki aralarında uyumsuzluk, birbirine karışma, karşılıklı zorbalık meydana gelmesin. Bölüştürülmüş işlem esasları üzerine dayanan bir devlet işleyişi yalnız bu tarzda sıralanmış ve düzenlenmişse düzgün bir şekilde yürür ve krizlerin meydana gelme ihtimalini ortadan kaldırmış olacaktır. Tek kuvvet taraftarları zaten Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda eksikler olduğunu, bu mevcut kanunun maddeleri ile devletin yürüyemeyeceğini ve dolayısıyla bunlara ek olsun diye diğer birçok ilave maddenin yürütme için gerekliliğini önceden itiraf etmişlerdir. Ayırt etme taraftarları ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na sadık kalınmasını, bu kanunun konmuş olduğu esasların korunmasını gerekli bulmuşlardır. O halde anlaşmak için zemin hazırды. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda ki maddelere dokunmadan yalnız ayırt edilen zıt maddelerin yeniden konarak uyum ve denge elde etme zamanının geldiğini, yürütme ve nihayet eksik maddelerinde ilavesi ile düzgün bir teşkilatı esasi kanununu oluşturmak. İşte bu zemin bulduktan sonra artık ileriye doğru yürümek daha kolay olacaktır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki “Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir.” ifadesi idare usulünün halkın kaderini bizzat ve sürekli yönetmesi esasına dayanmıştır. Yürütme kuvveti ve yasama yetkilerini milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde görmek ve bir yerde toplamak esasına aynen kabul edildikten sonra hükümete bir şekil vermek meselesi kendi kendine baş göstermiştir²¹².

2.2.3.2. Tadilat Yapılırken Üzerinde Durulan Maddeler

Kanun-u Esasi Encümeni Reisi Yunus Nadi Bey'in teklifi ile Ali Rıza Bey ve arkadaşlarının teklifleri Kanun-u Esasi Encümeni'ne havale edilmiştir. Bu suretle teklifin reddi konusundaki beklenti boşa çıkmıştır. Meclis'te sükunetle devam eden Teşkilat-ı Esasi'ye müzakereleri bu gelişmeler üzerine hareketlenmiştir. Bilhassa İsmail Canbolat Bey, teklifin meclis egemenliği ilkesi ile çeliştiğini iddia ederek Ali Rıza Bey ile münakaşaya girişmiştir. Ali Rıza Bey bu eleştiriye karşı, Meclis hakimiyetinin mutlak olduğunu söylemiş ve bu

²¹² Ahmet Ağaoğlu, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu-Muhtelif Cereyanlar”, *Akşam*, 28.10.1923.

kavramın en önemli savunucularından Jean Jacques Rousseau'nun "*Hakimiyet-i milliye terk ve feragat olunamaz. İktidar ve salahiyet verilir ancak irade verilemez*" sözünü hatırlatmıştır. Teklifte, "tecdid-i intihab" hakkının reis-i cumhura verilmesi ile ortaya çıkabilecek karışıklıkların önüne geçmeyi ve bu anarşiden doğacak hükümsizlik problemini gidermeyi hedeflediklerini belirtmiştir. Ali Rıza Bey'e göre bu sayede irade-i milliye yeniden belirecektir ve hakimiyet-i milliyenin ancak doğrudan doğruya icra-yı hükümette olduğunu düşünen Rousseau'nun dahi belli yetkilerin iktidara devri konusunda bir mahzur görmemiştir. İsmail Canpolat Bey, bu teklife karşı muhalefetini sürdürmüş ve teklifin ayrıca ahaliye de ters olduğunu söylemiştir. Nihayetinde Meclis Heyet-i Umumiyesine sunulan teklifler Kanun-u Esasi encümenine havale edilmiştir²¹³.

Teşkilat-ı Esasiye'nin müzakeresi kabulü usulü Ankara'nın başkent olarak kabulüne dair maddenin görüşülmesinde, Ankara'nın başkent olarak ilanı için İsmet Paşa tarafında bir talimat hazırlanmış ayrıca Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na bir madde ilavesi teklif edilmiştir. Teklif Layiha Encümeni ve Kanun-u Esasi Encümeni tarafından aynı gün onaylanarak Heyet-i Umumiye'ye sevk edilmiş ancak müzakerelerin uzaması neticesinde teklifin onaylanması sonraki celseye kalmıştır. Ankara'nın başkent olarak seçileceği tabii görünmesine karşın mecliste bu hususta muhalif olan milletvekilleri olduğu görülmektedir. Teşkilat-ı Esasiye'nin tadilatı meselesinde matbuata yansıyan mecliste müzakere edilmeden 170 maddelik bir teklifin Halk Fırkası vekillerine dağıtıldığı, meclis ve kamuoyundan malumat saklandığı gibi haberler üzerine Fırka erkanından bir mebus Akşam gazetesi muhabirine verdiği beyanatta, Teşkilat-ı Esasiye'nin madde madde tespit edildiğini ve bunun için uzmanlardan oluşan bir encümen toplandığını, maddelerin Mecliste ayrı ayrı müzakere edilerek onaylandığını, "*Ankara Türkiye devletinin makkarı idaresidir*" maddesinin de firkada müzakere edildikten sonra kanunlaşması için meclise havale olunduğunu söylemiştir²¹⁴."

²¹³ Akşam, 5.12.1923.

²¹⁴ Akşam, 14.10.1923.

2.2.3.3. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Hakkında Önemli Teklifler

Ali Rıza Bey'in Teşkilat-ı Esasiye'nin tadilatına dair verdiği teklif Layiha Encümeninde reddedilerek meclis müzakerelerine sunulmamıştır. Bunun üzerine söz alan Ali Rıza Bey, teklifinin kanunun ikmali için olduğunu, cumhuriyet idaresinden bir geri dönüşü öngörmediğini ve bu bakımdan uygun bulunduğunu, esasa dair encümenin karar verme yetkisi olmadığını ve meclise sevk edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu red konusu meclis koridorlarında tartışmalara yol açmıştır.

Cumhuriyet ilan edildikten ve Teşkilat-ı Esasiye de bu konuda yapılan tadilatın ardından kalan kısımların ikmali, tadili henüz bir neticeye ulaşmamıştır. Bu konuda bazı projeler ve kanun teklifleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar arasında Ali Rıza Beyin teklifi layiha encümeninde müzakereye uygun görülmeyle reddedilmiş, Ali Rıza Bey bunun üzerine encümen kararının yerinde olmadığını, böyle bir karar alma yetkisi bulunmadığı ve mecliste müzakeresi gerektiğini söylemiştir.

Bundan başka mebuslar tarafından başka bir proje hazırlandığı ve kısa sürede meclis müzakerelerine sunulacağı bildirilmiştir. İlk teklifte ise reis-i cumhura verilen meclisi feshetme yetkisi kısıtlanmaktadır.

Teşkilat-ı esasiye kanununun tadili için hazırlanan proje şöyledir:

- Meclisin seçim süresi 4 senedir, bir defa seçilen azanın ikinci defa seçilme hakkı vardır. Yeni meclis vazifeye başlayana kadar eski heyet çalışmalarını sürdürür. Büyük Millet Meclisi azası sadece seçim bölgesinin değil umum milletin vekilidir.
- Yeni seçilen meclis Kasım başlangıcında davet beklemeden toplanır
- Kanun koyulması, tadili, açıklaması, feshi devletlerle anlaşma ve sulh yapılması, savaş ilanı, bütçe kanununun yapılması ve onayı, para basılması, tek el ve mali taahhütler ile ilgili imtiyazat ve mukavelelerin onaylanması veya feshi, ordu ve donanma başkumandanlığı, sefer zamanı başkumandan tayini, genel af ilanı,

tahkiken ceza kanununun ertelenmesi, kesinleşmiş idam hükümlerinin infazı, icra vekillerinin onaylanması ve vazifelerinin denetimi büyük millet meclisine aittir.

- Lüzum görüldüğünde meclisin yenilenmesi, buna meclis karar verebileceği gibi reis-i cumhur da ilan edebilir. Her iki halde de eski meclis yenisi göreve başlayana kadar vazifeye devam eder.

- Türkiye reis-i cumhuru meclisten çıkan kanunu imza ve neşretmeden evvel gerek görürse bir aylık inceleme süresi sonunda yeniden görüşülmek üzere meclise yollayabilir. Bunun üzerine meclis üçte bir çoğunlukla kanunu aynı şekilde kabul ederse kesinlik kazanır. Ayrıca reis-i cumhur belirlenen sürede incelemesini tamamlamazsa kanun kesinlik kazanmış olur

- Büyük millet meclisinin açılışında o senenin harici, dahili gelişmelerine ve yapılması gerekli olan faaliyetlere dair reis-i cumhur bir açılış nutku okur.

- Cumhuriyet riyaseti makamı boşaldığından yenisi seçilinceye kadar meclis reisi bu vazifeyi ifa eder. Bu takdirde meclis içtimada değil ise bir hafta zarfında yeni reis-i cumhur seçilir. İçtimada olduğu halde hemen seçim yapılır.

İcra vekilleri aşağıdaki maddeleri müzakereye ve halletmeye görevlidir:

- Emniyet ve asayiş-i memlekete dair genel tedbirler almak
- Devletin harici siyasetini genel surette idare
- Hariciye vekilinin görüşü ile sefir ve temsilci tayini veya azli
- milletlerarası meselelerde müzakereleri yürütecek heyetleri ve memurları tayin ve azl
- Dahiliye vekilinin önerisiyle genel müfettiş, vali; adliye vekilinin onayıyla başsavcı tayin ve azli ve reislerinin ve azalarının tayini
- Kanunlara uygun olarak sıkı yönetim
- Asker celbi ve terhisi
- Meclise arz edilmek üzere seferberlik ilanı

- Yukarıda sayılanların haricinde olan ve mevcut kanunlara göre tayinleri irade-i milliyeye bağlı olan memurların tamamı ait oldukları vekaletin onayı, heyet-i vekile reisinin oluru, meclisin ve reis-i cumhurun tasdiki ile tayin, terfi veya azlolunur.
- İcra vekilleri heyeti yapılan icraattan ortaklaşa olarak vekaletlere dair hususlardan ise bireysel olarak sorumludur.
- Her vekil vekaleti ile alakadar faaliyetten, kanunlar ve usul dairesinde meclis tarafından irade olunan veçhe dairesinde tedvir ve temsiline memurdur
- İcra vekilleri heyetinin yahut vekillerden birisinin muhakeme edilmesi meclis azasının ekseriyetle kararına bağlıdır.
- İzinli yahut azledilmiş bir vekil yerine meclis azasından bir başkası vekalet eder²¹⁵.

Mazbata Muhariri Celal Nuri Bey, Teşkilat-ı Esasiye layihasının memleketin senelerden bu yana verdiği savaşın neticesi olduğunu ve bunun izlerini taşıdığını söylemiştir. Maddelerin tevhid-i kuvva esasına göre tespit edildiğini ancak kabine sisteminde vazifelerin bölüştürülmesi usulünün benimsendiğini söylemiştir. Ayrıca ne Amerikan sisteminin ne de İsviçre sisteminin örnek alındığını da ilave etmiştir ve kanunun kabulünü talep etmiştir. Celal Nuri Bey'in ardından söz alan Saruhan Mebusu Abidin Bey, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun başka memleketlerde bir kurucu meclis eliyle yapıldığını bizde de bu usule gidilseydi uygun olacağı görüşünde olduğunu söylemiştir. Ayrıca tevhid-i kuvva iddiasına rağmen yürütmenin meclisten alınarak heyet-i vekileye verildiğini nihayetinde reis-i cumhura meclis seçimlerinin yenilenmesi hakkının bu layihayı hazırlayan encümence daha önce meclise bırakıldığını ancak daha sonra toplanan encümenin bunu yok hükmünde sayarak yeni bir kararla reis-i cumhura da bu hakkı tanıdığını söyleyerek bu hususlarda eleştirilerde bulunmuştur. Ayrıca reis-i cumhura veto hakkının tanınmasını da meclisin iradesine bir sınırlama hakimiyet-i milliyeye prensibine aykırı gördüğünü belirtmiştir. Milli Mücadele'de dahi meclisin manevi şahsında bulunan başkumandanlığın şimdi niçin reis-i cumhura tevdi edildiğini sormuştur. İkinci

²¹⁵ İkdam, 30.11.1923.

celsede Refet Bey, iki meclis usulünden bahsetmiş ondan sonra söz alan Mahmut Esat Bey, bu layihanın yasama ve yürütme yetkilerini haiz bir meclisi fesh etme yetkisinin doğrudan doğruya reis-i cumhura vermenin hakimiyet-i milliye esasına aykırı olduğunu söylemiştir. Şu an iyi bir reis-i cumhur ve hükümet olmasına karşın meselenin milletin geleceği ve mukadderatı olduğunu mutlak idarelerde dahi mevzubahis olmayan bir uygulamaya gidilmemesi gerektiğini söylemiştir. Bundan sonra da layihaya yönelik eleştiriler devam etmiş nihayetinde ise kabulün ekseriyet-i mutlaka mı yoksa sülûsan-ı ekseriyetle mi gerçekleşeceği tartışma konusu olmuş ve sülûsan-ı ekseriyet usulü kabul edilmiştir²¹⁶.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk 17 maddesi herhangi bir münakaşa yaşanmadan kabul edilmiştir. Kamuoyunda ortaya çıkan kanunun kolaylıkla mecliste kabul edileceği yolundadır. Ancak bu görüş oldukça iyimser ve yanıltıcıdır. Teşkilat-ı esasiye üzerindeki ana tartışma konuları veto ve reis-i cumhurun seçimleri yenileme hakkıdır. Bu konularla ilgili maddelerin oylanmasına henüz geçilmemiştir. Bu nedenle 25. Madde ile birlikte mecliste yoğun tartışmaların başlaması beklenebilir. Ancak ne kadar şiddetli tartışmalar olursa olsun kanunun meclisten bazı tadilatla çıkmaması ihtimal dahilinde görülmemiştir.

Meclis 19 Mart tarihindeki içtımasında neredeyse büyük bir inkılap gürültüsüzce hallolacaktı. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 18 yaşını ikmal etmiş her Türk'e oy verme hakkı tanıyan 10. maddesi ve 30 yaşını doldurmuş her Türk'e mebus aday olma hakkı veren 11. maddenin oylanması sırasında bu kategoriye kadınların dahil olup olamayacağı tartışma konusu olmuştur. Her Türk ifadesinin kadınları da ihtiva etmesi gerektiği yolunda inkılapçı mebusların fikirleri kabul görmedi nihayetinde encümen madde ile kadınlara seçilme hakkı tanınmadığını böyle bir mana ortaya çıkmasının önüne geçmek için gerekirse maddeye kadınların mebus olamayacağına dair bir ilave yapılmasını dahi önermiştir ve kadınlara mebus olma hakkı böylelikle tanınmamıştır. Ancak oy verme hakları konusunda kesin bir karar alınmamıştır hatta mevcut madde kadınların seçimlere iştiraki konusunda oldukça müsait bir anlam taşımaktadır. Bu

²¹⁶ İkdam, 10.3.1924.

ilerleme kadınların seçilme hakkı kazanmaları yolunda önemli bir gelişme olarak görülmüştür²¹⁷.

Yunus Nadi Bey, Teşkilat-ı Esasiye kanunu ile ilgili olarak Yenigün gazetesine yazdığı başyazıda, hakimiyetin bilakaydüşart millete ait olmasının temel esas olduğunu diğer yapılan her şeyin bu esası hayata geçirmekten ibaret olduğunu söylemiştir. Millet adına bu hakimiyeti temsil eden ve kullanan meclisin kıymeti tabi ki büyüktür ancak temsilcisi olan milletten daha büyük değildir. 200-300 kişiden oluşan bir heyetin hata yaptığında delalete düştüğünde ne yapılması gerektiğine dair Kanun-u Esasi Encümeni ancak millete başvurmayı çıkış yolu olarak değerlendirmiş ve bu anlayışla reis-i cumhura fesih yetkisi tanımıştır. Eğer bu yol ortaya konmazsa memleketin menfaatlerini idrak edemeyen bir meclis ortaya çıktığında bunu yenilemek için yukarıdan bir hükümet darbesinden veya aşağıdan bir millet ihtilalinden başka bir seçenek ortada kalmayacaktır²¹⁸.

İkdam gazetesinde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk 24 maddesinin ufak tadiller ve pek fazla münakaşa olmadan kabul edilmiş olduğu ancak reis-i cumhura tecdid-i intihap hakkı veren 25. maddenin büyük tartışmalara yol açtığı yazılmıştır. Bunu hakimiyet-i milliyeden büyük bir ödün ve bu ilkenin zaafa uğratılması olarak gören başta Saruhan Mebusu Abidin Bey olmak üzere pek çok mebus eleştirilerde bulunmuştur. Nihayetinde celsenin ertelenmesi yoluna gidilmiştir²¹⁹. Teşkilat-ı esasiye kanunu etrafındaki münakaşaların bir buhrana sebebiyet verebileceği aşikar olduğundan bu meselede leyhte ve aleyhte bir fikir beyanından kaçınarak sadece meselenin izahı ile yetinilmiştir. En başta Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun başka memleketlerde olduğu gibi bir kurucu meclis eliyle yapılması gerekmektedir. Ancak meclisin müzakerelere başlamasının akabinde bu hususta bir eleştiri yöneltmek artık manasız olmuştur. Devam eden süreçte mühim olan yapılan tadilatın milli iradeye uygun olması ve bunu zarara uğratacak bir muhtevası olmamasıdır. Milletın isteği ve arzusuna göre bir Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yapılması en büyük beklentidir ve milletin en büyük arzu ve isteği Türkiye'de tam demokrasinin kurulmasıdır.

²¹⁷ Hüseyin Necati, "Ankara Mektupları", *Vakit*, 20.3.1924.

²¹⁸ İkdam, 11.3.1924.

²¹⁹ İkdam, 24.3.1924.

Demokrasi çeşitli tanımlamalara sahip olmakla birlikte demokratik ülkelerin tamamı kendine has şartlara sahiptir. İngiltere meşrutiyeti bir demokrasidir ve hükümdarın yetkileri oldukça kısıtlıdır. Fransa'da cumhuriyet tipi bir demokrasiye sahiptir ancak orada da reis-i cumhurun fiili rolü önemsizleştirilmiştir. Bunlara karşın Amerikan tipi demokraside reis-i cumhurun yetkilerini bir kayzerin sahip olduğu yetkilerle kıyaslamak mübalağa olmayacaktır.

Bizim memleketimizde hakimiyet-i milliye anlayışı fiilen mevcuttur. Meclisin teşkilatı idareye hakim olan esasların tamamı Türk demokrasisini teşkil etmektedir. Milletın üzerinde ittifak ettiği bu esaslar Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun temeli ve kaynağı olmalıdır. Bu esasların tetkiki mevcut münakaşaların halli için başlıca yoldur. Nihayetinde bütün çabaların boşa çıkması yeniden bir seçime gitmeyi mecbur bırakacaktır. İç ve dış meselelerin bir çözüme ulaştırılması için milli birliğe en çok ihtiyaç duyulan bir vakitte, neticeye ulaşılması ancak sükunetle yapılacak tetkikat ve müzakeratın neticesinde elde edileceği ve alelacele sonuca vardırma girişiminin sakıncalı olacağı düşünülmüştür. 127 ret oyu veren mebusların içinde eskiden beri muhalif olanlar hariç bırakıldığında fırkadan 124 kişinin bulunduğu ve müzakereleri engelleyenlerinde fırka mensupları olduğu anlaşılmıştır. İsmet Paşa bu durumu yapacağı bir nutuk ile engelleyebilecekken bunu dahi yapmamıştır. Geri çekilmeyi iktidarda kalmaya tercih etmiştir, ret oyu verenlerin asıl gayesinin hükümeti düşürmek olduğu anlaşılmaktadır²²⁰.

Teşkilat-ı Esasiye kanununun 25. maddesinin reddi bir zümre saltanatı, milleti vesayet altına alma anlamına gelmiştir ve bunu hakimiyet-i milliyenin güçlendirilmesi gibi sunmak aldatmaca olmuştur. Hakimiyet-i milliye o güne kadar idarenin şuurulu bir şekilde gerçekleşmesiyle tecelli etmiştir, ancak şimdiden sonra bunun ilmi bir çerçeveye oturtulması elzemdir. Çünkü halkın bugünkü hakimiyet-i milliye'ye aklı ermiyor halkı sadece dört senede bir bu hakkını kullanmaya mecbur etmek doğrudan doğruya mahkumiyettir. Hakimiyet-i milliyenin ortaya çıktığı yer meclistir ancak halk bu hakimiyetini lüzum görüldüğü vakit kayıtsız şartsız kullanabilmelidir. Gelecekte kanun yapan ve

²²⁰ İkdâm, 25.3.1924.

kanun bozan bu heyetin yanlışa düşmeyeceği garanti altında değildir, her işi iyi yapması düşünülemez. Saltanat-ı milliyenin tam anlamıyla tecellisi şarttır. Yoksa zümre saltanatı ne kadar iyi niyetli olur ise olsun milleti bir vesayet altına alacağı açıktır. Sanki millet kendi hakimiyetini kendisi kullanamamış onun başına bir müdürlükten, bir heyet koymak gerekliymiş gibi bir anlayışla hareket edilmiştir. Bu doğru değildir ve o dönemde hiçbir milletin vasiye ihtiyacı yoktur. Harb-ı umumi sonunda manda ve himaye sistemi bile hayat bulamamıştır. Herhangi bir reis-i cumhurun meclisi dağıtmasından korkulduğu gibi herhangi bir meclisin de kendini dağıtmamasından korkulmalıdır. Şu açıktır ki hakimiyet-i milliye bütün genişliğine ve kapsamına rağmen sadece dört yılda bir seçimlerde kullanılabilmiştir. 18 yaşında her Türk erkeği seçme hakkına sahiptir. Ancak mebusu seçmemiştir. 15 yılda bir ağayı, beyi yahut efendiyi seçmiştir. Buda hakimiyet-i milliyenin tecellisi olarak adlandırılmıştır. İlk iş olarak bir dereceli seçimler olmalı, ilerleyen vakitlerde buda yeterli gelmeyeceği için nisb-i temsil istenmelidir. Hakimiyet-i milliyenin gerçekleştirilmesi açısından bundan sonra gelecek adım reis-i cumhurun doğrudan halk tarafından seçilmesi olacaktır. Fakat hakimiyet-i milliye bunların da bitecek bir şey değildir. Seçimlerin yenilenmesi hakkı mecliste ve bu şekilde seçilmiş reis-i cumhurda olursa millette bu konuda rey verebilir. Eğer içtimaiye devresinin üçüncü yılında olan bir meclis devam edip etmemeyi müzakereye açarsa millette bu konuda rey vererek fikrini ifade edebilir. Olağanüstü hallerde reis-i cumhur, yasama ile ilgili hususlarda meclis ve bunların dışındaki hadiselerde millet bu hakkı kullanmalıdır. Bunların fiiliyatta uygulanmasının zor olduğu söylenmiştir. Müntehib-i evvel, sani defterleri, seçim oyunları, namzet listeleri olmadığından fiiliyatta uygulamanın daha kolay olacağı söylenebilir. Özetle; seçimler bir dereceli olmalı, reis millet tarafından seçilmelidir²²¹.

Ankara muhabirleri tarafından yapılan haberlere göre Teşkilat-ı Esasiye tadilatının meclisin seçilme ve çalışma süresi, heyet-i vekilenin yetki, sorumlulukları ve seçilme şekline dair olacaktır. Böyle bir tadilat öncelikle oldukça dar bir çevrede hazırlanan ve kabulünden sonra da maddeleri konusunda en ufak bir eleştiriye dahi tahammül gösterilmeyen 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun eksiklerini gidermek açısından önemli bir adımdır. Bu bakımdan

²²¹ İkdam, 3.4.1924.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununu hazırlayanların demokratik bir olgunluğa eriştikleri söylenebilir. Bunlarla birlikte meclis müzakeresinden evvel yapılması düşünülen tadilatın basın yoluyla kamuoyuna sunulması ve kamuoyunun görüşlerinin öğrenilmesi yapılacak düzenlemeler noktasında halk fırkasını daha da güçlü kılaceğı umulmuştur. Uzun uzadıya sebepleri henüz açıklanmasa da başlıca değişiklikler; meclis seçimlerinin dört senede bir yapılması, çalışma döneminin bir seneden beş aya düşürülmesi, heyet-i vekilenin sunacağı iki aday arasından meclisin vekilleri seçmesidir. Bu konuların memleketin ihtiyaçları ve anayasa hukukunun evrensel çerçevesi içinde değerlendirmesi yapılabilir. Bu bakımdan meclisin seçim dönemini uzatmak yasama ve yürütme faaliyetini gerçekleştirebilecek tecrübeye zevat sayısının hali hazırda memleketimizde azlığından ötürü oldukça gereklidir. Meclis başladığı ve nihayete erdirdiği faaliyetlerinin, ıslahatlarının en azından yarısının uygulanmasını ve sonuçlarını görüp değerlendirebileceği müddette görevde kalmalı ve mebusların yasama, yürütme faaliyetinde gerekli tecrübeyi kazanmalarına fırsat tanınmalıdır. İki senelik seçim dönemleri, hem seçimden sonra çalışma düzeninin sağlanması için geçecek süreyle hem de seçimlere yakın vakitte başlayacak hazırlıklarla iyice daralacağından meclisin icraat ve yasama için ihtiyaç duyduğu süre oldukça kısıtlanmıştır. Ayrıca bizim gibi siyasi sürecini tam manasıyla tamamlayamamış memleketlerde seçimler siyasi huzursuzluk kaynağıdır ayrıca ahalinin de kararsızlığa düşmesine yol açabilir.

İcra vekilleri heyetinin seçiminde yeni tadilde öngörülen usul, eski tarzın ufak bir rötuşundan ibarettir. Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Avrupa'daki kabine sistemine doğru bir eğilim gözlemlenmiştir fakat meclisin kabine teşkilindeki ağırlığı ve merkezi rolü sürmeye devam etmiştir. Bu bakımdan eski sisteminin özüne dair herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Yeni sistemde icra vekilleri reisinin aday göstereceği iki mebus arasından meclis vekil seçimini gerçekleştirecektir. Böylece meclise hem yeni bir seçim hakkı tanınmakta hem de yetki ve sorumlulukları arttırılmak istenen başvekilin yetki alanı bilakis daha da daraltılmıştır. Meclis hükümeti sistemi ile Avrupa kabine sistemi arasında bir yerlerde gözüken bu usul hiçbir şekilde faydalı olarak görülmemiştir. Eski usul zararlı ve faydasız gözükiyorsa tamamen ilga edilerek Avrupa usulü kabine sistemi benimsenmelidir, eski usulden memnuniyet duyuluyorsa o halde yerinde

bırakılmalıdır. Kabine usulleri, bunların denetimi, yetkileri, güvenoyu yahut düşürülmesi gibi kaideler halihazırda belirlenmiş bilinen meselelerdir. Bu konulara dair mevcut olmayan yeni bir şey ortaya çıkarmak beyhude bir çaba olarak görülmüştür. Yapılması gereken bünyemize uygun olan usulün seçilip bütün yönleriyle uygulanmasıdır²²².

2.2.3.4. Teşkilat-ı Esasiye Kanun Layihası Hakkında Değerlendirme

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihasının, Kanun-u Esasi Encümeni tarafından tamamlanmasıyla, her Türk vatandaşı reis-i cumhur seçilme hakkına sahip olacak ve meclis yasama yetkisini elinde bulundururken yürütme yetkisini gerçekleştirmek için reis-i cumhuru vazifelendirecektir. Layihanın hazırlanma nedenini ifade eden girişte, cumhuriyetin bu Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabulüyle artık olgunlaşacağı söylenmektedir. Hakimiyetin bilakaydüşart millette olduğu bir kez daha vurgulanmış, bunun meclis eliyle kullanılacağı, yasama ve yürütmenin mecliste olacağı, bütün kuvvetin mecliste olduğu beyan edilmiştir. Kuvvetler birliği prensibi açıkça ilan edilmiş ancak yürütme yetkisinin meclis tarafından bihakkın kullanılması mümkün olamayacağı için bu yetki meclis tarafından seçilen reis-i cumhur ve onun seçtiği heyet-i vekile eliyle kullanılacağı belirtilmiştir. Sürekli bir seçim ortamında olmak hem memleketin refahına darbe hem de oldukça meşakkatli olduğundan meclisin çalışma süresi 4 seneye çıkarılmış, mebusların kendi bölgelerinde çalışmalar yapması için tatil hakkı da tanınmıştır. Ayrıca reis-i cumhura seçimleri yenileme hakkı verilmiştir. Hakimiyet millete aittir, millet bu hakimiyetin kullanılması işini seçtiği mebuslara devretmiştir. Meclis bu hakimiyetin merkezidir. Yasama faaliyeti bizzat meclis tarafından yerine getirilirken yürütme meclisin seçtiği reis-i cumhur ve onun tarafından meclis içinden seçilen heyet-i vekile vasıtasıyla kullanılmıştır. Vekillik görevini kolaylaştırmak için muavinlik unvanıyla parlamento sekreterlikleri kurulmuştur. Vekilleri Şura-yı Devlet'e ve Temyiz Erkanı'na gönderebilecek tek merci olarak meclis belirlenmiştir. Divan-ı Ali konusunda 1878 Kanun-u

²²² İsmail Müştak, "Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Tadili", *Tanin*, 8.8.1923.

Esasisi'nde ki maddeler çoğunlukla devam etmiş, sadece aza adedi azaltılmıştır. Cumhuriyetin saltanattan en bariz ayrıldığı nokta saltanatta tek bir fert milletin kaderine hakim iken cumhuriyette millet kendi kaderini belirlemiştir. Halkın hukukunu bilmesi ise ancak fikren ilerlemesi ile mümkün olacaktır.

Yeni kurulan devlet milli devlet olduğundan Osmanlı lafzı tamamen kullanımdan kaldırılmıştır. 90. madde ile Türklük sıfatı belirlenmiştir ve devlet memleket dahilinde eşit hukuka sahip başka ırktan yahut dinden olan kimselerin de Türk olarak isimlendirilmesinde bir mani görülmemiştir. Türk milleti aynı ırktan olmayan muhtelif unsurları bu bakımdan kapsayabilir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun devletin şeklinin cumhuriyet olduğunu ilan eden birinci maddesi tadilden azade tutulmuştur. Bu madde haricinde diğer maddeler ekseriyetle tadil edilebilecektir. İhtiyaç olduğunda sadece bir kurucu meclis vasıtasıyla Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadil edilebilmesi usulü kabul edilmemiştir²²³.

2.2.3.5. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na Genel Bir Bakış

Eski iktisat vekili Mahmut Esad Bey(Bozkurt) İzmir'de yaptığı konuşmada tadil edilmesi düşünülen Teşkilat-ı Esasiye'yi savunarak, Türkiye'nin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun sadece bir ihtilal devrinin mahsulü olmadığını, hakimiyeti bilakaydüşart millete vermesinin de önemli bir vasfı olduğunu bu bakımdan millicilerin bu kanunu önemli derecede savunduğunu söylemiştir.

Mevcut Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, başka milletlerin Teşkilat-ı Esasiye ve genel kanunları tetkik edilerek bunlarla uyumlu olacak şekilde kaleme alınmıştır. İhtilallerden sonra yazılan bütün kanunlarda esas hedef hakimiyeti kesinlikle millete vermek olmuştur. Akşam gazetesinde değerlendirilen bu konu, bizim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'muzla istenilen başarının elde edilemediği şekilde yazılmıştır. Ancak başka memleketlerde yapılan kanunların bu kadar dahi başarılı olamadığı bilinmelidir. Kuvvetler birliği usulünün meclis baskısı yaratacağı yolunda eleştiriler yersizdir çünkü bütün istibdatlar her daim yürütme organı

²²³ Vakıf, 29.2.1924.

içinden çıkmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu bu hususta tehlikeli değildir aksine yapılmak istenen tadilat böyle bir mesele ortaya çıkaracaktır.

Gazetenin değerlendirmesine göre, tefrik-i kuvva prensibi ancak siyasi gelişme bakımından ilerlemiş Kuzey Amerika gibi yerlerde uygulanabilirdi. Bu usulün Güney Amerika'da uygulanamadığı vahim sonuçlara yol açtığı ortadadır. Yürütmeye yetki vermek onu meclisin üzerinde konumlandırmak muhakkak bizim gibi ülkelerde istibdada, hakimiyet-i milliye prensibinin ortadan kalkmasına neden olacağı düşünülmüştür. Bizde meşrutiyetten beri uygulanan tevzin-i kuvva prensibinde ise hükümetlerin karşısında meclis her zaman zayıf bir yapı göstermiştir. Dönemin hükümetlerinin aldığı uygunsuz kararlar nihayetinde memleketi felakete sürüklemiştir. Tekrar böyle bir sistemi kabul geriye dönüş olarak nitelendirilmiştir. Halk ihtilaline sadık kalabilmek ancak kuvvetler birliği ilkesinin korunması ile mümkün olacaktır. Millet'in muhtelif gruplarının mecliste temsiline, yönetime katılmasına izin verilmesi gerekmektedir. Yoksa eski müesseselere bir dönüş yaşanacaktır. Hakimiyeti tesis etmenin yegane yolu Türk halkının meclise girmesidir. Mahmut Esad Bey, yapılacak tadilatla kuvvetler birliğine temas edilmeden millet'in bir reis-i cumhur seçmesine izin verilebileceğini, yetkinin mecliste olduktan sonra tek bir adamın bir gücü olamayacağını söylemiştir²²⁴.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadili meselesinde devlet ve hükümet teşkilatının en mühim hususları müzakere edilmektedir. Reis-i cumhura seçimleri yenileme, veto hakkı verilip verilmemesi ve meclisin yanında bir ayan meclisi kurulup kurulamayacağı başlıca tartışma noktalarıdır. Mehmet Asım'a göre, eğer yeni kanunumuz batı anayasaları gibi kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiş olsaydı reis-i cumhurun seçimleri yenileme ve veto hakkı tabii bulunabilirdi. Ancak Teşkilat-ı Esasiye layihasında kuvvetler birliği ilkesi benimsenmiştir. Bundan dolayı büyük millet meclisi kanunların çıkarılması ve bunların tatbiki hususlarında yetkili kılınmıştır. Yürütme vazifesini ise kendi içinden seçtiği reis-i cumhur ve reis-i cumhur tarafından seçilen Heyet-i Vekile'ye bırakmıştır. Büyük millet meclisi böylelikle hakimiyet-i milliye'nin yegane tecelligahı olarak birinci derecede, mebusların seçtiği reis-i cumhur bir amir hükmünde, başvekil ve

²²⁴ Vakıf, 16.10.1923.

vekiller ise reis-i cumhur tarafından seçilen icra memurları olarak görülebilir. Yetkinin kaynağı ise meclis için doğrudan millet, bu milletin temsilcileri tarafından seçildiğinden dolayı reis-i cumhur ve bu reis-i cumhurun mebuslardan tayin ettiği vekiller olarak bir sıralama yapmak mümkündür.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ruhu kuvvetler birliği prensibine dayandığı için bu çerçevede ikinci derecede bir vekil statüsünde olan reis-i cumhura veto ve meclis seçimlerini yenileme hakkı tanımak uygun görülmemiştir. Bunun için evvela kuvvetler ayrılığı prensibinin benimsenmesi gerekmiştir. Yapılan münakaşaların müzakerelerin esası nihayetinde bu noktada birleşmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda ki kuvvetler birliği esası açıklığa kavuşturulduktan sonra bunun gereklerinin yapılması ve izah edilmesi daha da kolaylaşmıştır²²⁵. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadil edilmesi memleketin genel idaresini normalleştireceği gibi geleceğe dair olan itimadın sarsılmasına da mani olacaktır. Bir ferdin sözünden dönmesi ona karşı itimatsızlık yaratacağı gibi hükümetlerin sözleri hükmünde olan kanun ve nizamnameleri sık sık bozmaları, bunlara uymamaları da benzer bir itimatsızlığa neden olacaktır. Bu nedenle kanunlara nizamnamelere uyan bunları değiştirme eğiliminde olmayan hükümetlerin başarılı olacakları açıktır.

Devletin hariçte işgalciler, dahilde ise Osmanlı bakayası ile mücadelesi Mudanya Mütarekesi ile tamamlanıp Lozan Barışı'nın sağlanması ve İstanbul'daki işgalin bitmesinin ardından iç durum, yapılacak olan düzenlemeler bilhassa Teşkilat-ı Esasiye tadili için müsait bir hale gelmiştir. Bu safhada Türk inkılabı son aşamasına ulaşmıştır. Büyük Millet meclisinin yapacağı tadilatla dahili vaziyette sağlanacak istikrarın önünde herhangi bir engel kalmamıştır. Bu tadilatın oldukça kapsamlı bir şekilde yapılması devamında değişikliklere lüzum kalmaması memleketin beklediği harici ve dahili faaliyetler için şart olan emniyet ve güveni temin edeceği belirtilmiştir. Devletin durumunu bu şekilde değerlendiren Mehmet Asım, ancak böylelikle memleketin olağanüstü halden çıkarak normalleştirilmesinin sağlanabileceğini söylemiştir²²⁶. İstiklalini düşünen ve huzur içinde gelişimini sağlamak isteyen herhangi bir millet, kurduğu devlet sistemini hiç bir zaman bu gibi tehlikelere maruz bırakamaz. Özellikle huzur

²²⁵ Mehmet Asım Us, "Meselenin Ruhu", *Vakit*, 14.3.1924.

²²⁶ Mehmet Asım Us, "Emniyet-i İstikdad", *Vakit*, 18.3.1924.

isteyen ve bunun için devamlı çalışmaya muhtaç bir memlekette, tek güç usulünün Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda bulunmasını isteyen tarafları baştan yaratma ve devlet sistemi içinde zıt olanlar arasında uyumu yakalayıp bir araya getirme gereği duyulmuştur. Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun her hangi bir devlet sistemi kurmaktan uzak olduğunu düşünen Ağaoğlu'na göre; yalnız ayrıntılara değil, köklere ait birçok mesele halledilmemiş, belirsiz kalmıştı. Teşkilatı Esasiye Kanunu ile hallolmamış ve bu kanunda belirsiz bırakılmış hususlar için eski Kanun-u Esasi'ye başvurulmamış, başka çareler aranmıştır. Ağaoğlu'nun değerlendirmesine göre, bu durumda maddi ve manevi garip bir zıtlık baş gösteriyordu. Saltanata bağlı bir imparatorluğun ruhu ile ortaya çıkarılmış olan Kanun-u Esasi'den yardım alınması garip olacaktır. Teşkilatı Esasiye kanunun ruh ve dayanaklarına aykırı olmayan, Kanun-u Esasi'nin herhangi bir maddesinin geçerli olabileceği yönündeki söylemlere karşı Ağaoğlu, Halk hükümeti ile imparatorluk usulü idaresi arasında uçurumlar varken Teşkilatı Esasiye Kanunu ile Kanun-u Esasi'nin bütünleşmesinin mümkün olmadığını altını çizmiştir.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda bütün yetki ve kuvvetler aşınmış bir şekilde mecliste toplanmıştır. Her şey ondan doğar ve ona bağlıdır. Zaten meclis bizzat kendi kendine “*Mukadderatlı millet üzerine vazüülyet*” yani millet kendi kaderini yazar unvanını vermiştir. Bu unvan zaten Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ruh ve iç yüzünü aynen anlatıyor. Bu hükümete “güçlerin birleşmesi” adı verilmiştir. Dünyada hiç bir yerde ve hiçbir millet tarafından güçlerin birleşmesi usulünün bizdeki bu derecesi ne görülmüş ne de yaşanmıştır. Hatta milletin mücadelesi esnasında bu usulden memleket en çok faydayı elde etmiş ve tehlike anında Türk zekasının ne kadar doğurgan olduğuna bu usulün icadı apaçık bir delil olmuştur. Bu usul sayesinde ki dünyada hiçbir milletin görmediği yüzde kırk beşe varan teklifler konulmuş, istiklal mahkemeleri oluşturulmuş ve dünya saldırılarına karşı her şeyi alınmış bir millet sevk ve idare edilerek var olan istiklal ve şeref korunmuştur²²⁷.

²²⁷ Ahmet Ağaoğlu, “Teşkilatı Esasiye Kanunu-Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda ki Maddelerin İfade Ettiği Hükümler”, *Akşam*, 1.11.1923.

2.3.Meclis Görüşmelerinde Maddeler Etrafındaki Tartışmalar

2.3.1.Teşkilat-ı Esasiye Kanun Tasarısı Hakkında Fikirler

Teşkilat-ı Esasiye Kanun Tasarısı hakkında meclis görüşmeleri yapılırken maddeler hakkında ortaya pek çok fikir atılmıştır. Tartışmalara yol açan konular arasında en çok üzerinde durulan; cumhurbaşkanına verilmek istenen haklar, çift meclis sistemi gibi konulardır. İlk olarak Kütahya milletvekili Ragıp Bey; Teşkilatı Esasiye Kanununda önemli olan, seçim yenilenmesi, veto hakkı ve ikinci meclisin oluşturulması konularına değinmiştir. Ragıp Bey Teşkilatı Esasiye maddelerinin tartışılması gerektiğini ancak bunun Heyet-i Umumiye'nin konusu olmadığını söylemiştir. Kendi görüşünce kanun hazırlamak için oluşturulan kurulun, seçim yenilenmesine karar vermesi gerekirse yeni bir seçim kurulu kurulması taraftarıdır ve bu kurulun nasıl olması gerektiğini anlatmıştır. Ona göre bu konu şekil değil madde meselesidir²²⁸. Tartışılan maddelerden biri olan cumhurbaşkanına veto yetkisinin verilmesi ile ilgili Ragıp Bey, bu meseleye taraf olduğunu söyleyerek şekli madde hakkında tartışılırsa bir sonuca ulaşacağını, ayrıca hem Danıştay'ın hem Büyük Millet Meclisi'nin varlığından dolayı belki Teşkilatı Esasiye maddelerinin tartışılması gerektiğini savunmuştur.

İkinci Meclis meselesine gelince Ragıp Bey Meclisin faydasını tabii ki inkar etmemiş hatta ikinci meclisin haricinde bir kuvvet tarafından gerektiğinde seçim yenilenmesi için iyi bir kuvvet olarak görmüştür. Birinci meclisin hatalı kanunlar çıkarması ihtimaline karşı ikinci meclis bunu düzeltebilir ve bunun üzerine mecliste seçim yenilenmesi güçlü bir sebebi ortaya çıkarabilirdi. Ayrıca ikinci meclise tekrar bakıldığında her ne kadar Ragıp Bey taraftar olsa bile bunun herkesin içine bir anda sinmesini beklememiş ve inkılabı eksiklerinden dolayı tamam diye kabul etmemiştir. Durum böyle olunca her gün ani bir kararın yeni bir hadisenin olacağı düşünülebilir diyerek ikinci meclisin bir süre söz konusu edilmemesini istemiştir²²⁹. Aynı şekilde Şükrü Bey'de ikinci meclis aleyhinde

²²⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 13, C. 7/1, 16.03.1924, s.525.

²²⁹ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 13, C. 7/1, 16.03.1924, s.525.

konuşmalar yapmıştır. Bunun aksine Refet Bey(Bursa); birinci meclisin olmasının iyi olduğunu ancak ikinci bir meclisin de gerekliliğinden bahsetmiştir²³⁰.

Meclis'te tartışmalar yaşanırken, hakimiyetin kaynağı meselesine gelince Saraçoğlu Şükrü Bey(İzmir), bu konuda Türk milletinin belirlenen sınırlar içinde yaşayıp bu sınırlar dahilinde milli devlet teşkil ettiğini belirtmiştir. Düşünüldüğünde gerçekte gasp edilen haklar vardır bu haklar sahibine geri dönüyor ve kurtulan bu şartlar bir nevi köprü görevi görüyor diyerek bu hakların gerçek sahibi olan halka dönmesinin zorunluluğunu bildirerek şu açıklamaları yapmıştır: *“Meşruti hükümetler adı altında millet isyanlar çıkartıp ihtilaller yaptı ve haklarını alarak millet idaresinin egemen olduğu bu yolda Cumhuriyet adını bağurdular. Ve aziz milletimizin bu yolunda hükümet için Teşkilat-ı Esasiye yapmak istiyoruz. Buradan bakınca görülüyor ki hakiki kuvvet milletindir. Fakat gasp bir adamın elindedir buna karşı bütün kuvvetler bazı teşkilatlara geçerek milletin hakiki sahibi olan Cumhuriyetin yolunu tutmuşlardır. Tek kuvvet millettir. Onunda tek bir gücü vardır.”* Şükrü Saraçoğlu tek halkın millet olduğunu ve en uygun yönetimin de cumhuriyet olacağını söylemiştir. Saraçoğlu'na göre kanun yapmak için önceki olan düzeni düzensizliği bilip ona göre işe başlanmalı. Öncelikle yazılı yazısız hükümler tespit edilip, geçmiş kargaşalar kapatılmalıdır. Millet hakkını işgal ederken bu hakkı meclisten millete doğru tüm yolları açık bırakmak milletin egemenliğine doğru bir adımdır diyerek bize gelen Kanun-u Esasi'nin sanıldığı kadar açıklamalı olmadığını dile getirmiştir. Tüm hakkın bir kişinin elinde olmasını eleştiren Şükrü Bey en doğru kararın bizzat milletin hakimiyetinde olduğunu söylemiştir. Şükrü Saraçoğlu'na göre millet devleti yönetmenin yolunu mutlaka bulur. TBMM milletin haklarını keyfi şekilde kullanamaz, bu kabul edilebilir değildir. Hakkı kullanmayı başkasına teslim eden bir TBMM olursa milletin sözü geçmiyor demektir²³¹. Necmettin Sadak ise, milletin kaderine meclis hakim olursa cumhuriyetin anlamsız kalacağını belirtmiştir. Böyle bir meclisle mutlak hükümdar arasında fark yoktur. Bu yüzden kötü bir gidişat olduğunda sesini çıkarabilmesi, oy kullanarak Meclis'in

²³⁰ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 13, C: 7/1, 16.03.1924, s.531.

²³¹ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 13, C: 7/1, 16.03.1924, s.526-528.

kararlarını denetleyebilmesi için millet egemenliğine milletin hakim olması gereğini vurgulamıştır²³².

2.3.2. Teşkilat-ı Esasiye Maddeleri Hakkındaki Tartışmalar

Madde 1- Türkiye Devleti bir Cumhuriyet'tir.

Ancak Giresun vekili Hakkı Tarık Us devlet kelimesinin cumhuriyeti anlatacak bir düzeyde olmadığını bunun Türkiye devletinin hükümet şekli cumhuriyet demektir diyerek karşı çıkmıştır. Bu düşünceye Celal Nuri (Gelibolu) katılırken Niyazi bey (Mersin) katılmamış ve kendi düşüncesini dile getirerek “*Türkiye devletinin şekli cumhuriyet olamaz, Türk devletinin şekli cumhuriyet olur.*” demiştir. Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi ise “*Türkiye devleti bir halk cumhuriyetidir.*” denilmesini teklif etmiştir. Giresun vekili Hakkı Tarık “*Türkiye devletinin hükümet şekli cumhuriyettir.*” derken Manisa mebusu Niyazi Bey “*Türk devletinin şekli hükümeti cumhuriyettir.*” demiştir.

Madde 2- Türkiye devletinin dini İslam resmi dili Türkçe başkenti Ankara'dır.

Falih Rıfki (Bolu) ve Yakup Kadri (Mardin), Türkiye devletinin resmi dininin İslam olduğunu söylemişlerse bile kabul edilmedi ve ikinci madde kabul edildi.

Madde 3- Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir.

Feridun Fikri(Dersim)'nin maddeyi kabul etmemesine karşın, Ahmet Hamdi (Yozgat) “*Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir ve kimse alamaz*” demiştir. Aynı şekilde Celal Nuri'nin de hakimiyetin millete ait olduğunu söylemesinin ardından oy çokluğuyla madde ilk haliyle kabul edilmiştir²³³.

Madde 4- TBMM milletin tek ve gerçek temsilcisi olup millet adına hakkı kullanabilir.

²³² Necmeddin Sadak, “Hakimiyet Millette midir, Millet Meclisi'nde mi?”, *Akşam*, 8.4.1924.

²³³ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 13, C. 7/1, 16.03.1924, s. 535-536.

Niyazi Bey (Mersin) Türkiye kelimesi değişikliğini teklif ettiyse de madde okunduğu gibi kabul edilmiştir.

Madde 5- Yasama ve yürütme yetkisi TBMM toplanır. Madde tartışmasız kabul edilmiştir.

Madde 6- Meclis yasama yetkisini kendi kullanabilir. Madde tartışmasız kabul edilmiştir.

Madde 7- Meclisin yasama yetkisi meclis tarafından seçilen Cumhurbaşkanına ait olup onun seçtiği vekiller heyeti hükümeti istediği an fesih edebilir.

Bu maddeye, Beyazıd Şefik Bey; 1. cümleyi kabul ederken 2. cümlede geçen “meclis fesih” kelimesine karşı çıkmıştır. Niyazi Bey (Mersin) oda meclis yerine “icra vekilleri” (yürütme bakanı) kelimesini teklif etmiştir. Celal Nuri (Gelibolu) de icra vekilleri ibaresini isterken, Hakkı Tarık Bey ve Ahmet Süreyya (Karesi) maddeyi onaylamıştır. Şefik Bey (Beyazıd), Recep Bey (Kütahya), İsmail Canbolat (İstanbul) bu konuda tartışmış ‘tezatlığını’ dillendirmiş ve sonuç olarak madde “Meclisin yürütme yetkisini meclis tarafından seçilen Cumhurbaşkanı’nın kendisinin onayladığı icra vekilleri kullanacaktır.” olarak kabul edilmiştir²³⁴.

Madde 8- Milletın yargı hakkı usulü ve kanun içersinde bağımsız mahkemelerce kullanılır. Madde oy birliğiyle tartışmasız kabul edilmiştir.

Yasama Meclisi

Madde 9- TBMM kanuna uygun olarak millet tarafından seçilmiş milletvekillerinden meydana gelmektedir. Madde aynen kabul edilmiştir.

Madde 10- 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı milletvekili seçilme hakkına sahiptir. Madde tartışmasız kabul edilmiştir.

Madde 11- 30 yaşını dolduran her Türk vatandaşı milletvekili seçilme yetkisine sahiptir.

Şefik Bey bu madde için kadınların da yararlanmasını teklif etti. Ahmet Süreyya her Türk kelimesinin altında kadınlarında yararlanmasına dair belirtme olduğunu

²³⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 13, C. 7/1, 16.03.1924, s. 536-540.

söylemiştir. Ancak bu maddenin kadınlara uygun olmak kaydıyla düzenlenip (30 yaş kadın) ibaresinin tam anlamıyla kullanılmasını teklif etmiştir. Recep Bey bu konuda Ahmet Süreyya'ya katılmayıp “kadın” ibaresine gerek olmadığını sadece ‘Türk Halkı’ bile yazsa kadınları da içerdiğini dile getirmiştir. Konu ile ilgili farklı fikirler söylenirken Recep Bey kadınlarında Türk olduğunu dile getirerek Celal Nuri beyle tartışmaya girmiştir. Sonunda maddeye “her Türk erkek” ibaresi konulup madde kabul edilmiştir²³⁵.

Madde 12- Yabancı uyruklu adı altında bulunanlar hırsızlık, sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal etme gibi suçlardan birinden ceza almışsa bunların milletvekili seçime kabulü olamaz.

Bu maddeye Besim Bey Bu tür suç işlemleri yerine sadece ‘cinayet etmek’ kullanılırsa bu tür hepsini kapsar diye dile getiriyor. Ancak tartışmalara rağmen madde tek fark olan ‘Türkçe okuma yazama bilmeyenler’ ibaresi eklenerek olduğu gibi kabul edilmiştir.

Madde 13- TBMM seçimleri 4 yılda bir kere yapılır. Süresi dolan vekiller tekrardan aday olabilirler. Geçmiş dönem vekillerden seçilenler birleşip devam edebilir. Yeni seçim yapılmadığı takdirde oluşturulan devrenin uzatılması mümkündür. Her vekil yalnız seçen kişinin değil tüm milletin vekilidir.

Bu maddeye 2 sene 3 sene diye karşı gelende olmuştur, 4 sene olsun diye destekleyende olmuştur. Gümüşhane mebusu Zeki Bey, TBMM seçimlerin 4 yılda bir olmasını, Konya mebusu Kazım Bey, TBMM seçiminin 3 yılda bir olmasını, Konya mebusu Refik Bey, TBMM seçimlerinin 3 senede bir olmasını, Giresun mebusu Hakkın Tarık Bey, herhangi bir savaş meydana gelmeden seçime gidilmemesini, Erzurum milletvekili Cazim Bey, 13. Madde birinci fıkra hükümlerinin şimdiki meclisi kapsamaması, Karesi milletvekili Haydar Ali Bey bahsi geçen dört senenin kendinden sonrakilere etki etmesini, Isparta milletvekili Mükerrerem Bey ve Denizli milletvekili Haydar Rüştü Bey sözü geçen maddenin fıkrasına yapılacak olan ilavelerin geçici surette olmasını, Eskişehir milletvekili Emin Bey Teşkilatı Esasiye Kanununun 13. Maddesinde şart koşulan 4 senelik müddetin Meclisi Aliyi de içine alması gerektiğini fakat gelecek seçimden itibaren uygulamaya konulması gerektiğini teklif etmişlerdir. Buna, ilaveten Edirne

²³⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 13, C. 7/1, 16.03.1924, s. 540-543.

milletvekili Hüseyin Rıfki Bey Büyük Millet Meclisi seçimlerinin dört senede bir, Ordu milletvekili Hamdi Bey, iki sene bir yapılması gerektiğini, Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey, Canik milletvekili Necmi Bey, Diyarbakır milletvekili Fevzi Bey ve Çorum milletvekili Münir Bey ise bu dört senede bir yapılma şartının İkinci Büyük Millet Meclisini kapsamaması gerektiği üzerinde dururlar. Oturumun sonunda Başkan “heyet” kelimesi yerine “meclis” kelimesinin tercih edilmesi oylamada kabul edilmiştir. Ordu milletvekilinin meclis seçimlerini dört seneden iki seneye düşürme talebi, Konya milletvekili Musa Kazım Beyin 3 seneye indirilmesi talebi, Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey’in bir sene uzatılması talebi oylamaya sunulmuş ve kabul edilmemiştir.

Karesi milletvekili Süreyya Bey, Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey, Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey, Eskişehir milletvekili Emin Bey, Isparta milletvekili Mükerrerem Bey, Karesi milletvekili Haydar Ali Bey, Erzurum milletvekili Cazim Bey, Gümüşhane milletvekili Zeki Bey’in şu anki meclisin dört sene müddet şartı konusunda istisna sayılması için sundukları öneri oylamaya sunulmuş reddedilmiştir. Hali hazırdaki meclisin 13. Madde hükümlerinden istisnasına dair oylamada bahsi geçen madde kabul edilmemiştir²³⁶.

Madde 14- Büyük Millet Meclisi her sene Kasım ayının başında davetsiz toplanır. Meclis, üyelerinin memleketin dâhilinde devir, nakil, tetkik ve teftiş görevlerine hazırlanması, bekletilmesi ve dinlenmesi için senede 6 aydan fazla tatil yapamaz.

Bozok milletvekili Süleyman Sırrı Bey meclisin kasım ayı sonunda açılması ve gelecek ekim ayında bitmesi gerektiğini, kasım ayı başında toplanma şartının meclisin yenilendiği dönemde diğer bir meclis için geçerli olmasının uygun düşeceğini dile getirmiştir. Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey ise tatil müddetinin en az altı ayla sınırlandırılmasının kabul edilemez olduğunu bu sürenin en fazla altı ay olması gerektiğini inisiyatifte göre iki ay, üç ay değişiklik gösterileceğini, böylesine keskin bir sürenin lüzumlu olmadığını ifade etmiştir. Böylesi bir tarihin birçok hususta aksaklıklara yol açacağı, çoğu hususun sekteye uğrayacağı görüşündedir. Eğer altı ay yapılacaksa milletin işlerinin düzgün işlemesi için alınan tedbirler, önlemler, çareler konusunda iki kat daha fazla

²³⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 13, C. 7/1, 16.03.1924, s. 544-549.

yoğunlaşılmasının mümkün olmamasından dolayı 4 ayın yerinde bir müddet olduğu fikrini ortaya atar. 4 ayın seçmenlerle irtibat için yeterli, seçim bürolarının incelenmesi için yeterli olduğunu belirtmiştir. Vekillerin 6 ay buradan ayrılmasıyla millete verilen pek ok sözün yerine getirilemeyeceği, hızla alınan kararnamelere başvurulacağı, kanunların, düzenin felce uğrayacağı değindiği diğer hususlar arasındadır. Nitekim Kanun-u Esasi komisyon başkanı Yunus Nadi Bey de Ramazan ayının yaklaştığını, eğer meclis için bir tatil müddeti düşünülüyorsa Ramazan ayının sıcaklarındaki bir buçuk ayın 6 aya bedel olduğunu belirtir. İlaveten Büyük Millet Meclisinde istikrarın esas alındığını ancak meclisin yılın on iki ayında ara vermeksizin devam etmesinin mümkün olmadığını dikkate alınarak “Nisabı Müzakere Kanunu” yapıldığını söylemiştir. Kanuna göre her memur 3 ay izin alma hakkına sahiptir. Bu yüzden bu nöbetleş üyeler ile kanunla ahenk ve düzen ile muhafaza edilememiştir. Bunu düzenli hale getirmek için 6 y tatilin yasalastığını da eklemiştir. Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey ve Ergani milletvekili Kazım Vehbi Bey söz konusu maddeye açıklık getirilmesini, ek olarak Kazım Vehbi Bey, her sene zaruri bir ihtiyaç olduğunu altı aydan fazla tatil yapılmamasının özellikle belirtilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Nadi Beyde suiistimale ihtimal vermemek adına fikri desteklemiştir. Tüm bunların aksini savunan Karesi milletvekili Vehbi Bey Kanun-u Esasi de “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Meclis milletin egemenliğini gözetir. Yasama ve yürütme kuvvetleri mecliste toplanmıştır.” yargıları ile altı aylık uzun bir tatilin uyuşmadığını vurgulamıştır. Meclis bir kez dağıldı mı beş-altı ayda ancak toplandığını, milletin hakkını gözetmek adına yola çıkılacak olunursa altı aylık tatil maddesi yasada var olduğu sürece milletin egemenliğinin söz konusu bile olamayacağını konuşmasına eklemiştir. Söz konusu madde için Konya milletvekili Eyüp Sabri Bey, Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey, Çorum milletvekili Münir Bey 6 ayı, Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı Bey ve Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey dört ayı, Erzurum milletvekili Rüştü Bey ise üç ayı tam kararında bulduklarını, Karesi milletvekili Vehbi Bey ise tatil yapılmamasının uygun olacağını belirten yazılarını sunmuşlardır. Vehbi Bey, Rüştü Beyin teklifleri reddedilmiştir. 6 ay müddet oylamasında ise 120 kabul, 41 ret oyu çıkmıştır. Süleyman Sırrı Bey’in yazısında ise sadece “Büyük Millet Meclisinin aralıksız olarak toplanır” ibaresi oylamaya sunulmuş; Eyüp Sabri Bey, Hakkı Tarık Bey, Ali Cenani Bey ve Münir Bey’in talebi gibi kabul edilmemiştir. Konya

milletvekili Naim Hazim Bey'in meclisin senede 4 aydan fazla tatilin olmaması gerektiği ve davetsiz toplanma zamanını belirleme yetkisinin ise meclisin mutlak yetkisi olduğu görüşündedir. Naim Hazim Beyin kararı Süleyman Sırrı Beyin bir önceki oturumda reddedilen kararıyla aynı bulunduğu için oylamaya bile sunulmamıştır²³⁷.

Madde 15- Kanun teklif etme hakkı meclis üyelerine ve hükümete aittir.

Kütahya milletvekili Recep Beyin teklifi şu şekildedir: her vekilin senede 3 ay tatil hakkı vardır. Ancak en azından meclisin çoğunluğunu temsil eden üyelerin bulunması gerekir. Çünkü millet seçime giderken 285 vekillide kendi seçmiştir. 285 vekilin 285'i neye karar verirse kabul olunan odur. En azından yarısından bir fazlasının bulunması hayati kararlar alma sürecinde yeterli olacaktır. Eğer yasa bir tatil müddeti belirlemişse tüm üyelerin yapması gereken ne iş varsa bu süre zarfında yapmalıdır. Meclisin %10 üyesinin tatil etmesi kalanın göreve devam mecburiyetlerini belirleme yetkisi meclise aittir. Yani meclisten 25 kişiyi aşmamak şartıyla ve Umum Heyetinin kararıyla izin verilebilir. Bu teklif oylamaya sunulmuş, çoğunluk tarafından kabul edilmemiştir. Ek olarak Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey “kanun koyma yetkisi hükümete aittir” ibaresinde hükümet yerine Yasama Vekilleri denilmesini; Feridun Fikri Bey ise bu ifadenin önüne meclis üyeleri kelimesinin getirilmesini talep etmiştir. Mazbata alınırken edilen yemin “Vatan ve milletin huzur ve selametine aykırı hareket etmeyeceğime ve Cumhuriyetin tüm esaslarına sonuna kadar bağlı kalacağıma Allah hakkı için yemin ederim.” şeklindedir. Madde hakkında Konya milletvekili Naim Hazim Bey cumhuriyet kelimesinden sonra “milli egemenlik” ifadesine yer verilmesini ister. Bozok milletvekili Ahmet Hamdi Bey “huzur ve selamet” ifadesinin ardından “milletin kayıtsız şartsız egemenliğine” değinilmesini talep eder ve yapılan oylamada Ahmet Hamdi Beyin düzenleme teklifi kabul edilmiştir²³⁸.

Madde 17- Hiç bir vekilin Meclis içinde ve dışında oy ve oy çalışmalarından dolayı hesap vermesi gerekmez. Seçimde önce veya sonra aleyhine suç teşkil eden bir vekilin sorguya çekilmesi veya alıkoyulması ya da

²³⁷ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 13, C. 7/1, 16.03.1924, s. 549-555.

²³⁸ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 13, C. 7/1, 16.03.1924, s. 555-557.

hükümsüz gönderilmesi Umum Heyetinin kararına bağlıdır. Cinayet suçu istisnadır.

Malatya milletvekili Reşit Ağa maddeye itiraz ederek maddenin öncesinde “vekilin seçilmeden önce işlediği suçtan dolayı hüküm geciktirilir” fıkrasının olduğunu, isterse cinayetle yargılsın o zaman geçinceye kadar yargılanamayacağını dile getirir. Bu madde ceza hukuku ve umumi hükümlere göre firariler için kabul edilmiştir. İster suç işlesin, ister firar etsin hükümete itaat etmemiş demektir. Raşit Ağaya göre her şeyin başında bu bile bir suçtur. Bu durum halkın fikirlerine aykırıdır. Halkın kanun ve hükümlerine aykırı olan bu madde için değişiklik teklif edilmiştir. Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey bu maddeden hareketle vekillerin dokunulmazlığı konusuna değinir. Ona göre dokunulmazlığın sınırlarını geniş çizmek her türlü hukuku ihlal sayılmakta, maddenin soruşturmayı kısıtlayacak şekilde olması da soruşturmanın elin kolunu ağlamaktadır. Sunduğu evraklarda önceki yılın seçimine ait 30-40 evraki delil göstererek bir mebusun dokunulmazlığını kaldırmak veya haksızlığını kanıtlamak için mevcut çare ve imkân bırakılmadığını göstermiştir. Buna cevaben Bayezid milletvekili Şefik Bey’e göre ise nasıl bir adliye memuru Adalet Bakanlığının emri altındaysa vekilde mensup olduğu kurumun emrine tabi olmalıdır fikrini savunur. Buda vekil öncesinde ceza almıyorsa da sonrasında gereği yapılmalı manasına gelmektedir. İzmir milletvekili Seyit Bey de Şefik Beyin görüşünü destekleyerek hiç bir vekilin vekilliği boyunca icra ettiği hareket, söz ve fikirden sorumlu tutulamayacağı görüşünü dile getirmiştir. Bu husus her sene Kanun-u Esasi de zikredilir. Konya milletvekili Refik Bey: “hiçbir vekil meclis harici ve dahilinde ki söz ve fikirlerinden dolayı yargılanamaz.” cümlesinin oldukça ucu açık olduğunu dile getirmiştir. Örneğin; bir vekil tutup da Kanun-u Esasi aleyhine sözler etse hiç bir şekilde yargılanamayacağı sorumlu tutulmayacağı manasına bile gelebilir ki böylesi bir suç vatan ihanet bile sayılırken kanunla sorumlu tutulamaz gibi görünmektedir. Buradan yola çıkarak “dahili ve haricinde” edilen sözler yargısından haricinin çıkarılmasını teklif etmiştir. Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey karşı çıkarak milletvekillerinin dokunulmazlığına dair sınırların ne kadar geniş durursa, vekillerinde elindeki bu büyük yetkilerle büyük işler yapacağı vatanın refahı milletin egemenliği için daha çok çaba sarf edeceği kanaatinde. Ahmet Süreyya Bey sözlerine ilaveten dokunulmazlığı kısıtlanan

insanın söylediği sözde yaptığı işte özgür olmadığını, böylesi kısıtlamaların kişiyi birçok yanılsa sevk ettiğini ve bu durumda hatanın kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. İzmir milletvekili Seyit Bey'e göre ekilin istediği gibi hareket ederek milletin, memleketin mutluluğuna ait gördüğü bir meseleyi kendi meramınca anlatması dokunulmazlıkla mümkündür. Dövüp kırmadığı, küfür etmediği, sövmediği sürece bu kanun gereklidir. Hürriyetin gerekliliği budur.

17. maddenin düzenlenmesine ilişkin yapılan oylamada Trabzon milletvekili Rahmi Bey “ikamet yerinin araştırılması” cümlesinin eklenmesini, Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey “meclis dâhilindeki düşünceleri ve haricindeki gösterilerinden sorumlu değildir “cümlesinin getirilmesini, Konya milletvekili Musa Kazım ve Eyüp Sabri Bey sadece “meclis dâhili” ibaresinin kalmasını, Konya milletvekili Refik Bey ve Gaziantep milletvekili Ali Kılıç Bey “haricinde” kelimesinin kalmasını, Çorum milletvekili Münir Bey, Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey ve Saruhan milletvekili Kemal Bey ise maddede herhangi bir değişikliğe gidilmemesi yönünde teklif sunmuşlardır. Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey “haricinde” kelimesinin çıkarılması durumunda vaziyetin hiç iyi olmayacağını belirtmiştir. Bu kelime çıkarılırsa vekiller meclis dışında hiç bir faaliyete girişmeyecektir. Hakkı Tarık Bey, meclis içinde ne konuşulursa dışında da onun konuşulması taraftarıdır. Giresun milletvekilinin sunduğu teklif oylamada kabul edilmiştir. 17. Madde “hiçbir vekil meclis dâhilindeki oy ve söylemlerinden dolayı meclis haricinde is söz ve eylemlerinden dolayı sorumlu değildir.” şeklini almıştır. Karesi milletvekili Vehbi Bey ise söz konusu maddedeki “oy ve konuşmalarından” yargısının yanına ek olarak “beyanlar” kelimesinin de getirilmesini istemiştir. Vehbi Bey'in teklifi oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey, Çorum milletvekili Münir Bey, Saruhan milletvekili Kemal Bey'in sunduğu teklif ise reddedilmiştir. Mersin milletvekili Besim Bey'in “seçimden önce veya sonra aleyhine hüküm konulan” kaydını ilave etme teklifi oylamayla kabul edilmiştir. Trabzon milletvekili Rahmi Beyin teklifi reddedilmiş ve oylamanın devamı ertesi güne bırakılmıştır²³⁹.

Madde 18- Vekillerin yıllık harcırahları Kanun-u Esasi ile belirlenir. Oylamaya sunulmuş 159 üye ile kabul edilmiştir.

²³⁹ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 13, C. 7/1, 16.03.1924, s. 558-567.

Madde 19- Tatil esnasında Cumhurbaşkanı gerekli görürse veya üyelerin beşte biri tarafından talep edilirse meclisi toplanmaya çağırabilir.

Üyelerin itirazları sonrası Mentеше milletvekili Yunus Nadi Bey maddeye açıklık getirmiştir. Böyle bir davet halinde üyelerin beşte biri taleplerini Başkana bildirecekler, başkanın onayından sonra cumhurbaşkanına iletilecektir. Üyelerin yaptığı bu talep ise sözlü değil yazılı şekilde gerçekleşecektir. Davet edildiğinde gelmeyenler olma ihtimaline karşı Meclisi Ali toplanma davetinin bir emir niteliğinde olduğunu hatırlatan Yunus Nadi Bey beşte bir, altıda bir meselesinin tartışmaya açık olduğunu ancak cumhurbaşkanının emri üzerine toplanmanın tartışmasız olduğunu dile getirmiştir. Davet için üyelere iki seçenek sunmuştur. Birincisi Meclisi Alinin davet etmesi, ikincisi ise Bakanlar Kurulu'nun davet etmesidir. Ordu milletvekili Hamdi Bey ve Mersin milletvekili Niyazi Bey maddenin “tatil esnasında cumhurbaşkanı gerekli görürse ve beşte bir üye talep ederse Meclis Başkanı meclisi toplanmaya davet eder” şeklinde düzenlenmesini istemiştir. Siirt milletvekili Mahmut Bey ise değişikliğin beşte bir değil de dörtte bir şeklinde olmasını talep etmiştir. Zonguldak milletvekili Halil Bey maddedeki eksikliğin cumhurbaşkanı kelimesinin yanına meclis başkanı kelimesinin getirilmesiyle giderileceği görüşündedir. Edirne milletvekili Hüseyin Rıfki Bey davet etme yargısının önüne “derhal” ifadesinin getirilmesini uygun bulmuştur. Sivas milletvekili Halis Turgut Bey “toplanma” kelimesinin daha uygun düşeceği görüşündedir. Oylamaya sunulan bu teklif yerinde bulunup kabul edilmiştir. Mahmut Bey'in beşte bir yerine altıda birlik teklifi meclisin toplanması gibi mühim bir karar için az bulunmuş ve oylamada reddedilmiştir. Aynı şekilde Hüseyin Rıfki Bey'in teklifi de bu sebeple reddedilmiştir. Halil Bey'in teklifi de şeklen kabul edile madde ile aynı sonuca vardığı için reddedilmiş ancak itirazlar üzerine oylamaya sunulmuş, 107 kişilik çoğunlukla kabul edilmiştir.

Madde 20- Meclis müzakereleri açık olarak yapılır ve hiç bir değişiklik yapmadan ilan edilir. Fakat yasada yer alan şartlara uygun olarak gizli oturumlarda da konuşulabilir ve gizli oturumlardaki müzakerelerin ilan edilmesi meclisin kararına bağlıdır.

Madde 21- Meclis müzakerelerini kendi iç hukuku gereğince uygular.

Madde 20 ve 21 bu şekli ile kabul edilmiştir.

Madde 22- Soru, gensoru ve meclis soruşturması yöntemleri iç hukuk ile belirlenir.

Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Bey söz konusu maddeye “soru, gensoru Meclisin hukuku ile yöntemleri de iç hukuku ile belirlenir.” şeklinde bir cümlenin daha açıklayıcı olacağı kanısındadır. Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey ve Çorum milletvekili Münir Bey’de aynı görüştedir. Yapılan oylamada çoğunluğun oyuyla kabul edilmiştir.

Madde 23- Vekillik ile Hükümet memuriyeti yetkileri tek bir kişide toplanamaz. Bakan ve yardımcılarını istisnadır.

Saruhan milletvekili Abidin Bey maddenin ayrı ayrı ele alınması gereken iki fıkradan oluştuğunu dile getirir. İlki vekillik ikincisi ise bunlardan bakan ve yardımcılarının istisna olduğudur. Birinci fıkra savaş zamanı kabul edilmiş durumun tam tersi bir yargıdır. İkincisi ise 13 bakan ve yardımcısının istisna olduğu yönündedir. Yani bu iki vazifeyi bir bakan tek başına yapabilir. Abidin Bey’e göre 26 kişinin vereceği bir karar belki daha yerinde olacakken bu sayı bu madde ile 13’e indirgenmiştir. Böylesi bir istisna memleketi çok fena, çok zararlı sonuçlarla karşı karşıya bırakabilir düşüncesindedir. Nitekim bunların karşılığında Gelibolu milletvekili Celal Nuri Bey itiraz ederek memuriyet için Meclisin usullerini bilen bir bakanın dışarıdan alınana göre daha faydalı olacağını söylemiştir. Ona göre meclis içerisinde 13 kişi meclis dışından alınan 28’ine bedeldir. Erzurum milletvekili Raif Efendi ise iki görüşten tamamen ayrı bir görüş ortaya atarak bakanın meclisi temsil ettiğini, bunların yetkilerinin ise Milletvekili Kanunları ile sabitlendiğini ancak bu kişilere memurluk verilirse yetkilerinin ne olacağını sorgulamıştır. Diğerleri gibi Konya milletvekili Musa Kazım Bey ikinci fıkrayı aykırı bulmuştur. Vekiller parlamentodan 45. madde desteğiyle seçilir. cumhurbaşkanına yakın ve meclis üyeleri arasından seçilirler. Bu yüzden Musa Kazım Bey’e göre vekillikle memurluğun birleşmesi akıl işi değildir. Başkanın okuduğu bildirimlerde İstanbul milletvekili Ali Rıza Bey istisna edilecek makamlar arasına İstanbul Üniversitesi profesörlerinin de ilavesini talep etmiştir. Isparta milletvekili İbrahim Bey, Denizli milletvekili Kazım Bey, Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı Bey, Saruhan milletvekili Abidin Bey “yardımcılar” kelimesinin fıkradan atılmasını istemiştir. Buna karşılık Çorum milletvekili Münir Bey, Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey ve Konya milletvekili Musa Kazım Bey de hem bakan hem de yardımcılarının istisna sayılacağı fıkranın tamamıyla atılması

isteğiyle yazı sunmuşlardır. Münir Bey, Ali Cenani Bey, Musa Kazım Bey'in teklifi oylamada kabul edilmiş, ikinci madde çıkarılmıştır.

Madde 24- Türkiye Büyük Millet Meclisi Umumi Heyeti her Kasım ayının başında bir sene için kendisine bir başkan ve üç başkan vekili seçer.

Madde hiçbir düzenlemeye gerek kalmadan kabul edilmiştir²⁴⁰.

Madde 25- Meclis kendiliğinden seçimleri yenileme kararına varabileceği gibi Cumhurbaşkanı Hükümetin düşüncelerini aldıktan sonra katılanları meclise ve millete bildirmek şartıyla buna karar verebilir.

Madde oylamaya sunulmadan Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey başka bir konuya değinmiştir. Bir madde birinci ve ikinci müzakerenin gerçekleştiği esnada sunulan düzenleme taleplerinin komisyona aktarılması kararname katipleri tarafından talep edilmediği takdirde düzenlemenin sebepleri gereğince son hali ne olursa olsun kısa olarak aktarılır. İkinci müzakere esnasında is ancak komisyon üyesi soruları yanıtlayabilir. Böylelikle düzenlemenin oylamaya gidilip gidilmeyeceğine karar verilir. Ancak Süreyya Bey'e göre bu gidişata uyulmamaktadır. Konya milletvekili Musa Kazım Efendi Ahmet Süreyya Bey'e hak vermekle birlikte 25. maddenin onayında komisyonun acele ettiği kanısındadır. Acele edilmesi kararına bağlı olan kanun müzakeresi ise 82. madde ile açık açık anlatılmıştır. Yani kısacası acele yapılmış olsa da ortada yasalara aykırı sakıncalı bir durum yoktur. Saruhan milletvekili Reşat Bey 25. maddenin esas ve hukuki yönleri hakkında bir şeyler söylendiğini kendisinin ise başka yönlerine değineceğini söyler. Halkın hisleri, halkın sevgisi, halkın sevgisi, halkın heyecanına değinir. Ona göre 25. madde Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun millet egemenliğine değinen en temel maddelerdendir ve değişimine lüzum yoktur. Saruhan milletvekili Reşat Bey karşı çıkararak bir maddenin değişikliğe uğramasıyla egemenliğe leke gelmeyeceğini izah etmeye çalışmıştır. Zaten meclisten birileri buna izin verse dahi millet ne olursa olsun, kim olursa olsun bu vatanın tek bir karışını dahi hiçbir makama, hiçbir kişiye teslim etmeyecek kadar gözü karadır. Kütahya milletvekili Ragıp Bey'e göre de Meclisi Alide seçimler olsun olmasın, kişiler değişsin değişmesin milli egemenlik hususunda yüreği titremeyecek tek bir kişi bile yoktur. Eğer seçimleri yenileme kararı bizzat meclis değil de hariçten başka biri veya heyet alırsa hiç değilse Meclisin bir kısmının bu

²⁴⁰ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 19, C. 7, 23.3.1924, s. 982-991.

kararı onaylaması gerekmektedir. Aksi takdirde sakıncalı birçok durumla karşılaşılabilir. Cebelibereket milletvekili İhsan Bey şu an söz konusu madde üzerine konuşmanın daha önemli olduğunu, gereksiz konuları uzun uzadıya tartışmanın milletin yararına olmayacağını, milletin kendi hür iradeleri ile seçtikleri vekillerinin millet adına çalışmasının en önemli görev ve sorumlulukları olduğunu söyleyerek konuyu toparlama girişiminde bulunmuştur. Söz konusu maddeye tekrar dönen İhsan Bey şu an yapılacak işin her türlü sakıncadan uzak durularak yeni bir yöntemin geliştirilmesi gerektiği görüşündedir. Sunduğu öneriye gelince Mecliste başkanlık divanı v komisyon başkanları vardır bunlar meclis içinden seçilmiş kişilerdir. Sayıları elli-altmış kadardır. Cumhurbaşkanı eğer bir seçim yenileme kararı alacaksa bunu bu çoğunlukla almalıdır.

Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey'e göre bugünkü idare tarzı milletin egemenliği ve idaresini kayıtsız şartsız kendisinde bulunduran bir tarzıdır. Millet, kaderini doğrudan doğruya şunun bunun elinde değil, kendi elinde tutmaktadır. İşte bu yüzden seçimleri yenileme kararı böylesine kolay olmamalı, milletin egemenliğini zedelemekten farklı bir yöntem belirleme yoluna gidilmelidir. Meclisi feshetme ile seçimleri yenilemek arasında çok ince bir çizgi vardır. Bu seçim yenileme olabileceği gibi üç aylık bir fesih gibi de algılanabilir. Milletten egemenliği bölünme ve parçalanmaya müsaade edildiği gün millet esir olmuş, egemenlikle alakalı her konu o saatten sonra aşağılara düşmüş demektir. Buradan hareketle seçimleri yenileme gibi büyük yetkileri bir şahıs veya bir makama bahsetmek isteyen 25. madde taşıdığı ruh bakımıyla millet adına sakıncalı bir maddedir. Bu madde Ahmet Süreyya Bey'e göre cumhurbaşkanına fesih ve seçimleri yenileme yetkilerini vermektedir. Hatta neredeyse meclisin hakemliğini Cumhurbaşkanına yetki olarak vermek bile bu maddeyle mümkün hale gelmektedir. Böylesi büyük yetkiler yasama ve yürütme yetkileri milletindir ve onu suiistimal etmek de ancak millete düşer. Onun için Ahmet Süreyya Bey'e göre Kanun-u Esasiye milletin egemenliğinin aleyhine olacak büyük bir hüküm giremez, girmemelidir. Meclisin hakkını tamamen meclisten başka bir şahsa vermek tüm milleti temsil eden Meclisle bir kişiyi aynı derecede görmek, ikisini de aynı kefiye koymak amacını taşır. Kütahya milletvekili Mehmet Ragıp Bey maddenin "meclis kendiliğinden seçimleri yenileme kararı verebileceği gibi cumhurbaşkanı dahi meclis üyesinden üçte birinin ortak oyu ile sebeplerini meclise bildirmek şartıyla buna karar verebilir." şeklinde düzenlenmesini talep

etmiştir. Kütahya milletvekili Recep Bey, ister meclis üyelerinden bir fazlasıyla karar verilmiş olsun, isterse cumhurbaşkanının teklifi ve meclis üyelerinin üçte biri seçimler yenileme kararı alsın her halükarda seçime gidilmesi taraftarıdır. Niyazi Bey'in teklifi gibi bu teklif de 71 kabul 122 ret ile reddedilmiştir. Sonuç itibariyle 25. maddeye oy veren kişilerin sayısı 130'dur. 127 ret, 2 kabul, 1 çekimser oy vardır. 25. madde bir başka oturumda oylanmak üzere bırakılmıştır²⁴¹.

Madde 25- Seçim döneminin bitiminden önce seçim yenilenirse yeni toplanan Meclisin seçim dönemi ilk kasım ayından başlar. Kasım ayından evvel geçecek olan zaman ayrıca bir dönem olarak hesaplanır.

Menteşe milletvekili Yunus Nadi Bey meclisin kasım ayından evvel geçecek zamanı ayrıca bir dönem olarak değil bir toplanma olarak kabul edilmesi taraftarıdır. Nitekim Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey, 25. maddenin iptal edilmesi durumunda 25. madde yerine geçen bu maddenin de hükümsüz olacağı kanısındadır. Madde için yapılacak olan en doğru şey hükümsüzlük kararıdır. Kütahya milletvekili Recep Bey kanunda ister maddesi bulunsun ister bulumasın Meclisi Alinin kendi varlığının millete bir hizmeti olmadığını anladığı takdirde seçimleri yenileme kararı alabilir düşüncesindedir. Olurda meclis böyle bir yenileme kararı alırsa senenin şu ayı ve bu ayı veya bu saati gibi detayların pek bir önemi yoktur. Bu karar alındığı anda senenin herhangi bir ayında burada yeni bir meclisin toplanması şarttır ve gereklidir. Eğer seçim yenileme gibi bir husustan bahsedilecekse bunun yerinin 27. madde olduğunu dile getiren Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Efendi, Büyük Millet Meclisinin hukukunun birer birer sayıp döküldüğünü tartışılan konunun yerinin burası değil 27. madde olduğunu söylemiştir. Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi son fıkranın “kasım ayından evvel yapılacak toplanma ayrıca bir toplanma olarak hesaplanır” şeklinde düzenlenmesini talep etmiştir. İlk fırkası içinse Zonguldak milletvekili Halil Bey aynı kalması yönünde teklif sunmuştur. Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey ve Sivas milletvekili Halis Turgut Bey seçimleri yenileme kararının umumi heyet tarafından karar alınmasını uygun bulurken, Erzurum milletvekili Raif Bey bu kararın mutlak çoğunluk tarafından alınması taraftarıdır. Başkan tarafından yapılan oylamada mutlak çoğunluk teklifini sunan kişilerin teklifleri kabul

²⁴¹ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 19, C. 7/1, 23.3.1924, s. 992-1010.

edilmiştir. 25. madde son şekliyle “seçim döneminin bitiminden önce meclisteki çoğunluk tarafından alınan kararla seçim yenilenirse yeni toplanan Meclisin seçim dönemi ilk kasım ayından başlayıp, kasım ayından evvel geçecek olan toplanma zamanı ayrıca bir toplanma olarak hesaplanır.

Madde 26- Büyük Millet Meclisi şeriat hükümlerinin yürütülmesi, kanunların konulması, düzenlenmesi, feshedilmesi ve kaldırılması, devletler sözleşme, anlaşma ve barış yemini, savaş ilanı, devletin gelir giderlerinin eşitlendiği kanunun düzenlenmesi ve mali taahhüt, akçelerin basımı, umumi ve hususi af ilanı, cezaların azaltılması veya dönüştürülmesi, araştırma veya ceza kanununun onayı, idam mahkûmlarının infazı gibi görevleri bizzat kendi yerine getirir.

Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey’e göre bu madde 106. Madde ile bağlantılıdır. Danıştay’ın 93 Harbi’nden çok daha evvel kabul ettiği bir kanunu yeniden kabul etmek, hatta dile getirmek bile doğru değildir. Yeni meclisin yeni kuralları, kanunları olmalı, eskiye bağlı kalmamalıdır. Konya milletvekili Musa Kazım Efendi adalet, maliye, ekonomi, sağlık tüm alanlarda kanun koyma yetkisinin doğrudan doğruya mecliste oluşunu ve kanun koyarken yeteri kadar açıklıkta maddeleri ele almasının lazım geldiğini dile getirmiştir. Söz konusu maddenin her kelimesinin apayrı tartışma konusu olduğunu söyleyen Bursa milletvekili Refet Bey, bu madde için tek bir oylamanın uygun olmayacağına, ayrı ayrı oylamaya konulacak yargıları içerisinde barındırdığına değinir. Onu destekleyen Malatya milletvekili Reşit Ağa bu yetkileri meclis dışında başka bir yere verilecek olunursa kanunların hiç bir kıymeti kalmayacağını söylemiştir. Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey 27. maddede “düzenleme” kelimesinden sonra “ve tefsiri” kelimesinin ilavesini; Trabzon milletvekili Ahmet Muhtar Bey 26. maddeden “bir elden idare” kelimesinin atılmasını teklif eder. “devletin gelir giderlerinin eşitlendiği kanunun düzenlenmesi” yargısı Saruhan milletvekili Reşat Bey’e göre millet egemenliği bakımından yeterli değildir. Daha açıklayıcı olunmalıdır.

Antalya milletvekili Ahmet Saki ise maddenin başında yer alan “Şeriat Hükümleri’nden sonra sağlamlaştırılması” ibaresinin eklenmesini talep etmiştir. Trabzon milletvekili Ahmet Muhtar Bey’in talebi ret; Saruhan milletvekili Reşat

Bey ve Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey'in önerileri kabul oyu alırken Antalya milletvekili Ahmet Saki Bey'in teklifi oylamaya bile sunulmamıştır²⁴².

Madde 27- Bir vekilin vatana ihanet ve vekilliği zamanında kalktığı kabahatlerinden biriyle itham olduğuna Türkiye Büyük Millet Meclisi Umum Heyeti üyelerinin üçte ikilik çoğunluğu arasında verilen kararla veyahut on ikinci madde de yer alan suçlardan biriyle mahkûm edilirse vekillik sıfatı biter.

Madde hiç bir itiraz almadan bu haliyle kabul edilmiştir.

Madde 28- İstifa, şeri sebepler dolayısıyla, izinsiz ve mazeretsiz olarak iki ay Meclise gelmeyen veyahut vekilin memuriyet hakkı kazanması durumunda vekilliği düşer.

Bu madde de hiç bir itiraza yer kalmadan kabul edilmiştir.

Madde 29- yukarıdaki maddeler gereğince vekillik sıfatı düşen veya biten veya vekilin hayatını kaybetmesi durumunda vekilin yerine bir diğeri seçilir.

Madde oylamada çoğunluğun kabul oyunu almıştır.

Madde 30- Büyük Millet Meclisi, kendi polisini başkan aracılığı ile düzenler ve idare eder.

Bu maddede oylamada geçerli kabul sayısına ulaşmıştır.

Yasama Görevi

Madde 31- Türkiye Cumhurbaşkanı Büyük Millet Meclisi Umum Heyeti tarafından yedi sene için seçilir. Tekrar seçilmesi uygundur.

Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey'e göre meclis devrettiği vakit Cumhurbaşkanı da değişmelidir. Bu görüşünü destekleyen 32. Madde de Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden Cumhurbaşkanı seçilen kişinin vekillik sıfatı da taşıyacağına değinilmiştir. O halde meclisin seçimlerden sonra devrettiği vakit, Cumhurbaşkanının tekrar vekil seçilmemesi gibi bir durumla karşılaşılabilir. Niğde milletvekili Ebubekir Hazım Bey konuya başka bir açıdan yaklaşarak Fransız Kanun-u Esasisindeki söz konusu maddeyi açıklar. Onlarda: "Cumhurbaşkanı 4 yıllığına seçilir. Sonra tekrar seçilebilir. Orduya bizzat kumanda edemez. Büyük Millet Meclisine ortaklık edemez. Büyük Millet Meclisini feshedemez" tüm bu sebeplerden dolayı Hazım Bey yedi sene konusuna karşı çıkmıştır. Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey, "Cumhurbaşkanının bir seçim dönemi kalmasını" teklif olarak sunarken İzmit milletvekili İbrahim Bey

²⁴² TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 24, C. 8, 30.3.1924, s. 93-102.

beş senede bir seçilmesini talep etmiştir. Çorum milletvekili Ferit Bey, Maraş milletvekili Mithat Bey, Saruhan milletvekili Mehmet Sabri Bey ortak bir bildiri ile dokuz senenin yerinde olduğu görüşünü dile getirmişlerdir. Beş sene ve dokuz sene görüşünü barındıran teklifler oy birliği ile reddedilmiştir. İstanbul milletvekili İsmail Canbolat Bey eğer madde de ortak bir yol bulunamazsa kanunda asıl madenin geçerli olduğunu söyler. Ona göre 31. maddenin hükümleriyle aynı olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki mevcut madde buraya eklenmelidir. Madde için vekillerin bir kısmı aslını kabul edelim derken bir kısmı da tekrar oylamaya sunulduğu takdirde kabul olacağı görüşündedir. Israrlar üzerine tekrar oylamaya sunulan madde kabul edilmiştir. Maddenin son hali “Türkiye Cumhurbaşkanı Büyük Millet Meclisi Umum Heyeti tarafından bir seçim dönemi için seçilir. Tekrar seçilmesi uygundur.

Madde 32- Vekil olan ya da vekil ola yetkisine sahip olan her Türk Cumhurbaşkanı seçilebilir.

Menteşe milletvekili Yunus Nadi Bey maddenin ifadesinin eksik olduğunu dile getirir ve “Cumhurbaşkanı Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçilir.” cümlesinin de ilavesini talep etmiştir. Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Bey bu görüşe karşı çıkarak Cumhurbaşkanlığı gibi birçok yetkiyi elinde barındıran bir makam için en uygun kişinin bir tek meclis içerinden seçilmesini doğru bulmadığını dile getirmiştir. Çünkü Cumhurbaşkanı hem devlet başkanı, hem yasama hem yürütmenin başındadır ki memleketin bütün vasıflarının bir arada toplandığı bireyler yalnızca meclistedir denemez. Mecliste bu vasıfları taşıyan biri bulunmadığı takdirde neden dışarıdan çok daha nitelikli birinin bu makama getirilemeyeceği vekillere sorulmuştur. Tartışmalar neticesinde bu maddenin Kanun-u Esasi de kalacak kadar köklü bir madde olmadığı kanısına varılır ve maddenin kaldırılması yönünde yapılan oylamada madde oy birliği ile kaldırılmıştır. 33. madde 32. madde olarak yasada yerini alır. 32. Madde ise şöyledir: “Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu sıfatla hususi törenlerde meclise ve lüzum gördükçe Bakanlar Kuruluna başkanlık eder. Cumhurbaşkanı Meclis münakaşa ve müzakerelerine katılamaz ve oy veremez.”

Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey Cumhurbaşkanının oylamalara katılmasının nasıl bir sakıncası olduğunu sorarken, Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey ise Cumhurbaşkanı devletin reisidir Gibi bir yargının yer aldığı bir yerde bakanlar kuruluna başkanlık etmesinin de doğal ve gerekli olduğunu savunmuştur. Ancak

Ahmet Süreyya Bey'in karşı çıktığı husus "hususî törenler" mevzusudur. Ona göre bu cümle oldukça suiistimal edilecek yargıdır. Bu düşüncesini Karesi milletvekili Ali Şururi ile birlikte oylamaya sunmuştur. Başkan her fıkrayı ayrı ayrı oylamaya sunmaya karar verir. "Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır" fıkrası kabul edilir. Tartışma konusu olan "hususî törenlerde başkanlık etme", "bakanlar kuruluna başkanlık etme", "Cumhurbaşkanı Meclis münakaşa ve müzakerelerine katılamaz ve oy veremez." fıkraları da ayrı ayrı oylamaya sunulmuş ve çoğunluğun kararıyla kabul edilmiştir.

Madde 33- Cumhurbaşkanı hastalık ve seyahat gibi bir sebeple vazifesini yerine getiremezse veya vefat, istifa, görev süresinin sona ermesi ve bunun gibi sebeplerle Cumhurbaşkanlığı vazifesini ihmal ederse Büyük Millet Meclisi Başkanı vekâleten Cumhurbaşkanlığı makamına getirilir.

Mersin milletvekili Niyazi Bey oylamaya sunulması için teklifini şu şekilde vermiştir: "*Cumhurbaşkanı hastalık ve seyahat gibi bir sebeple vazifesini yerine getiremezse veya cumhurbaşkanlığı vazifesini ihmal ederse Büyük Millet Meclisi Başkanı vekaleten cumhurbaşkanlığı makamına getirilir. Cumhurbaşkanı vefat dışında başka bir sebeple görevini yerine getiremeyeceğini dile getirirse istifası kabul edilir veya görev süresi biterse vatana ihanet ile ya da hükümeti düşürme, meclisi feshetme ile suçlanırsa cumhurbaşkanlığı düşer.*" Kütahya milletvekili Recep Bey "seyahat" kelimesinin önüne "ülke dışına" yargısının eklenmesini talep etmiş oylamada Niyazi Bey'in bildirisi reddedilirken Recep Bey'in talebi kabul edilmiştir.

Madde 34- Cumhurbaşkanlığının düşmesi halinde Meclis kurulmuş ise yeni cumhurbaşkanı derhal seçilir. Meclis kurulmamışsa Başkan tarafından hemen kurulmaya çağırılarak cumhurbaşkanı seçilir. Meclisin seçim dönemi son bulmuş veya seçimin yapılmasına karar verilmiş olursa cumhurbaşkanı gelecek mecliste seçilir.

Oylamaya sunulan bu madde sadece meclisin "kurulması" yerine "toplantısı" olarak değiştirilmiş ve bu haliyle de kabul edilmiştir.

Madde 35- Cumhurbaşkanı, Meclis tarafından kabul edilen kanunları bir hafta zarfında imzalar ve sonucu ilan eder. İmzalama ve ilanını uygun görmediği kanunları bir daha müzakere edilmek üzere sebepleriyle birlikte bir ay zarfında Meclise iade eder. Meclis, mevcut çoğunluğun üçte ikisiyle kanunu kabul ederse

Cumhurbaşkanı bu defa imzalama ve ilan etme mecburiyetindedir. Kararname Katibi Celal Nuri Bey maddede düzeltilecek bazı hususların olduğunu dile getirir. Ona göre karar vermek için bir hafta pek de yeterli bir zaman değildir. Bu sürenin on güne uzatılmasını teklif etmiştir. Öte yandan Konya milletvekili Refik Bey eğer meclisin prensibi güçler birliği ise meclisle alakalı ve millet egemenliği ile doğrudan doğruya vücut bulacak esasların hiç birinin, hiç bir kişiye hiçbir sebeple verilememesi görüşündedir. Güçler ayrılığını benimseyen bir çok ülkede sorunlar yaşandığının örnekleri olduğunu, o yüzden eğer yasama yürütme hakkı Meclise verilmişse buna devam edilmesinin doğru olduğunu savunmuştur. Cumhurbaşkanına iade hakkı vermenin görünüşte olduğunu savunan Refik Bey, kendi tarafından yapılan bir kanunu kendi üyelerinden olan bir kişinin tekrar iade etmesinin akıl karı olmadığını söylemiştir. Nitekim Konya Milletvekili Eyüp Sabri Bey de geçmişten beri hükümet her kanunu düzenleme hakkına sahipken, şimdi Cumhurbaşkanına verilen iade hakkının amacının ne olduğunu sorgulamıştır. Kütahya milletvekili Recep Bey bunda bir sakınca bulunmayı görüşündedir. Bir kanun kabul edildikten sonra değişiklik istenmeyecek diye bir şart yoktur. Her madde her zaman itiraza ve değişikliğe açıktır. Eğer Kanun-u Esasi Cumhurbaşkanını da mecliste bir üye olarak kabul diyorsa onunda itiraza hakkı vardır. Üstelik itiraz edecek kişi öylesine bir değildir, mecliste en yüksek konumda bulunan, milletin tüm sorumluluğu kendisine emanet edilmiş bir kişidir. Siirt milletvekili Mahmut Bey bir hafta yerine on gün olması yönünde teklif ederken; Sivas milletvekili Halis Turgut Bey Cumhurbaşkanının iade hakkının olmamasını, Meclis kabul etmişse imzalayıp ilan edilmesini teklif etmiştir. Diyarbakır milletvekili Şeref Bey ve Niğde milletvekili Ebubekir Hazım Bey “imzalamak” kelimesinin çıkarılmasını isterken, Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Bey ve Konya milletvekili Musa Kazım Bey maddeye ilan edilecek kanunlar içerisinde bütçe kanunlarının istisna sayılmasını belirten bir fıkra eklenmesini teklif olarak sunmuşlardır. Oylama sonucu “imzalama” kelimesi maddeden çıkarılır. Madde 35’in son haliyle şöyledir:

Cumhurbaşkanı, Meclis tarafından kabul olunan kanunları on gün zarfında ilân eder. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile Bütçe kanunları istisna olmak üzere ilânını uygun görmediği kanunları bir daha müzakere edilmek üzere sebepleriyle birlikte on gün zarfında Meclise iade eder. Meclis, kanunu bu defa da kabul ederse onun ilânı Cumhurbaşkanı için mecburidir.

Madde 36- Cumhurbaşkanı, her sene Kasım ayında, Hükümetin geçen seneki faaliyetine ve o sene kabul edilmesi uygun görülen tedbirlere dair bir konuşma yapar veyahut Başvekile okutturur.

Madde 37- Cumhurbaşkanı, yabancı devletlerin yanında Türk Cumhuriyetinin siyasi vekillerini tayin ve yabancı devletlerin siyasi vekillerini kabul eder.

Madde 38- Cumhurbaşkanı, seçimin hemen ardından Meclis huzurunda şu şekilde yemin eder: “Cumhurbaşkanı sıfatıyla Cumhuriyetin kanunlarına uyup, bunları koruyacağıma, Türk Milletinin huzuruna, sadakatle ve bütün kuvvetimle çok çalışarak, Türk Devletine yönelecek her tehlikeyi tüm şiddetiyle men, Türkiye'nin şan ve şerefini koruyacağıma ve üstlendiğim bu vazife için gereken her şeyi yapmaktan ayrılmayacağıma, Allah hakkı için yemin ederim.”

Madde 39- Cumhurbaşkanın imzalayacağı bütün kararlar Başvekil ile vekili tarafından imzalanır.

Madde 40- Kara, Deniz ve Hava bütün Kuvvetlerin Başkomutanlığı Cumhurbaşkanına aittir²⁴³.

Arif Bey (Eskişehir), bu maddeye karşı çıkarak kararın millete bırakılması gerektiğini bu yetkinin sadece Cumhurbaşkanına ait olamayacağını söylerken, Yunus Nadi Bey (Menteşe), Arif Bey'in dediğine katılmamıştır. Ali Saip Bey (Kozan) de, Arif beye katılmamış ve şahısla kanun değişmez diye itiraz etmiştir. Arif beyin savunma olarak, askeri konuda tecrübesi olmayan bu konuda yetişmemiş birinin başa geçmiş olmasının tarihte daha önce getirdiği felaketleri anlatacak tecrübeli birisinin gereğinden ve genelkurmayın başına geçecek olan kişinin belli vasıflara sahip olması gereğinden bahsetmiştir. Yunus Nadi Bey'in, bu teklifi meclis kabul etmezse ne olacak diye sorgulamasına karşılık Arif Bey 5. maddeyi hatırlatarak yasama ve yürütme yetkisinin TBMM de toplandığını söyleyerek başka bir başkumandan bulunmasını savunmuştur. Cumhurbaşkanı geçerse karışıklık olacağını belirtmiş ve Fransa, Almanya gibi ülkelerde bunu papazların ve vekillerin yönettiğini söylemiştir. Celal Nuri Bey (Gelibolu), Arif Bey'e karşı çıkarak ister Fransa ister Almanya ister Hazar bunların hepsinde başkumandanın doğrudan doğruya cumhurbaşkanı olduğunu söylemiştir. Recep Bey (Kütahya), bu konuda cumhurbaşkanının askeri şuranın başına gelmesini

²⁴³ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 24, C. 8, 30.3.1924, s.103-121.

desteklemiştir. Çünkü bu karar millete veya meclise bırakılırsa karışıklık olacağına, devleti siyasi yönden yöneten Cumhurbaşkanının bu konuda da söz sahibi olması gerektiğini savunmuştur. Ebubekir Hazım Bey (Niğde), cumhurbaşkanının seçimle başa gelmesinin taraftarıdır. Recep Bey, Hazım Bey'e cevaben "başkumandanlığın meclis yürütme yetkisinin kendi seçtiği cumhurbaşkanı ve onun tayin ettiği vekillerden seçilir." diyen maddeyi örnek göstererek başkumandanlığın öyle seçimle başa gelecek bir önemsizlikte olmadığını, bu meselenin bir ateş olduğunu ve askeriyenin başına geçenin devletin siyasi ekonomik tüm dikkate şayan noktalarını bilen birisinin olması gerektiğini savunmuştur. Almanya'nın cumhurbaşkanı ordu ve donanmanın da başkanıdır. Polonya da cumhurbaşkanı devlet reisi ve başkumandandır. Fransa'da cumhurbaşkanı başkumandandır örneklerini gösteren Recep Bey, cumhurbaşkanı hata yapabilir bu işi başkası komuta etsin diyenlere hatanın insanlara özgü olduğunu ve cumhurbaşkanının da hata yapmasının doğal olabileceğini söylemiştir. Abidin Bey (Saruhan), başkumandanlığın cumhurbaşkanına ait olmamasını ve bu hakkın meclise ait olması gerektiğini savunmuştur. Ferit Bey, yürütme başkanı olanın askeri şuraya geçmesini onaylamıştır. Abidin Bey (Saruhan), "hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" diyerek başkumandanlık seçimini halka bırakarak, başa geçecek olan kişinin bakanlar kurulu ya da genelkurmay tarafından kabul gören birisinin olmasını talep etmiştir. Ordunun kendi meclisi olduğunu ve halkın sadece kimin başa geçeceğini seçmesini önermiştir. Ragıp Bey (Kütahya), bu konuda meclisin bütün yetkilerini gözü kapalı teslim ettiği Mustafa Kemal'den bahsederek 7. maddenin de bu konuyu desteklediğine kanıt göstermiştir. Ali Şuuri Bey (Karesi), meclis başkanına orduyu komuta etme yetkisini vermek olacak iş değildir diye karşı çıkmıştır ve bu konuda daha başka vekillerin konuşmasını talep etmiştir. Cumhurbaşkanının vatana ihanet halinde TBMM'ye karşı sorumlu olduğunu, onun dışında bir sorumluluğu olmadığını savunmuştur. Düşüncesini karşıt söylemlerde bulunan vekillere Celal Nuri Bey'in dediğini hatırlatarak, hakimiyetin millete ait olduğunu ve bunu kimsenin suiistimal etmeye hakkı olmadığını söylemiştir. Niyazi Bey, bu konuda kumandanın yetkisinin tamamıyla olmadığını ve meclisin söz hakkının olması gerektiğini madde 4, 5 ve 7 de anlatıyor. Millet adına yürütmeyi meclisin yaptığını hatırlatarak, başkumandanlık meselesi için de meclisinde söz sahibi olması gerektiğini söylemiştir. Cumhurbaşkanı doğrudan sorumlu olmadığı için

bu görev ona verilemeyeceğini belirtmiştir. Çünkü cumhurbaşkanı sadece vatana ihanet suçundan yargılanır ve genelkurmayın başında olursa bu sorumluluktan muaf olacaktır. Hem askeri hem siyasi meclisin başında olup da ikisini birlikte yönetemeyeceği yönündeki düşüncelerini açıklamıştır. Ona göre askeriye bir yürütme işidir ve sefere mahsustur. Cumhurbaşkanının hem sefere gidip hem de aynı anda meclisi yönetmesi beklenemez. Yunus Nadi Bey, konu hakkında şu an için cumhurbaşkanı başkumandan olsun dememiştir ancak bu yürütme işinin başına cumhurbaşkanının verilmesini ve bakanlar kurulunun işi yapmasını önermiştir. Arif Bey, askerlikle ilgisi olmayan bir cumhurbaşkanının başkumandan olmasına karşı çıkmıştır. Meclis başkanı verilen bu kadar takririn ardından oylamaya geçilmesini teklif ettiyse de müzakereye devam edilmiştir. Rıfat Bey başkumandanlığın, cumhurbaşkanına ait olduğunu söyleyerek milletin hakimiyetini en iyi cumhurbaşkanının idare edebileceğini ve yürütmenin ona ait olması gerektiğini savunmuştur. Recep Bey, yasama ve yürütmeyi tek elden yönetilemez diyerek hem siyasi hem askeri yönetimi tek kişiye bırakmanın yanlış olacağını, hakimiyetin millete ait olduğunu ve iradeyi onlara bırakmak gerektiğini söylemiştir. Ancak eğer meclis başkanı başkumandan olursa denetlemenin zaten adil olmayacağını başta olan kişinin meclisin kendi içinden seçildiğini dile getirmiştir. Ahmet Süreyya Bey, 40. maddenin aslı şudur ki; “Kara, hava, deniz kuvvetlerinin başın cumhurbaşkanıdır. Ve onun vekil tayin edeceği kişiler askeri şuranın başına geçebilir” demiştir. Abidin Bey, başkomutanlığın sadece meclise ait olmasını söyledikten sonra Meclis Başkanı Ragıp Bey, Rauf Bey, Ali Bey bu konuda daha tartışılması gerektiğinden bahsedememiş, zaman kısıtlı olduğundan başka bir zamana ertelenmiştir²⁴⁴. Yapılan müzakere sonucu üç şekil ortaya atılmıştır. Bunlardan birisi, Eskişehir milletvekili Arif Bey’in, diğeri Recep Bey’in, üçüncüsü de Süreyya Bey’in teklifidir. Arif Bey’in teklifi memleketin korunması hususunda tartışılabilir ve daha pek çok hizmette başrolü üstlenecek bir Askeri Şuranın kurulması yönündedir. Recep Bey ise Başkomutanın atamasını hükümetin elinde bırakılmasını teklif etmiştir. Cebelibereket milletvekili İhsan Bey savaş gibi yabancılardan gelen bir suikasta karşı memleketin varlığını korumak için maddi ve manevi bütün kuvvetleri emrine alacak ve duruma göre sevk ve idare edecek bir makama komutan tayin etmenin söz konusu olduğunu,

²⁴⁴ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 30, C. 8, 6.4.1924, s. 337-364.

bununda Türkiye'nin hayatı ve tarihi ile son derece alakalı olduğunu dile getirmiştir. Böyle önemli bir mesele söz konusu olduğu zaman hitap edenlerin düşüncelerinin hukuk ve askeri düşünceler gibi iki noktada meclise yansıdığını belirtmiş, bu yüzden bu iki mesele üzerinde haddinden fazla yoğunlaşılmasının son derece önemli konuları gözden kaçırmaya sebebiyet vereceğini düşünmektedir. Malatya milletvekili İsmet Paşa meselenin, başkomutanın barışta ve savaşta nasıl hareket edeceği meselesi olduğunu ve bu konu üzerinde Teşkilat-ı Esasiye'de de kabul edilebilecek bir çare aradıklarını söylemiştir. Asıl mesele budur ve meseleden uzaklaştıkça konu dağılmaktadır. Ona göre, memleketin korunması için barış zamanındaki sefer hazırlıklarında devamlılık ve kararlılık lazımdır. Bu böyle yapılmazsa memleketin itimat ettiği bir adam ve bir makam tarafından devamlı olarak memleketi korumak için çareler çözümler aramazsa savaşta memleket hazırlıksız bulunur. Gerçek olan şudur ki barış zamanı yapılmayan hazırlığın savaş zamanı telafisi yoktur. Harp Erkânı Umumi Reisi memleketi için her an savaşa hazırlanmış ve bu hazırlığını senelerce bir kuruma bağlı olmadan devam ettirmiştir. Söz konusu kanun Emir ve komuta siyasetten ayrılmak istendiği için kabul edilmemelidir. Komutanın işi mecliste vekillik değil savaş ve barışta memlekete çözümler aramaktır. İzmit milletvekili İbrahim Bey, Erzurum milletvekili Halet Bey, Canik milletvekili Süleyman Necmi Bey, Başkomutanlık yetkisinin Cumhurbaşkanına; Karesi milletvekili Ahmet Süreyya Bey, Eskişehir milletvekili Mehmet Arif Bey bu yetkinin Türkiye Büyük Millet Meclisine; Kütahya milletvekili Recep Bey Cumhurbaşkanının seçeceği bir kişiye; İzmit milletvekili Saffet Bey, Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey, İstanbul milletvekili Akçuraoğlu, Yusuf Bey ise; Başkomutanlık yetkisinin Bakanlar Kurulu ve cumhurbaşkanının ortak olarak belirlediği bir kişi olması konusundaki görüşlerini teklif olarak sunmuşlardır. Madde 156 kişinin 112'sinin kabul, 42'sinin ret, 2'sinin de çekimser oyuyla kabul edilmiştir. Son hali aşağıdaki şekildedir.

Madde 40- Başkomutanlık Türkiye Büyük Millet Meclisinin elinde bulunup Cumhurbaşkanı tarafından temsil edilir. Harp Kuvvetlerinin emir ve komutası barışta Harp Erkânı Umumi Başkanına ve savaşta Bakanlar Kurulu Heyetinin tebliği üzerine

Cumhurbaşkanı tarafından belirlenecek bir kişiye verilir²⁴⁵.

Madde 41- Cumhurbaşkanı yalnızca vatana ihanet suçundan TBMM ye karşı sorumludur.

Feridun Bey konu ile ilgili incelenmesi gereken birkaç meseleyi şu şekilde belirtmiştir:

- Öncelikle Cumhurbaşkanı siyasi sorumluluğu yoktur çünkü 39. maddede belirtildi.
- Vatana ihanet suçundan sorumludur. 39. maddede belirtildi.
- Sorumluluğun sınırı nerede başlayacak nerede bitecek.
- Cezai sorumluluk kim tarafından denetlenecek.
- Tartışma nerede olacak? Bu sorulara cevap vererek maddenin tartışılması gerekmektedir.

Feridun Bey, cumhurbaşkanının cezayı gerektiren kanuni hareketten dolayı meclisçe suçlu bulunduğu takdirde yargılamasının yüce divana kalacağını söylemiştir. Feridun Bey'in, "mesuliyet" kelimesinin izahı teklifi. (Kabul edilmedi) ancak oy çokluğunu hatırlatınca hem teklifi hem 41. madde kabul edilmiştir.

Madde 42- Cumhurbaşkanı hükümetin ataması üzerine daimi sakatlık ve yaşlılık gibi şahsi sebeplerden dolayı belli kişilerin cezalarını kaldırır veya hafifletebilir. Cumhurbaşkanı TBMM tarafından suçlu bulunursa mahkûm olan bakanlar hakkında yetki kullanabilir.

Ziyaeddin Efendi ve Hüseyin Rıfki Bey, affetme yetkisinin meclise ait olması gerektiğini teklif etmişlerdir. Feridun Bey'in, maddeye "veya" kelimesinin eklenmesi teklifi üzerine hem teklif hem de 42. madde kabul edilmiştir.

Madde 43- Cumhurbaşkanı aylık ödeneği kanunlarla belirlenir. Tartışmasız kabul edildi.

Madde 44- Başbakan Cumhurbaşkanı veya meclis üyelerinin içinden seçilir. Öteki vekiller Başbakan tarafından ve meclis üyelerinden seçilerek Cumhurbaşkanı onayından meclise sunulur. Meclis hem fikir değilse meclisin

²⁴⁵ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 31, C. 8, 7.4.1924, s. 378-385.

birleşimine bırakılır. Hükümet davranış ve siyasi görüşü kısa bir zamanda meclise bildirir.

Feridun Bey, meclise arz etmenin Fransa'nın, Belçika'nın şekli olduğunu, bize uymadığını belirterek karşı çıkmıştır. Memlekette cumhuriyetin devam etmesi için milletin hakimiyetini doğrudan doğruya vekillerin temsil etmesini teklif etmiştir. Recep Bey, demokrasi adı altında yürütülen tüm devletlerde ortaya çıkacak olan iki şekli belirtmiştir. Bunlardan biri, cumhurbaşkanı seçtiği bakanlar kurulu oluşturmak için içlerinden birini seçmek, diğeri ise yürütme meclisinin seçimidir. Meclisin kimi seçtiğinden haberi olmalıdır. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra onu denetleyecek bir meclis olmalıdır. Seçilen başkanın 15 gün içinde yazılı bildirim yapmalıdır. Başa geçecek kişinin görevini, o görevin getirdiği sorumluluğu ve neler yapabileceğini tam olarak kavramış olması gerektiğini söylemektedir. Abidin Bey 12. maddeyi örnek göstererek başvekilin cumhurbaşkanı tarafından meclis üyeleri içinden seçileceğini ve yine vekillerin başvekil tarafından cumhurbaşkanına sunulacağını söylemiştir. Ağaoğlu Ahmet Bey, Birinci TBMM 22 madde ile kanun yapıyorken şuan bu maddelerin onaylanmamasına tepki göstermiştir. Ağaoğlu'na göre, başvekil cumhurbaşkanı seçer. Yeni hükümet oluşturulur vazifesinin başına gelen kişi birkaç gün içinde memleketin durumunu araştırır, programını belirler ve meclise gelerek vekillere neler yapacağını anlatarak ve kabul edilip edilmediğine bakmalıdır. Sabri Bey, bakanlar kurulunun içlerinden seçilecek olmasını sağlıklı bulmuş olup, asıl sorunun bunu hakkıyla yapabilecek bir kurulun gelip gelmemesi olduğunu belirtmiştir. Hazırlanacak olan programa saygı göstermeli, gelecek olan kurulun programını bilmeli ve bu meclisi en iyi şekilde idare edecek olan durumun 42. madde de belirtildiğini ve tartışmaya gerek olmadığını söylemiştir.

Abdullah Azmi Efendi: seçilen heyetin program yapmasını onaylayarak ilk başta hemen saygı duyulmasa bile zamanla geçerliliğinin kabul edileceğini söyleyerek maddenin onaylanması teklifi. Yunus Nadi Bey, cumhurbaşkanının seçtiği bakanlar kuruluna güven duyulmamasının mümkün olmadığını savunarak, sadece programa bakılıp ve ona göre tartışma yapılması gerektiğini söylemiştir.

Maddenin son şekli: “münakıt” kelimesi “müçtemi”, “inikati” kelimesi “içtima” kelimesiyle değiştirilerek Recep beyin teklifi de eklenerek oya çıkarılıyor ve kabul ediliyor.

Madde 45- Vekiller başbakanın adı altında (yürütme vekillerini) temsil eder. (Kabul edildi)

Madde 46- Yürütme vekilleri kurulu hükümetin genel siyasetinden ortaklaşa sorumludur. Vekillerden her biri kendi yetki dairesindeki işlerden ve alt kademenin işlerinden ve işlemlerinden ve siyasetin genel işleyişinden tek başına sorumludur. (Kabul edildi)

Madde 47- Bakanların vazife ve görevleri kanunlarla belirlenir.

Naim Hazım Efendi, maddedeki “muayyen” kelimesi yerine “tayin olunur” denilmesini teklif etmiştir. (Kabul edildi)

Madde 48- Vekillerin ve vekil yardımcılarının sayısı kanunlarla belirlenir. (Kabul edildi)

Madde 49- Mezun veya herhangi bir sebeple mazeretli olan bir bakana yürütme bakanları kurulu üyelerinden birisi geçici olarak vekillik yapar.

Reşat Bey, izne ayrılmış olmanın müddetinin maddeye yazılmasını teklif etmiştir. Abdullah Azmi Bey, kaç kişinin vekillik yapacağına dair açıklama yapılmasını ve fırkaya “1 vekil sadece 1 kişiye vekillik edebilir” yazılmasını teklif etmiştir. Reşat Bey’in vekillik 3 ayı geçmemeli, Naim Hazım Bey’in “yalnız bir vekil” kelimesi teklifi üzerine Halit Bey’in “birden fazla kişiye vekillik edemez” teklifini etmiştir. (Kabul edildi)

Madde 50- TBMM yürütme vekillerinden birinin yüce divana sevkine dair karar verirse vekil olan kişi sorumlu olmaz.

Abdullah Azmi Efendi, bu maddede soruşturma kanunu varken, ayrıntıya girilmediğini, vekillerin adliyeye sevkini hangi suçlardan dolayı olacağını belirtmediğini söyleyerek ihmal olduğunu vurgulamıştır. Celal Nuri Bey ise, 47. maddede vekillerin görev ve sorumluluklarından bahsedildiğini o yüzden ihmal olmadığını söylemiştir. Madde oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Madde 51- İdari dava ve anlaşmazlıkları görme hükümetçe hazırlama ve verilmesi kanun tasarısı ve ayrıcalıklı sözleşme şartları üzerine görüş bildirme gerek kanun özellikleri ve gerek kanunlar öteki belirli görevleri yerine getirmek üzere Danıştay'a gönderilecektir. Danıştay'a yanı sıra başkanlar ve üyeleri görevi düşünülen ilim, duygu ve tecrübe ile seçilen kişiler içlerinden TBMM ye seçilme gelir.

Recep Bey bu madde ile ilgili devleti şuura kelimesi yerine devlet meclisi kelimesini teklif etmiştir (Kabul edilmedi). Feridun Bey, ve Celal Nuri Bey şurayı devlet kelimesinin kalkması teklif ederken, Tunalı Hilmi Bey hükümet şurası denilsin demiştir. Yapılan birçok teklif üzerine madde ilk şekliyle kabul edilmiştir²⁴⁶.

Madde 52- İcra Vekilleri Heyeti kanunların Uygulamaya koyulması veyahut kanunun emrettiği konuları tespit için Danıştay'ın uygulamaya koyulması şartıyla tüzükler hazırlar. Tüzükler Cumhurbaşkanının imza ve ilanı ile yürürlüğe girer. Tüzüklerin kanuna aykırılığı iddia olunursa bunun dile getirileceği yer Türkiye Büyük Millet Meclisidir.

Kanun-u Esasi Komisyonu Kararname Katibi Celâl Nuri Bey'e göre her şey kanuna girebilir. Meclisi Ali her neyi arzu ederse o kanundur. Halbuki hükümetin kabul edeceği kararlara tüzük denir. Eğer tüzüğü de Meclisi Alinin yapması gerekirse ona tüzük denmemesi lazımdır. Mersin milletvekili Besim Bey, "tüzüklerin kanuna aykırılığı iddia olunursa" ifadesinin "bir fert veya heyet tarafından olunursa" yargısının eklenmesiyle yeniden düzenlenmesini teklif eder. Erzincan milletvekili Sabit Bey ise "bunun dile getirileceği yer Türkiye Büyük Millet Meclisidir" ifadesinin düzenlenerek "sağlamlaştırılıp, düzenleneceği yer" ibaresinin eklenmesini ister. Ancak Besim Bey ve Sabit Beyin teklifleri kabul görmemiştir.

Madde 53- Mahkemelerin, görev ve yetkileri kanunla belirlenmiştir. Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Bey maddeye ek olarak "Bunun esaslarına sahip olmayan mahkeme şekli yasaklanır." Cümlesinin ilave edilmesini talep eder. Oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

²⁴⁶ TBMM, Zabıt Ceridesi, D: 2, İ: 36, C. 8/1, 13.4.1924, s. 611-640.

Madde 54- Hakimler bütün davaların muhakemesinde ve hükmünde sabit ve her türlü müdahalelerden uzak olup ancak kanunun hükmüne tabidirler. Mahkemelerin kararlarını yasama ve yürütme hiç bir veçhile değiştirip ve bozamaz.

Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey son fıkrayı “Mahkemelerin kararlarını Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İcra Vekilleri Heyeti” şeklinde değiştirilmesi teklifini sunmuştur. Edime milletvekili Hüseyin Rıfkı Bey ve Mersin milletvekili Besim Bey fıkranın sonuna “geciktiremez” ifadesinin de eklenmesini ister.

Feridun Fikri Bey, Hüseyin Rıfkı Bey ve Besim Bey’in teklifleri oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

Madde 55- Hâkimler, kanunen kararlaştırılmış olan kaide ve vaziyetler haricinde görevden atılamazlar.

Erzurum milletvekili Raif Efendi hiçbir hâkimin sebepsiz yere yerinden edilmesinin doğru olmadığını savunur. Ona göre kendi rızası olmadan bir hâkimi başka yere göndermek bir nevi cezadır. Nitekim tüm itirazlara rağmen madde değişikliğe uğramadan aynen kabul edilmiştir.

Madde 56- Kanununun görevli kıldığı mahkemenin kararı ulaşmadan hâkimler ceza olarak mesul veyahut şahsî, hürriyetlerinden mahrum edilemezler. Cinayet suçu istisnadır.

Malatya milletvekili Reşit Ağa suçu kanıtlanana kadar kişinin elini kolunu sallayarak dışarda gezmesini yanlış bulur. Örneğin hırsız suçu kanıtlanana kadar daha çok suça karışabilir. Bu yüzden maddenin çıkarılmasını teklif olarak sunmuştur. Mersin milletvekili Besim Bey’de aynı görüşte olup maddenin tam tersi şeklini teklif etmiştir.

Sunulan teklifler reddedilmiş, sonuç itibariyle 56. madde çıkarılmış 57. madde 56. madde olmuştur.

Madde 56- Hâkimlerin vasıfları, hukuku, görevleri, maaş ve harcırahları genel kanunu ile belirlenir.

Madde 57- Hâkimler kanunen kararlaştırılmış görevlerden başka genel ve şahsi hiçbir görevde yer alamazlar.

Madde 58- Mahkemelerde yüzleşerek konuşmak gerekir. Yalnız Mahkeme Usulleri Kanunu gereğince bir mahkemenin gizli görüştürmesine mahkeme karar verebilir.

Madde 59- Herkes, mahkeme huzurunda hakkını korumak için gerek gördüğü yasal yollara başvurmakta serbesttir.

Madde 60- Hiçbir mahkeme, görev ve yetkileri dâhilinde olan davalara bakmaktan geri duramaz. Görev ve yetki haricinde olan davalar ancak bir karar ile reddolunur.

Madde 61- Görevlerinden doğan işlerde Bakanlar Kurulu ile Danıştay ve Temyiz Mahkemesi başkanlar ve üyesini ve başsavcayı kararlaştırmak üzere bir Divanı Ali kurar.

Madde 62- Divanı Ali üyeliği için on biri Temyiz Mahkemesi, onu Danıştay başkanlar ve üyesinden ve kendi umumi heyetleri tarafından ihtiyaç duyulduğu zaman gizli oy ile yirmi bir üye seçilir. Bu kimseler gizli oy ve mutlak çoğunluk ile işlerinden birini başkan ve birini başkan vekili seçerler.

Yukarıdaki maddeler oy çokluğu ile hiçbir değişiklik talebi olmadan kabul edilmiş ve yasada yerini almıştır.

Madde 63- Divanı Ali bir başkan ve on dört üye ile şekil ve mutlak çoğunluk ile karar alır.

Geri kalan altı kişi, icap ettiğinde heyetin eksikliğini telafi etmek için yedek üye görevindedirler. İşte bu yedek üye; üçü Temyiz Mahkemesi, üç Danıştay'dan seçilmiş üye arasından olmak üzere kura ile seçilirler. Başkanlık ve başkan vekilliğine seçilenler bu kuraya dahil olmazlar.

Madde 64- Divanı Alinin savcısı, başsavcı tarafından seçilir.

Madde 65- Divanı Alinin kararları kesindir.

Madde 66- Divanı Ali söz konusu kanunlara uyarak mahkemede hüküm kararı verir. 63, 64, 65, 66. maddeler oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Madde 67- Divanı Ali, görülen lüzum üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile teşkil olunur.

Madde 68- Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına zararlı olmayacak her türlü tasarruflarda bulunmaktır. İnsanın yaşamalarını mümkün kılan hükümler hürriyetin herkes için sınırı başkalarının hürriyetidir. Bu sınır ancak kanun marifetiyle tespit ve tayin edilir.

Söz konusu iki madde oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

Madde 69- Türkler kanun nazarında ayrıcalıksız ve istisnasız kanuna uymakla görevlidirler. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert ayrıcalıkları kaldırılmış ve yasaklanmıştır.

Bu madde de oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

Madde 70- Türkler bir başkasına samimiyetle bağlı olup bu topluluğa ait karşılıklı yardımlaşma kısmı kanunla garanti altına alınmıştır.

Madde bu haliyle oy çokluğuyla reddedilmiştir ve 71. Madde, 70. maddenin yerini almıştır. Madde 70- Kişisel dokunulmazlık, vicdan, fikir, söz, dağıtma, seyahat, sözleşme, çalışma, mal edinme ve tasarruf, toplantı, topluluk, şirket hak ve hürriyetleri Türklerin doğal hukukundandır.

Madde 71- Can, mal, ırz, mesken her türlü zarardan korunur.

Madde 72- Kanunen kararlaştırılmış haller ve esaslardan başka bir suretle hiçbir kimse yakalanıp ve hapsedilemez.

Madde 73- İşkence, eziyet, malına el koyma ve ücretsiz çalıştırma yasaklanmıştır.

Madde 74- Umumi menfaatler için gerekli durumlar oluşmadıkça ve kanun gereğince değer pahası peşin verilmedikçe hiçbir kimsenin malından faydalanılamaz ve mülkü istimlak edilemez. Ayrıca kanun gereğince üzerine alınacak nakdi, aynı ve çalışmayla ilgili mecburiyetler istisna olmak üzere hiçbir kimse hiçbir fedakârlığa zorlanamaz.

Madde 75- Hiçbir kimse mensup olduğu din, mezhep, tarikat ve felsefi anlayıştan dolayı yargılanamaz. Emniyet, toplumsal görgü kuralları ve kanunlara aykırı olmamak üzere her türlü merasim serbesttir.

Madde 76- Kanun ile kararlaştırılmış olan usul ve haller haricinde kimsenin meskenine girilemez ve arama yapılamaz.

Madde 77- basılmış kitap gazete, kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden evvel kontrol edilme ve gözden geçirmeye tabi değildir.

Madde 78- Seferberlikte ve sıkıyönetim halinde veyahut salgın hastalıktan dolayı yürürlükte olan tedbir gereği seyahat, koşulsuz şartsız tabi tutulabilir.

Diğer tüm maddeler itirazsız kabul edilirken Mersin milletvekili Besim Bey madde 78'in "seyahatin hiç bir şekilde koşula ve şarta bağlı kalınamayacağı" şeklinde değiştirilmesini talep etmiş ve madde teklifteki haliyle kabul edilmiştir.

Madde 80- Hükümetin nezaret ve kontrolü altında ve kanun dairesinde her türlü ders verme serbesttir.

Madde 81- Postalara verilen evrak, mektuplar ve her çeşit emanetler yetkili soruşturması ve mahkeme kararı olmadıkça açılmaz.

81. maddeye Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey “ve telgraf ve telefonla meydana gelen haberleşmelerin mahremiyeti ihlal olunamaz” yargısının da eklenmesini teklif eder. Teklif oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

Madde 82- Türkler gerek şahıslarına gerek herkesle alakalı olarak kanunlara ve düzene muhalif gördükleri konularda merkezine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine tek başına veya toplu olarak ihbar ve şikayette bulunabilirler. Şahsına ait olarak meydana gelen müracaatın neticesi dilekçe veren yazı ile bildirmek mecburidir.

Madde 83- Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye sevk olunamaz.

Madde 84- Vergi, Devletin umumî masraflarına halkın ortaklık etmesi demektir. Bu esasa aykırı olarak hakiki veya hükmî şahıslar tarafından veya onlar namına vergi, öşür vesairenin vergilerinin alınması yasaktır. Yukarıda sözü geçen maddelerde oy birliği ile kabul edilmiştir.

Madde 85- Vergiler, ancak bir kanun ile temellendirilebilir ve tahsil edilebilir. Devlet, İl Özel İdareleri ve belediyelerce yapılan tahsili olan gümrük vergisi ve vergilerin kanunları düzenleninceye kadar önceden olduğu gibi tahsil edilmeye devam olunabilir.

Madde 86- Savaş ve olağanüstü hal ihtimali halinde ihtilâl ve isyan veya Vatan ve Cumhuriyet aleyhinde düzenlemelerin yapıldığına dair işaretler görürse İcra Vekilleri Heyeti bir ayı tecavüz etmemek üzere memlekette genel veya sıkıyönetim ilan edebilir ve derhal Meclisin onayına sunabilir. Meclis kurulu değilse onay işlemi Meclisin toplandığı güne kalır. Sıkıyönetimin fazla sürmesi Meclisin kararına bağlıdır. Sıkıyönetim, şahıs ve ikametgâh dokunulmazlıklarının, kitap dergi, resmi mektuplar, cemiyet, şirket, özgürlüklerinin geçici kayıt edilmesi demektir. Sıkıyönetim bölgesi ile bu bölge dâhilinde tatbik olunacak kural ve muamelelerin uygulanma şekli ve savaş halinde dahi dokunulmazlık ve hürriyetlerin tarzı kayıtsız şartsız kanunla tespit edilir. 85. madde kabul edilmişken 86. Maddenin bazı fıkralarına itiraz edilmiştir. Erzurum milletvekili Rüştü Bey Meclis tatilde iken Bakanlar Kurulunun sıkıyönetim gibi bir karar almasının yanlış olduğunu savunurken Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey meclisin toplanacağı günü beklemek yerine meclisin derhal toplanması gerektiği düşüncesindedir. Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi Bey ve Denizli milletvekili Mazhar Müfit Bey meclisin derhal toplanması yönünde teklif

sunarken; Giresun milletvekili Hacim Muhittin Bey ise maddenin direkt atılması görüşündedir. Rüştü Bey, Hakkı Tarık Bey, Abdullah Azmi Bey ve Mazhar Müfit Bey'in teklifleri oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Madde 87- İlköğrenim bütün Türkler için mecburi ve parasızdır.

Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey "Devlet okullarında ücretsizdir." Yargısının daha doğru olduğu kanısındadır. Teklifini bu yönde sunan Hakkı Tarık Bey'in bu teklifi kabul edilir.

Madde 88- Türkiye halkı din ve ırk farkı olmaksızın (Türk) kabul olunur. Türkiye'de veya hariçte bir Türk babadan doğan veyahut Türkiye'de ikamet eden yabancı bir babadan Türkiye'de doğup da memleket dâhilinde ikamet ve reşit olduğu yaşa ulaştığında resmen Türklüğü arzu eden veyahut Vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğe kabul olunan herkes Türk'tür. Türklük sıfatı kanunen kararlaştırılmış olan vaziyetlerde kaybedilir.

Abdullah Azmi Bey maddeye "tabiiyet" kelimesinin eklenmesini, Ahmet Hamdi Bey maddenin "Türk ırkından olup kabul edenlere Türk genelmesi olunur" şeklinde düzenlemesini, Celal Nuri Bey "tabiiyet" kelimesinin eklenmesini teklif etmişlerdir. Hamdullah Suphi Bey "TC altında yaşayan herkes Türk'tür" ibaresini kabul etmeyerek çıkacak olan kanunlara uyulmaması konusunda kişinin Türkçülüğünü nasıl sorgulayabilirler diyerek Türklüğün önce ruhta başlaması gerektiğini söylemiştir. Feridun Fikri Bey "Türkiye ahalisinden" kelimesinden sonra "tabiiyet noktai nazarından" kelimesi eklenmesini, Naim Hazım ve Hamdi Beyler de maddenin 1. ve diğer firkalarındaki "Türk" kelimesinin "Türkiye" olarak değiştirilmesi teklif etmişlerdir. Hamdullah Suphi'nin maddeye " Türk ıtlak olur" ibaresi eklenmesi teklifi kabul edilirken, Ordu vekili Hamdi Bey'in 88. maddenin kanundan çıkarılması teklifi kabul edilmemiştir.

Madde 89- Osmanlı devrine ait bütün eserler mülk ve ilmi yola özgü rütbelere ve unvanlar nişan ve madalyaların kullanılması yasaklanmıştır. Kılıçlı harp nişanları ve harp madalyaları bunlara dahil değildir.

Abdullah Azmi, "Osmanlı saltanatından gelen madalyaları altın ve gümüş madalyaları askerler koruyor da mülkten ayrılan madalyalar neden muhafaza edilemiyor." diyerek tepki göstermiştir.

Recep Bey, Hilal-i Ahmer'e verilen paranın ve Osmanlı Devleti'ne verilen istisnai madalyaların kesinlikle muhafaza edilmesi gerektiğini söylemiştir.

89. maddenin “Kılıçlı harp nişanileri ile maarif ve sanayi ve harp ve alelumun cemiyeti Hayriye madalyalarını elinde bulunduran hakları bakidir” şeklindeki tadili teklifi sonrasında 86. madde değişikliğe uğramış ve yeniden okunmuştur.

Madde 86- savaş halinde veya savaş gerektirecek bir durum hususunda veya isyan baş gösterdiğinde ve yahut vatan ve cumhuriyet aleyhinde kuvvetli ve fiili bir olay girişimini kuvvetlendiren ipuçları görüldüğünde yürütme vekilleri müddeti bir ayı geçmemek üzere genel ve yerel adetler ilan edebilir ve hemen meclisin onayına sunulur. Meclis idareye bağlı olan şeylerin süresini gerektiğinde çoğaltır veya azaltır. Meclis toplanmamışsa derhal toplar. (Kabul edildi)

Madde 89- Türkiye Cumhuriyeti coğrafi durumu ve iktisadi ilişkileri görüşünde illere, iller kazalara, kazalar bucaklara paylaştırılmıştır ve bucaklarda kasaba ve köylerden oluşmuştur. (Kabul edildi)

Madde 90- Vilayetlerle şehir, kasaba ve köyler tüzel kişilere aittir.(Kabul edildi)

Madde 91- Vilayetler önemi, yetki genişliği ve ayrı güçler esası üzerinde idare edilir.(Kabul edildi)

Madde 92- Siyasi hukuk taşıyan her Türk ustalığı ve hakkına göre devlet memurluğunda görevlendirme hakkına sahiptir. (Kabul edildi)

Madde 93- Bütün memurların niteliği hukuki vazifesi maaş ve tayin ve görevden alma konuları kanunla belirlenir.

Arif Bey “sureti nasip ve azilleri” kelimelerinden sonra “terfi ve terakkileri kaydı” ifadesinin ilavesini teklif etmiştir.

Madde 93- (Son hali) : Bütün memurların niteliği hukuki vazifesi maaş ve tayin ve görevden alınması ve terfi ve yükselmesi, atanması kanunlarla belirlenir.

Madde 94- Kanuna aykırı olan işlerde amirine itaat memurunu sorumluluktan kurtarmaz (Kabul edildi)

Madde 95- Genel bütçe kanununa ilişkin olduğu kabul edilen sene dahilinde yürütmeye koyabilmek için tasarı kasım ayının on beşinci gününe kadar meclise sunulur.

Reşat Bey’in “layihası” kelimesi sonra “ve merbutu bütçelerden ve cetveller” kelimesi ilavesi ve “on beşinci güne kadar “ yerine “iptidasında” kelimesi teklifi kabul edilmiştir.

Madde 95- (Son hali): Genel bütçe kanununa ilişkin olduğu sene maliyenin dâhilinde yürütme koyabilmek için tasarı ve bağlı bütçeler ve listeler Kasım ayının başlangıcında meclise sunulur. (Kabul edildi)

Madde 96- Genel bütçede hazırlanan listenin dışında devlet parası ile yapılan masraflar caiz değildir.

Madde aynen kabul edilmiştir.

Madde 97- Bütçe kanunu 1 sene geçerlidir. (Kabul edildi)

Madde 98- Meclis bütçeyi kararlaştırmadan seçimlerin yenilenmesine karar verirse hükümet Cumhurbaşkanı izniyle geçen seneki bütçenin hükümlerini gelecek meclisin bu hususta vereceği karara kadar uzatabilir.

Abdullah Azmi ve Rüştü Beylerin, son firkanın kanundan çıkarılması teklifi kabul edilmiştir.

Madde 98- Kesin hesap kanunun olduğu sene gelirlerden elden çıkan paralar ile yine o sene meydana gelen masrafın gerçek miktarı bildirilir. Bunu şekil ve taksitleri bütçe kanununa tamamen uygun olacaktır.

Reşat Bey'in "mutabık" yerine "mütenazır" kelimesi ile "istihsal olunan mebalîğ" yerine "istihsal olunan varidat ile" ibaresinin değişimi teklifi kabul edilmiştir. Ferit Bey'in de "mutabık" yerine "mütenazır" kelimesi değişikliği teklifi kabul edilmiştir.

Madde 98- Hesap kanunu tasarısıyla ilgili olduğu sene sonundan itibaren 3 sene sonra BMM ye vermek mecburidir.

Reşat Bey'in "hesabı kati kanun layihası müteallik olduğu senenin sonundan itibaren nihayet 3 sene sonra" ibaresi yerine "itibaren nihayet ikinci senenin teşrinisanisi iptidasına kadar millet meclisine takdim olunmak mecburidir" değişikliği teklifi kabul edilmiştir.

Madde 99- (Son hali) Hesap kanunu tasarısıyla ilgili olduğu senenin sonundan itibaren ikinci senenin Kasım ayının başlangıcına kadar BMM ye takdim edilmesi mecburidir.

Madde 100- Kanunların meclis üyelerinin üçte biri tarafından imzalanması şarttır. Düzenleme ancak üçte bir çoğunlukla kabul edilir. İş bu kanun şekli devlete cumhuriyet olduğuna dair olan birinci maddenin değişmesi ve düzenlenmesi hiçbir nedenle kabul edilemez.

Raif Efendi: Yeni bir madde teklifi.

Madde Sayıştay, BMM' ye bağılı gelirlere onun namına denetlemeyle yükümlüdür. Bu heyetin başkan ve üyeleri meclis heyeti genelinde seçim gerekli görüldüğünde ve görevden alma gerekliliğinde millet meclisinin çoğunluğu onaylanmadıkça gerçekleşemez. Recep Bey madde kabul edilmesin derken, Raif Bey ve Şefik Bey maddenin kabul edilmesini önermişlerdir, bunun üzerine Celal Nuri Bey 100. maddenin aşağıdaki gibi düzeltilmesini teklif etmiştir.

Madde 100- BMM ye bağılı ve devletin gelir ve masrafını kanunlara özgü olarak denetleme işi ile yükümlü bir Sayıştay kurulmuştur. (Kabul edildi)

Madde Sayıştay genel uyuşma bildirgesiyle ilgili kesin hesap kanununu maliyece BMM'ye sunulduğu tarihten itibaren 6 ay içinde meclise sunulur. (101. madde olarak kabul edildi)

Madde 102- İşbu teşkilatı esasiye kanununu düzeltme teklifi. (Kabul edildi)

Çıkarılan kanun meclis üyelerinin belli bir çoğunluğu tarafından imzalanması şarttır. Ancak çoğunluk sağlanırsa kabul olunabilir. İşbu kanun teklifi 1. madde olan devletin şekli cumhuriyettir ibaresinin değiştirilmesini teklif edilmesi kesinlikle yasaktır.

Madde 103- Teşkilat-ı Esasiye'nin hiçbir maddesi hiçbir sebep ve bahaneyle ihmal veya tatil edilemez. (Kabul edildi)

Madde 104- Teşkilat-ı Esasiye Kanununu yorumlama hakkı TBMM ye aittir.

Madde 104 1876 tarihli Kanun-u Esasi'yle 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun değiştirilmesi ile kapatılmıştır. Madde 104 aynen kabul edilmiştir.

Madde 105- Bu kanun kabul edildiği ve maddeler yayımlandığı tarihten itibaren yürürlüğe girer. (Kabul edildi)

Geçici madde: TBMM seçilen ve seçilerek gelen bütün üyesine askeriyenin uyaracağı şekilde şeriatı hakkında 19 Aralık 1339 tarihli kanun hükümleri bakidir. (Kabul edildi)

İsmet Bey'in, 11. maddedeki "30 yaşını bitirmiş her Türk" cümlesini "her erkek Türk olarak" düzeltilmesi üzerine 10. maddeye "18 yaşını bitirmiş Türk" yerine "18 yaşını bitirmiş her erkek Türk" olarak değiştirilmesi teklifi kabul edilmiştir.

SONUÇ

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Osmanlı Devleti döneminde yapılmış olan Kanun-u Esasi'nin kalıntıları üzerine, Kurtuluş Savaşı döneminde temelleri atılarak meydana getirilmiştir. Eski devlet düzeninin değişmesi yönünde yapılan çalışmalar sonucunda meydana getirilen 1921 Anayasası'yla atılan bir adım, 1924 Anayasasıyla tamamlanmış oluyordu.

Her dönemde olduğu gibi bu yeni anayasanın oluşturulduğu dönemde de, anayasa içeriği hakkında birçok fikir beyan edilmiş ve çeşitli tartışmalar meydana gelmiştir. Gerek meclis tutanaklarına geçen gerekse basında yer alan tartışmalar, o dönemde mevcut bulunan fikirleri ortaya koymaktadır. Anayasa hazırlanırken fikir ayrılıklarının oluşması kabul edilecek maddelerin en doğru şekli almasını sağlamıştır. Farklı zihinlerden çıkarak ortaya atılan farklı düşüncelerin ortak noktası, milletin haklarının korunması ve devletin refah seviyeye ulaşmasıdır.

Ulusal ve bağımsız devlet düzenini öngören bu anayasa ile iki anayasalı düzen son bulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün birinci meclis döneminden itibaren savunduğu güçler birliği konusu 1924 Anayasası hakkında görüşmeler yapılırken yine ortaya atılmış ve tartışılmıştır. Sonuç itibarıyla güçler birliği esası kabul edilmiş ve böylelikle millet egemenliğini meclis aracılığıyla elinde bulundurmuştur. Güçler birliği ilkesine de tezat olarak ortaya çıkmış olan ve uzun uzadıya tartışmalara sebep olan diğer bir konu cumhurbaşkanına verilmek istenen meclisi feshetme yetkisiydi. Meclis üzerinde baskıya yol açacağı düşüncesiyle bu öneri büyük bir çoğunluk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu yetkinin tek bir kişiye verilmesi, milleti temsil eden meclisin özgürlüğünün kısıtlanması demek olacağından dolayı teklif edilen madde kabul edilmemiştir. Cumhurbaşkanına verilmek istenen veto yetkisi de meclisin yasama gücünü kısıtladığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Cumhurbaşkanı yasa tasarılarını ikinci kez görüşülmesi için meclise gönderebilir, fakat tasarı mecliste yeniden onaylanırsa Cumhurbaşkanı da tasarımı onaylamak durumunda kalacaktır. Tartışılan maddelerden biri olan Başkumandanlık yetkisinin Cumhurbaşkanına verilmesi konusu Mustafa Kemal üzerinden değerlendirildiğinde problem teşkil etmemiştir. Yalnız kendisinden sonra gelecek kişinin askeri yeteneğe sahip olmaması ihtimalinden dolayı

Başkumandanlık yetkisi meclisin bünyesinde kalmış, Cumhurbaşkanı tarafından sadece temsil edilmeye devam etmiştir. Cumhurbaşkanıyla ilgili olarak tartışılan diğer konu ise görev süresidir. Öncesinde yedi yıl olarak saptanmış olan süre dört yıla düşürülmüştür. Yeni düzenlemeye göre Cumhurbaşkanı dört yılda bir meclis tarafından yine meclis içindeki üyeler içinden seçilebilecekti. Cumhurbaşkanı oy kullanamayacak, meclis görüşmelerine katılamayacak fakat partisiyle ilişkisini devam ettirebilecekti. Cumhurbaşkanı'nın yetkileri dışında tartışılan önemli maddelerden biri meclisin görev süresidir. 1921 Anayasasına göre iki yıl olarak belirlenen süre, dört yıla çıkarılmıştır.

Devletin şekli ve egemenlik hakkı gibi hususi konuların belirlendiği 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 6 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “genel hükümler” (madde 1-8), ikinci bölümde “yasama” (madde 9 – 30), üçüncü bölümde “yürütme” (madde 31 - 52), dördüncü bölümde “yargı” (madde 53-67), beşinci bölümde “temel hak ve hürriyetler” (madde 68 – 88), altıncı bölümde ise “değişik konular” (89-105) ele alınmıştır. Yeni anayasaya göre yasama ve yürütme gücü Büyük Millet Meclisi'ne, yargı ise millet adına bağımsız mahkemelere bırakılmıştır.

1924 Anayasası parlamenter sistem ile meclis hükümeti arasında karma bir sistem oluşturmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin milletin temsilcisi olması, yasama ve yürütmenin güçler birliği esasına dayalı olarak Meclis'te toplanması, meclisin hükümeti istediği zaman denetleyip, görevden alabilmesi fakat hükümetin meclisi feshedememesi meclis hükümeti sisteminin özelliklerindedir. Bunlara karşılık, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yasama ve yürütme yetkisini elinde bulunduğu halde, yürütme gücünü cumhurbaşkanı ve onun belirlediği İcra Vekilleri Heyeti eliyle kullanması, cumhurbaşkanı'nın başbakanı seçmesi, başbakanında bakanları seçmesi parlamenter sistemi yansıtan özelliklerindedir. İki farklı sistemin bir arada yürütülmesini içeren 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu “kuvvetler birliği görevler ayrılığı” olarak nitelendirilmiştir.

Sonuç olarak 1924 Anayasası ile rejim sağlamlaştırılarak Türk siyasal hayatının gelişmesinde olumlu bir rol oynamıştır. İnkılapçı bir Meclis tarafından yapılması sebebiyle anayasa demokrasiye açık bir şekildedir.

KAYNAKÇA

TBMM Zabıt Cerideleri

TBMM Gizli Celse Zabıtları

Gazeteler

Akşam

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

Tanin

Tevhid-i Efkar

Vakit

Vatan

AĞAOĞLU, Ahmet, “Hükümetimizin İç Yüzü ve Şekli Nedir?”, *Akşam*, 1.11.1923.

AĞAOĞLU, Ahmet, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, *Akşam*, 24.10.1923.

AĞAOĞLU, Ahmet, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu-Muhtelif Cereyanlar”, *Akşam*, 28.10.1923.

AĞAOĞLU, Ahmet, “Teşkilatı Esasiye Kanunu-Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda ki Maddelerin İfade Ettiği Hükümler”, *Akşam*, 1.11.1923.

ATAY, F. Rıfkı, “Bir Münakaşa Münasebetiyle”, *Akşam*, 17.10.1923.

BAYINDIR, A. Şükrü, “Cumhuriyetçiler, Teşkilat-ı Esasiyeciler”, *Vatan*, 24.10.1923.

BAYINDIR, A. Şükrü, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Safhaları”, *Vatan*, 23.10.1923.

BAYINDIR, A. Şükrü, “Üç Arkadaşın Yorgan Kavgası”, *Vatan*, 25.10.1923.

ÇİLLER, H. Necati, “Ankara Mektupları”, *Vakit*, 20.3.1924.

ÇİLLER, H. Necati, “Teşkilat-ı Esasiye Kanununun İkmali”, *Vakit*, 27.11.1923.

EBÜZZİYA, Velid, “Cumhuriyet Hakimiyet-i Milliye esası ile Kaabil-i Telif Değildir”, *Tevhid-i Efkar*, 26.9.1923.

EBÜZZİYA, Velid, “Efendiler, Devletin, Adımı Taktınız, İşleri de Düzeltebilecek Misiniz?” *Tevhid-i Efkar*, 31.10.1923.

- EBÜZZİYA, Velid, “Meclis Reisliği ile Cumhuriyet Reisliği Bir Arada Olmaz”, *Tevhid-i Efkar*, 20.10.1923.
- EBÜZZİYA, Velid, “Cumhuriyet Bahsi Tavazzuh Ediyor mu?”, *Tevhid-i Efkar*, 18.10.1923.
- EBÜZZİYA, Velid, “Devlet İhtirai İleti”, *Tevhid-i Efkar*, 24.10.1923.
- FİKRİ, Lütfi, “Hükümet ve Düşündükleri”, *Tanin*, 20.8.1923.
- KARAOSMANOĞLU, Y. Kadri, “Genç Cumhuriyetimiz ve Eski Muhalefet II”, *Hakimiyet-i Milliye*, 28.12.1923.
- KARAOSMANOĞLU, Y. Kadri, “Genç Cumhuriyetimiz ve Eski Muhalefet I”, *Hakimiyet-i Milliye*, 28.12.1923.
- MAYAKON, İ. Müştak, “Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Tadili”, *Tanin*, 8.8.1923.
- MAYAKON, İ. Müştak, “Hakimiyetten Tahakküme Giden Yol”, *Tanin*, 30.9.1923.
- MUMCU, Ahmet, “24 Anayasası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. II, Mart 1986, S.5, s.383.
- MÜŞTAK, İsmail, “İki Meclis Usulü Elzemdir”, *Tanin*, 12.12.1924
- ORAN, A. Cevdet, “Cumhuriyet, Halk Fırkası, Hilafet, Rauf Bey”, *İkdam*, 24.11.1923.
- ORAN, A. Cevdet, “Fırka Zaferleri Yahut Terbiye-i Siyasiye Noksanları”, *İkdam*, 17.11.1923.
- ORAN, A. Cevdet, “Meydana Çıkan Yeni Mesele”, *İkdam*, 18.10.1923.
- REY, A. Reşit, “Teşkilat-ı Esasiye Kanununa Dair”, *İkdam*, 12.10.1923.
- SADAK, Necmeddin, “Hakimiyet Millette midir, Millet Meclisi’nde mi?”, *Akşam*, 8.4.1924.
- SADAK, Necmeddin, “Mecliste Fesih Kararı”, *Akşam*, 16.3.1924.
- US, H. Tarık, “Bir Meclis Kafidir”, *Vakit*, 12.3.1924.
- US, H. Tarık, “Yarınki Karar”, *Vakit*, 22.3.1924.
- US, M. Asım, “Buhrana mı Giriyoruz?”, *Vakit*, 25.3.1924.
- US, M. Asım, “Buhranda Tefvik Alameti”, *Vakit*, 26.3.1924.
- US, M. Asım, “Ekseriyetin Kararı”, *Vakit*, 30 Mart 1340.
- US, M. Asım, “Emniyet-i İstikdad”, *Vakit*, 18.3.1924.
- US, M. Asım, “Meselenin Ruhu”, *Vakit*, 14.3.1924.
- US, M. Asım, “Reis-i Cumhuriyetin Mesuliyeti”, *Vakit*, 11.2.1924.
- US, M. Asım, “Reis-i Cumhuriyetin Mevkii”, *Vakit*, 3.11.1923.

- US, M. Asım, “Şimdiki Meclisin Müddeti”, *Vakit*, 20.3.1924.
- US, M. Asım, “Hakimiyet-i Milliye Telakkileri”, *Vatan*, 2.12.1923
- YALÇIN, H. Cahit, “Cumhuriyet Elbette Başarılı Olacaktır”, *Tanin*, 4.12.1923.
- YALÇIN, H. Cahit, “Esas Mesele”, *Tanin*, 1.12.1923.
- YALÇIN, H. Cahit, “Yaşasın Cumhuriyet”, *Tanin*, 31.10.1923.
- YALMAN, A. Emin, “Cumhuriyetin İlanı”, *Vatan*, 31.10.1923.

Kitaplar

- ABADAN, Yavuz- SAVCI, Bahri, *Türkiye’de Anayasal Gelişmelerine Bir Bakış*, Ajans Türk Matbaası, Ankara-1959.
- AĞAOĞLU, Samet, *Kuva-yı Milliye Ruhu*, Kaynak Yayınları, İstanbul-1999.
- ALDIKAÇTI, Orhan, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası (Ders Notları)*, Fakülteler Matbaası, İstanbul-1970.
- ARSEL, İlhan, *Anayasa Hukuku Demokrasi, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası*, Ankara-1964.
- ARSEL, İlhan, *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara-1975.
- ATATÜRK, M. Kemal, *Nutuk 1919-1927*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-1991.
- ATATÜRK’ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ I-III, Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1997.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 1. Basım, Bilgi Yayınları, Ankara-1973.
- ERASLAN, Cezmi, *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık*, Kum Saati Yayınları, İstanbul-2003.
- ERTAN, T. Faik, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara-2012.
- GOLOĞLU, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi III*, Başnur Matbaacılık, Ankara-1971.
- GÖZLER, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları (Ders Kitabı)*, Ekin Basım Yayın, Bursa-2011.
- GÖZLER, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa-2000.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref- SEZGİN, Zekai, *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, AÜSBF Yayınları, Ankara-1957.

KARAL, E. Ziya, *Osmanlı Tarihi C.VIII*, Türk Tarih Kurumu, Ankara-1988.

KENDİRCİ, Hasan, *Meclis-i Mebusandan TBMM'ne Kopuş ve Süreklilikler*, Kitap Yayınevi, İstanbul-2009.

ÖZBUDUN, Ergun, *1921 Anayasası*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-1992.

ÖZBUDUN, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara-2014.

ÖZKAYA, Yücel, "Atatürk ve Halkçılık", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, AAM, Ankara 1998.

SOYSAL, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul-1986.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet- EKİNCİ, E. Buğra, *Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle*, KTB Yayınları, İstanbul-2008.

TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2016,

TANYOL, Cahit, *Atatürk ve Halkçılık*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara-1981.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul-1978.

ÜLKEN, H. Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul-1999.

YILMAZ, Faruk, *Türk Anayasa Tarihi 1808-2010*, İz yayıncılık, İstanbul-2012.

Makaleler

BAYKAL, B. Sıtkı, "I. Meşrutiyet'e Dair Belgeler", *Belleten*, C. XXIV, S. 96, (Ekim-1960), s.601-636.

BULUT, Hüseyin, "Türk İnkılabı ve Cumhuriyet", *Atatürk Dergisi*, C.V, S.2, (2006), s. 103-112.

EROĞLU, Hamza, "Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt I, S.1, (Kasım-1984), s. 137-163.

EYYÜPOĞLU, İsmail, "Bir Demokrasi Açılımı Halkçılık ve Mustafa Kemal Atatürk", *Atatürk Dergisi*, C.III, S.1, (2000), s. 265-288.

GÜNEŞ, İhsan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasa, Parlamento ve Demokrasi Anlayışı”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.29, No.5, (2009), s. 897-915.

İLGAZİ, Abdullah, “Atatürk'ün Halkçılık Anlayışının Türkiye'nin Çağdaşlaşmasındaki Rolü ve Önemi”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.8, (2002), s. 109-128.

KILIÇ, Selda, “1876 Anayasası'nın Bilinmeyen İki Tasarısı”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (1993), s.557- 633.

MUMCU, Ahmet, “1924 Anayasası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.II, S.5, (Mart-1986), s.383-399.

MUMCU, Ahmet, “Misak-ı Milli ve Anayasamız”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.I, S.3, (Temmuz-1985), s. 813-830.

OKUR, Mehmet, “Milli Egemenlik ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, *Atatürk Dergisi*, C.III, S.1, (2000), s. 289-305.

ÖZCAN, Selim, “Amasya Genelgesi'nin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, (2013), s. 69-82.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz- Serdar, “1876 Anayasasının Hazırlanmasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 5, (1994), s. 311-348.

REYHAN, Cenk, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye'de Ülke Yönetimi: Halkçılık Beyannamesi, Teşkilat-ı Esasiye ve Yasalaşamayan Kanun Tasarıları”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. XLII, S.4, (2009), s. 1,23.

SELVİ, Haluk, “Büyük Millet Meclisi'nde Celaleddin Arif Bey (1875-1930)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum- 1994.

TANÖR, Bülent, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.I, (1985), s.10-27.

TURHAN, Mehmet, “Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.46, S.1, (1991), s. 453-463.

TÜNAY, Muharrem, “Atatürk'ün Halkçılık İlkesi ve Çalışma Hayatı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S:2, (Mart-1986), s.505-518.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Şeyma Nur ÖZDEN
Doğum Yeri ve Tarihi	ERZİNCAN/ 07.08.1992
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ordu Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ordu Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Etkinlikleri	
İş Deneyimi	
Projeler	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-posta Adresi	seymaozden92@gmail.com
Tarih	